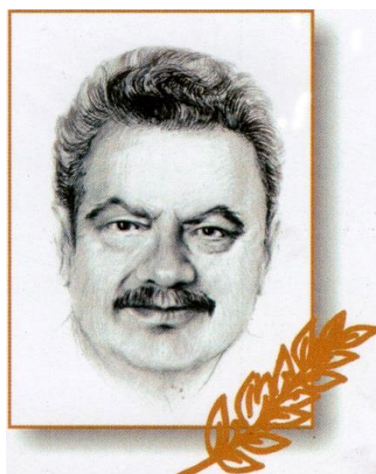


МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Філологічний факультет
Кафедра української мови імені професора К. Ф. Шульжука



ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ

Збірник наукових праць

Випуск 13

Рівне – 2023

УДК: 81. Л 59
ББК: 81.2 Укр.

Затверджено до друку вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 10 від 28 вересня 2023 року)

Рецензенти:

Лесюк М. П., доктор філологічних наук, завідувач кафедри слов'янських мов Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника;

Ніколасенко Л. І., кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу слов'янських мов Інституту мовознавства імені О. О. Потебні;

Деменчук О. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету.

Редакційна колегія:

Адах Н. А., канд. філол. н., доцент кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука РДГУ (*заст. гол. ред.*);

Архангельська А. М., докт. філол. н., професор кафедри славістики (секція україністики) Університету ім. Ф. Палацького в Оломоуці (Чеська Республіка);

Вокальчук Г. М., докт. філол. н., професор кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука РДГУ;

Вокальчук Є. Л., канд. пед. н., доцент, завідувач навчально-методичного кабінету Рівненського економіко-технологічного коледжу НУВГП;

Волос Н. П., канд. філол. н., доцент кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука РДГУ (*гол. ред.*);

Гаврилюк Н. В., канд. філол. н., доцент кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука РДГУ (*заст. гол. ред.*);

Кірілкова Н. В., канд. філол. н., доцент кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука РДГУ;

Кузьмич О. О., канд. філол. н., доцент кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука РДГУ;

Максимчук В. В., канд. філол. н., доцент, завідувач кафедри української мови і літератури НУ «Острозька академія»;

Медведь В.В., здобувач ступеня в/о PhD кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука РДГУ;

Мороз Л. В., канд. філол. н., професор, завідувач кафедри іноземних мов РДГУ;

Ніколайчук Г. І., канд. пед. н., професор, декан філологічного факультету РДГУ;

Ричагівська Ю. Є., канд. філол. н., доцент кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука РДГУ (*заст. гол. ред.*);

Совтис Н. М., докт. філол. н., професор, завідувач кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука РДГУ;

Шкарбан Т. М., канд. філол. н., доцент кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука РДГУ.

Л 59 **Лінгвістичні студії молодих дослідників**: Збірник наукових праць. Рівне : РДГУ. Вип. 13. 2023. 226 с.

До збірника увійшли статті студентів і магістрантів, аспірантів, кандидатів і докторів філологічних наук. У працях розглянуто актуальні питання граматики сучасної української мови, лексикології, неології, лінгводидактики.

Для викладачів, аспірантів, студентів-філологів, учнів шкіл.

Відповідальна за випуск – канд. філол. наук, доцент Н. П. Волос.

Видання здійснено в межах наукового проєкту кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету «Лінгвістичні студії молодих дослідників».

Розділ 1
ДИНАМІКА ГРАМАТИЧНОГО ЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ
ТА ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

Волос Наталія, Воробієвська Яна

ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНО-СТИЛІСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МОВИ ТВОРІВ ІРЕНИ КАРПИ

У статті проаналізовано особливості синтаксично-стилістичної організації мови творів Ірени Карпи. Визначено функційну специфіку типових для ідіостилля авторки синтаксичних конструкцій, з'ясовано їх частотність.

Ключові слова: *ідіостиль, синтаксична організація текстів, просте речення, поширене речення, повне речення, просте ускладнене речення, складне речення.*

The article analyzes the peculiarities of the syntactic stylistic organization of the language in Irena Karpa's works. The functional specificity of syntactic constructions typical for the author's idiostyle is determined, and their frequency is found out.

Key words: *idiostyle, syntactic organization of texts, simple sentence, extended sentence, complete sentence, simple complicated sentence, complex sentence.*

Стиль текстів конкретних жанрів художньої літератури передбачає своєрідну побудову творів, особливості яких найпевніше реалізуються на синтаксичному, вершинному, рівні в системі мови.

Синтаксичні структури творчих доробків авторів відображають їх спосіб мислення, креативність думок, формуючи тим самим ідіолект художника слова.

Синтаксична побудова текстів художніх творів – це загальна структура глибини думки авторів, зреалізована у певній формі.

Проаналізувати та збагнути ідіостиль творця вдається тільки після осмислення його думки через лексико-синтаксичну наповненість типових висловлень. Окрім того, синтаксичним структурам у художніх творах характерна стилістична функційність, встановлення якої є першочерговим завданням стилістики.

Стилістичний синтаксис був об'єктом зацікавлення таких українських лінгвістів, як В. Кононенко, С. Єрмоленко, Л. Голоюх, Т. Беценко, С. Бирик та ін.

Ірена Карпа з-поміж наших сучасних митців слова є самотньою і оригінальною авторкою, яка вміє тонко, з елементами експресії та глибиною психологічного стану відтворити реалії життя, якими б вони не були позитивними чи негативними для героїв її творів.

Будова синтаксичних конструкцій І. Карпи, на нашу думку, є простою насамперед не за кількісним критерієм, а за способом втілення думок. Лаконізм межує із словесною надмірністю, яка є актуалізатором глибини її роздумів. Чесність із читачем, відсутність страху бути незрозумілим, креатив сучасного бачення проблеми.

Різномаспектність дослідження синтаксичних структур творчого доробку І. Карпи є актуальною натеper, оскільки така спроба покликана ідентифікувати мовну особистість нашої сучасниці, яка є письменницею, журналісткою, співачкою, громадською діячкою, але насамперед жінкою з її чутливою душею.

Аналіз художнього доробку І. Карпи дозволив визначити характерну типологію синтаксичних конструкцій, якими авторка користується в тестах своїх творів.

Стиль художнього твору впливає на спосіб викладу думок автора. Роман, повість, новела, оповідання – це ті жанри, які полюбляє і в яких самореалізується Карпа. Такий підхід передбачає не тільки універсальність синтаксичних конструкцій, але віртуозне використання різної типології речень з їх малослів'ям або навпаки словесним багатством.

І. Карпа, як інтелектуальна особистість, володіє майстерністю у створенні синтаксичних структур, у яких кількома словами, але максимально глибоко їй вдається вдало відтворити переживання, дискусію, опис, стан душі та інші життєві ситуації.

Природній талант письменниці реалізує і в палітрі різних жанрів залежно від свого внутрішнього хвилювання чи навпаки спокою.

Аналіз мови художнього доробку І. Карпи засвідчив, що її авторському мовленню характерні як прості, так і складні конструкції, нанизування на основну будову додаткових ускладнювальних компонентів, часте використання різних за метою висловлювання речень, а також поєднання в одній структурі стверджувальних та заперечних значень.

Саме тому твори із легкістю осмислюються читачами, сюжетна лінія не потребує надмірної зосередженості, акцент в розповідях завжди на присутності конкретних учасників ситуації. Простота реалізує необхідну інформацію, а складність не затягує розуміння в часі.

Психологізм, експресія, заглиблення в себе або навпаки втеча від себе, багатогранність думок, роздуми – ці та інші прояви емоцій свого внутрішнього світу авторка реалізує синтаксичними конструкціями різної типології, що відображають особистість мисткині, нашої сучасниці, співачки, громадської діячки, просто людини, яка є одним із творців українського слова.

Її твори – це надбанням нашого часу і потребують подальшого аналізу будови синтаксичних структур, оскільки особливості ідіостилю Ірени Карпи вивчено недостатньо.

Мета розвідки – виявити та описати характерні для мови її творів синтаксичні конструкції, що відтворюють манеру письма авторки і водночас забезпечують образність викладу її творчого художнього доробку.

Наш аналіз було зосереджено на характеристиці рис синтаксичної будови романів «50 хвилин трави», (2004), «Фройд би плакав» (2004), «Добро і зло» (2008), «Добрі новини із Аральського моря» (2019) Ірени Карпи,

окреслено основні складники манери її письма, як результат – встановлено ознаки ідіостилію авторки.

Стиль написання творів Ірени Карпи загалом вимагає кількісно об'ємних синтаксичних одиниць-конструкцій, які розкривають усі вихори та глибину її думок. Однак майстерність багатослів'я межує із лаконічністю синтаксичних структур. Звичайна або надзвичайна подія із життя героя, можливо, навіть не головного, потребує лаконізму мовних засобів і чіткості викладу думки, відсутності двозначності. Як виявляється, саме ці акценти із вуст Ірени Карпи провокують наступний етап розвитку сюжету. Тому важливе поєднання різних за будовою та характеристикою синтаксичних будов.

Мовний талант нашої авторки реалізується в конструкціях, які з мінімальною кількістю слів розкривають максимальну семантику різних ситуацій. У цьому реалізується універсальність манери її письма, що відповідає вимогам жанру творів письменниці.

Аналіз карткового матеріалу засвідчив, що майже з однаковою частотністю у своїх творах Ірена Карпа використовує як прості, так і складні речення. Зважаючи на інтелектуальний потенціал, досвід, гострий розум, швидку реакцію на зміни подій, синтаксичні будови містять тільки ті компоненти позиційної структури речення, які чітко, лаконічно відтворюють події із життя героїв. Як прості, так і складні конструкції не переобтяжені словесною надмірністю. Наприклад: *Марла стала пласкою і зрівнялася з площиною ліжка (2); Зненацька їй хочеться відкрити рот і співати. Ковтаючи вітер і сльози (4); Не знімаючи свого мокрого дощовика і гумових чобіт, вона сіла за рояль і заграла Сільвестрова (4); Іван, як завжди, гарно пахнув (4); А от Шевченко з Франком точно б заплакали (2); Наразі в Аче не пускають ні журналістів, ні дипломатів (2); Моя мама була в шоці, коли якось помітила за вечерею у мене в Берліні, що на ножі стоїть тавро «Люфтганзи»... – прошепотів Х'ялмар (2).*

У структурах простих речень авторка для деталізації, конкретизації, уточнення деяких елементів сюжетної лінії уміло поєднує різні типи другорядних членів речення, які часто ще й доповнюють один одного.

Проте ідіостиллю І. Карпи характерні конструкції на зразок *Він схожий на сфінкса* (1); *Удома незмінно цокає годинник* (4); *Маму Богдана дуже любила* (4); *Червоний колір помади її дратував* (4); *Купальник сів на Риту ідеально* (4); *Рита розплатилася Івановою карткою* (4); *Хлоя любила місцеві відпливи* (4); *Хлої в лице дме вітер* (4), у яких використано, окрім граматичного центра, тільки 1-2 другорядні члени речення. Акцент у таких типових структурах зроблено суто на одній із доповнювальних характеристик елементів ситуації. Зазвичай, письменниця використовує двоскладні речення, оскільки для сюжетної лінії необхідною є інформація і про суб'єкта ситуації, і те, що з ним відбувається, яка із його дій чи стану має значення та потребує пояснення. Окрім того, у таких побудовах простота розуміння ситуації реалізується ще й завдяки прямому порядку розташування слів.

Щодо повноти та неповноти синтаксичних структур, то вона прихильниця повних речень, адже будь-яка прихована інформація може відволікати від правильності сприйняття ситуації чи певних роздумів над поведінкою героїв. Наприклад: *Національна ідентичність – штука децю провтикана...*(2); *Дивні якісь сьогодні очі* (4); *Одні казали, що вона звалила в Африку з якоюсь благодійною місією, інші – що в дурку у Франківськ* (1); *Найчастіше – з ворогом* (1); *Покуштуй з нами мухоморів* (1). Як бачимо, вичерпно інформувати читача – це природне бажання авторки.

Аналіз ілюстративного матеріалу, засвідчив інтерес Ірени Карпи до ненав'язливого використання для більшої заглибленості в сутність ситуації ускладнювальних компонентів. Вона не перевантажує речення через надмірність додаткових пояснень, тому, зазвичай, уводить 1, зрідка 2, види ускладнення. Наприклад: *Чоловік іще більше роззявив рота і сів на стілець* (4); *Певно, на такий зручно ставити гарячі каструлі, коли годуєш родину з семи дітей* (4); *Не фонтан, звісно, але хоч щось* (4); *Сяк-так попрощавшись, вона*

пішла на роботу (4); Богдана неквапно оглянула збіговисько української золотої молоді в недалекій закордонній екзилі (потяг Львів-Відень ходив через день) новими очима (4). Відтак сюжетні лінії, різні життєві історії читачі цілісно осмислюють та продовжують аналізувати, занурюючись вже у свій світ роздумів.

Наше дослідження засвідчило перевагу в її художньому доробку двоскладних поширених неускладнених, рідше ускладнених, простих синтаксичних будов. Те ж саме стосується і структури предикативних частин складних речень. Наприклад: *Вона збагнула себе дитиною язичницької землі з усіма її духами...(1); І вервиця прожитих спільно днів за якийсь місяць по цій розмові (1); Євка неквапом зішкребла недосмажену яєчню з немитої сковороди (1); Вона просто не знайшла чорної коробки серед своїх пакунків (4); Вона забула чорний пакунок з чорною коробкою на чорному сидінні таксі перед самим Різдом (4).*

Домінування таких синтаксичних конструкцій реалізує вичерпність та чіткість озвученої інформації.

Особливістю компонентної будови простих речень письменниці є часте вживання однорідних присудків при експліцитному підметові. Наприклад: *Хлоя струсила з себе рештки сну, потягнулася і взялася спаковувати наплічник (4); Альберт різко повернувся до Богдани і притиснув її до стіни (4); Ранок був похмурым, зимовим (4); Хлоя сіла на високий бордюр і замислилася (4); Вона встала і повільно пішла нагору (4); Він же для неї й фотограф, і радість, і щастя (2).* Швидке розгортання життєвих історій певного героя, своєрідна напруга через зміну подій, а відтак динамізм сюжетних ліній допомагає авторці лаконічно підштовхнути до пришвидшення кульмінаційних процесів.

Як бачимо, такі типові синтаксичні форми чітко переконують зацікавленого читача в тому, що письменниця відчуває усі висловлення, які є довершеними у відтворенні змісту, і безпосередньо характеризують мовний бік її майстерності.

Варто зазначити, що І. Карпа моделює тексти своїх творів завдяки вдалому комбінуванню різних типів простих та складних речень. Таке переплетення збільшує інтенсивність розповіді про думки і переживання героїв, чергового етапу розгортання сюжету.

За нашими даними, у текстах творів письменниці надзвичайно поширеними є парцельовані структури, які насамперед засвідчують послідовно-виважену експресивну авторську позицію, часто з елементами психологізму, який передбачає акцентуалізацію на додатковому потрактуванні, викликаючи при цьому певні емоції. Наприклад: *У Філіпа з жінкою був там будиночок. Крихітний і дуже гарний. Зі старим кам'яним муром і садком, захищеним від сторонніх очей. З шезлонгами, барбекю, квітами в діжках і гравієвою доріжкою* (4). У результаті виникають естетичні конструкції, які містять чітко карбований підтекст та вичерпне пояснення до нього.

Однією із специфічних рис художнього мовлення І. Карпи є використання синтаксичних будов з прямою мовою. Вони не є частовживаними у творах, але вкрай необхідні, на думку авторки, елементи відтворення реального стану емоцій героїв, розгортанню розповіді від першої особи. Наприклад: *Бо я приходжу до нього вчора, і перше, що він питає мене: «А хто така ця Рита Варська?..»* (4). Зазвичай, це цілі групи речень із прямою мовою, об'єднаних тематично.

Засобом своєрідної стильової будови великих за обсягом творів є просодика тексту, що в контексті художнього доробку І. Карпи зrealізована певною сюжетною ритмічністю, яка забезпечується чергуванням, взаємодією, передбачуваністю синтаксичних конструкцій, котрі реалізують емоційну тональність авторського монологу. Це поєднання речень простих елементарних, з простими, ускладненими однорідними присудками, які доповнюються складними реченнями з різними видами зв'язку, рідше їх доповнюють ССЦ. Зазвичай, авторка любить 3-4 компонентні складні структури з сполучниковим та безсполучниковим синтаксичним зв'язком,

надаючи перевагу звичайній підрядності. Це структури на зразок *Верхні поверхи османівських будинків, деколи навіть із крихітними вежами, з яких хтось висувається, щоби полити квіти за вікном* (4); *Пишучи колись мемуари, Маша розповість, що перформанс її мрії з'явився їй уві сні* (4); *Потім тато став губернатором, Андрій вступив до Інституту міжнародних відносин, де то вчився, то не вчився, Богдана з відзнакою закінчила школу (щоправда, зі срібною медаллю замість золотої, бо чоловік вчительки геометрії був одним із перших водіїв-далекобійників, яких у свій час гон-стопив Богданин тато), мама побудувала готель біля угорського кордону і керувала ним, запускаючи в штучні озера то коропів, то форель, то стерлядь* (4). Як бачимо, така універсальність в застосуванні поєднуваності різних типів синтаксичних конструкцій реалізує рівномірність викладу думки авторської позиції, майстерну злагодженість причиново-наслідкових зав'язків тематичності розповідей, плавність розгортання сюжетних ліній, у той же час динамічності подій.

Аналіз карткового матеріалу засвідчив домінування у простих синтаксичних структурах та предикативних частинах складних речень прямого порядку розташування слів. Завдяки цьому авторка чітко реалізує свою думку та підсвідомо допомагає читачам точно зрозуміти сутність ситуації.

Отже, організація синтаксичних будов мови художнього доробку І. Карпи – надзвичайно проста для розуміння читачам, водночас по-особливому виняткова. Органічне поєднання лаконічної структури та її словесного наповнення створює своєрідну манеру письма авторки, яка є прихильницею певних жанрів. Ідіостиль мотивований уподобаннями письменниці, почерком її мовотворення, нахилом до естетизму та інтелектуальності, яка межує з природньою відвертістю.

Зосередженість авторки на бажанні відтворити глибину думки безпосередньо впливає на вибір форми синтаксичних структур, які то завуальовують її позицію, то навпаки максимально точно зреалізують.

Спроби приховати свої роздуми мають на меті простимулювати читачів заглибитися в себе, у своє бачення.

Художнє, авторське мислення І. Карпи – це оригінальність структур, індивідуальність бачення, глибинність сутності відтвореної ситуації, експресивність. Типові своєрідні синтаксичні форми реалізують місткість семантики, психологізм повідомлюваного, глибину внутрішньої дискусії героїв через власне «я» авторки.

Література

1. Карпа Ірена. 50 хвилин трави: роман. 2004. URL: <https://findbook.in.ua/books/50-khvilin-travi>
2. Карпа Ірена. Фройд би плакав: роман. 2004. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Karpa/Froid_by_plakav.txt?
3. Карпа Ірена. Добро і зло: роман. 2008. URL: <https://readli.net/chitat-online/?b=305149&pg=1>
4. Карпа Ірена. Добрі новини із Аральського моря: роман. 2019. URL: [file:///C:/Users/Korpus/AppData/Local/Temp/6ef578ad-ae2f-45d0-aba2-c95f6a8f060a_Dobri_novyny_z_Aralskoho_moria.fb2%20\(2\).zip.60a/Dobri_novyny_z_Aralskoho_moria.fb2](file:///C:/Users/Korpus/AppData/Local/Temp/6ef578ad-ae2f-45d0-aba2-c95f6a8f060a_Dobri_novyny_z_Aralskoho_moria.fb2%20(2).zip.60a/Dobri_novyny_z_Aralskoho_moria.fb2)
5. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. К. : «Академія». 2010. 316 с.

Гуменюк Яніна

(Науковий керівник – Торчинська Н. М., кандидат філологічних наук, доцент)

ЗВЕРТАННЯ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ГІРНИКА

У статті розглянуто, проаналізовано та скласифіковано звертання, виокремлені з поезій подільського письменника Павла Гірника; порушено питання граматичного статусу звертання; з'ясовано, що за місцем у реченні переважають препозиційні, за будовою – поширені багатокomпонентні, за вживанням у реченні – виражені іменниками у Кл. в. однини.

***Ключові слова:** автор, вокатив, граматичний статус, звертання, іменник, творчість.*

The article examines, analyzes and categorizes the vocatives singled out from the poems of the Podillian writer Pavlo Hirnyk; raises the issue of grammatical status of vocatives; it has been found out that the most prevalent are: prepositional vocatives – in terms of their place in the sentence, multicomponent ones – in terms of their structure, and nouns in the vocative case, singular – according to their usage in a sentence.

***Key words:** author, vocative, grammatical status, address, noun, creativity.*

Мова є одним із найважливіших компонентів культурної свідомості народу. Саме в мові акумулюються традиції попередніх поколінь, їхній досвід. Мова також використовується як основний засіб спілкування між людьми для сприяння взаєморозумінню між людьми. У цій функції допомагають різні мовні засоби, одним із яких є звертання, яке допомагає встановити та підтримувати спілкування, привернути увагу, а також дозволяє висловити своє ставлення до адресата чи соціального оточення, наділяючи його рисами. Звертання – це також невід'ємний елемент поетичної мови. За допомогою

звертання автор може емоційно увиразнити поезію, надати їй інших смислових відтінків.

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням наукового інтересу до українського синтаксису і, зокрема, структурних компонентів речень, серед яких особливе місце відводиться звертанню. Проблема функціонування звертань у мовленні безпосередньо стосується вивчення мовної картини світу, міжкультурної комунікації, взаємозв'язку мови і мислення, а також інших базових питань сучасної лінгвістики.

Метою нашої розвідки є аналіз та класифікація звертань на матеріалах поетичної збірки Павла Гірника «Посвітається».

Звертання як лінгвістична категорія була предметом дослідження таких науковців, як С. Бевзенко [1], І. Вихованець [2], П. Дудик [4], С.Єрмоленко [5], А. Загнітко [6], А. Мойсієнко [7], О. Пономарів [8], О. Потебня, М. Скаб [9], Є. Тимченко [10], К. Шульжук [12] та ін.

За енциклопедією «Українська мова», звертання – це *«інтонаційно виділений компонент речення, що називає істоти або персоніфіковані предмети, до яких адресовано мовлення»* [11, с. 200].

Існує три класифікації звертань: за місцем у реченні, за будовою та за способом вираження. За місцем у реченні мовознавці виокремлюють препозиційні, інтерпозиційні та постпозиційні звертання. Щодо класифікації за будовою, то варто виокремити поширені та непоширені вокативи. Непоширені звертання представлені лише одним словом у текстах, а поширені – групою слів. За вираженням вокативи поділяються на:

- а) звертання, виражені іменником Кл. в. однини;
- б) звертання, виражені іменником Н. в. множини;
- в) звертання, виражені субстантивованим прикметником Н. в. однини та множини.

Окремим проблемним питанням щодо звертання є його граматичний статус. Найпоширеніша думка на природу звертання, культивована в багатьох посібниках і сьогодні, обстоює тезу про його позареченнєвий статус – як

одиниці синтаксично ізольованої, не пов'язаної синтаксичним зв'язком з іншими членами речення. Таких поглядів, зокрема, дотримувалися Г. Куртіус, Ю. Шевельов-Шерех, С. Шобер. Зовсім інший погляд на проблемне питання граматичного статусу звертання мали окремі мовознавці, зокрема, І. Вихованець, Ф. Керн, Г. Пауль, О. Потебня, Є. Тимченко [7, с.293].

Першим у вітчизняному мовознавстві наявність граматичного зв'язку кличного відмінка іменника (фактично звертання) з присудком у спонукальному реченні довів О. Потебня. Однак він говорить про кличний відмінок не як про звертання, а як про підмет речення: «Усупереч правилу «відділяти комою кличний від присудка (укр. «сира земле, розступися», «розступися, сира земле») і не відділяти називного («сира земля розступилася») думаю, що відстань у живій мові між цими відмінками і присудком однакова» [12, с. 172].

Ось чому О. Потебня вважав, що «кличний, як і називний, маючи відповідну діяльність у реченні, стоїть не поза ним, а в ньому» [12, с. 172].

Аналогічні погляди висловлюють і деякі зарубіжні лінгвісти ХІХ ст., зокрема Ф. Керн і Г. Пауль [12, с. 172].

Найповніше проблеми звертання в українській мові дослідив М. Скаб у монографії «Граматика апеляції в українській мові» [9].

На нашу думку, звертання в реченні має граматичний статус у реченні або вокативного підмета, або вокативного звертання, залежно від його дієслівного оточення.

Проаналізуємо вокативи на основі поетичних творів збірки Павла Гірника «Посвітається».

У поезіях автора 35,5 % становлять препозиційні звертання, які розташовані на початку речення: *Бабусю, рідна, ми вас вкотре просимо* [3, с.15], *Дорого вранішня моя, Вечірня доленько моя* [3, с.16], *Софіє!* [3, с.18], *Пророче-смутку!* [3, с.19], *Музики любі, шкварте без упину!* [3, с.25], *Мово рідна!* [3, с.32], *Моя печале нелукава* [3, с.34], *Мово, порятуй чи проклени!* [3, с.39], *Віснику, тобі не проминається* [3, с.39], *Моя земле стражденна і люди*

німій / *Прощавайте* [3, с.50], *Мій береже вічний*, ніхто з нас до часу не знає [3, с.71], *Полковнику!* / *Невже для подорожнього / Остання втіха – вічне забуття?* [3, с.79].

Щодо інтерпозиційних звертань, то варто виділити такі вокативи: *Я, мамо*, *був* [3, с.7], *Прощавайте, кобзарю*, *ще трохи годують за пісню?* [3, с.10], *Ти знаєш, синку*, *вечір ходить росами* [3, с.15], *Святися, непоганьблена свободо*, / *В старім наметі і новій дорозі* [3, с.16], *Тобі, Вітчизно*, *під всіма вітрами* / *Судилося чекать і ворожити* [3, с.16], *Нам ще вистачить, брате*, *казенних чобіт* [3, с.30], *Озовись, побратиме*, *в чужій стороні* [3, с.42], *Підходь, яничаре*, *не бійся*, «*Маємо, доле*, *свободу і вічну журу* [3, с.45], *Завійся, аркане*, *між гори і люди* [3, с.49], яких є 30%.

Також автор використовує постпозиційні вокативи (34,5%): *Ти коли повертаєшся, брате?* [3, с.9], *Але й серце не здужає смутку, баладо* [3, с.10], *Проводи, мамо* [3, с.12], *Спасибі, доленько моя* [3, с.27], *Не вичахай, пречиста моя муко* [3, с.36], *Як душу сповідатимеш, Іване?* [3, с.40], *Агей, товариство!* [3, с.49], *Бувай, о бувай, Марисю* [3, с.57], *А я боюся знати, моя пташко* [3, с.73], *Бо я не владний над тобою, мово* [3, с.73], ... *Для кого пишемо, братове?* [3, с.86], *Я чую твій голос, Маріє* [3, с.90], *Куди ти ідеши, супостате?* [3, с.94].

Вокатив у поетичних творах Павла Гірника функціонує у формі як непоширеного, так і поширеного звертання. За будовою звертання у творах Павла Гірника класифікуємо за такими різновидами:

1. Непоширені однокомпонентні конструкції, виражені одним словом (40 %): *Я, мамо*, *ще побуду* [3, с.7], *Де всі побачимося, брате* [3, с.8], *Розрадь і воскрес мене, Софіє!* [3, с.19], *Сповідаймося, друже*, *але не тужімо* [3, с.63], *Є де вмерти – спасибі й на тому, Вкраїно* [3, с.63], *І хто ми тобі, Україно?* [3, с.65], *Торкни трамонтане*, *запінені скелі круті* [3, с.71], *Народу, Катре*, *треба не таку!* [3, с.72], *Не загайся, калино цвісти при вікні* [3, с.122].

2. Поширені багатоконпонентні конструкції (60 %), із-поміж яких виділяємо:

а) двокомпонентні: *Святися, непоганьблена свободо, / В старім наметі і новій дорозі* [3, с.16], *Мовчи і ти, пречиста і свята* [3, с.19], *Музики любі, шкварте без упину!* [3, с.25], *Мово рідна!* [3, с.32], *Чи ти вгамуєшся, ситий світе* [3, с.55], *Брате мій, одужуй* [3, с.76], *Браття, ростемо каліками* [3, с.80], *Люди добрі, хай вам сниться* [3, с.88], *Суди мене, прокляття не моє* [3, с.94].

б) трикомпонентні: *Моя печале нелукава* [3, с.34], *Мій береже вічний, ніхто з нас до часу не знає* [3, с.71], *Самотній пташе на чужій землі* [3, с.130], *Небо добре моє, не шукай себе в цій колотнечі* [3, с.150], *Ви, владні й полохливі голоси, / Постаньте, як трава, перед собою!* [3, с.154], *Моя Вітчизно полинова* [3, с.117]. Зауважимо, що із-поміж трикомпонентних словосполук домінують звертання, побудовані за моделлю «прикметник / займенник – іменник – прикметник».

Загалом звертання у творах Павла Гірника можуть ускладнюватися прикладками та однорідними членами речення:

– звертання, що містять прикладки: *Пророче-смутку!* / *Не ломи / Ані маленької надії* [3, с.19], *Ой мамо-скрипка, / скрипонько-покритко* [3, с.40], *Старовинна баладо, висока свіче воскова, / Освіти на сьогодні слова, зворуши не до ладу* [3, с.10], *Чуєш, брате-соколику, відлітали гуси* [3, с.47], *Ой ви, гуси-гусенята, птахи перелітні!* [3, с.48], *Сину, голосе мій, помолися за Україну!* [3, с.106], *Народе мій, сліпий кобзарю, / Куди тебе ведуть поводири?* [3, с.117], причому фіксуємо як однослівні прикладки, що пишуться через дефіс, так і прикладки-словосполучення, виділені комами;

– звертання, ускладнені однорідними членами речення, що несуть у поетичному тексті нову, додаткову інформацію, зокрема: *Дорого вранішня моя, високі трави!*, *Вечірня доленько моя, озиме жито* [3, с.16], *О муже мій милий, святий, золотий* [3, с.58], *Ой ти ордо проклятая, поганая* [3, с.78], *Рабе степу, і вітра, і Бога* [3, с.110], *Дитино, доле, покритко, чернице* [3, с.131], *Перелітний владико їх долі, дороги і світу* [3, с.180].

У поетичній творчості Павло Гірник найбільше використовує звертання, виражені іменником у Кл. в. однини (85 %), рідше – іменником у Н. в. множини, збірними іменниками (15 %).

Щодо вокативів, виражених іменником у кличному відмінку однини, то варто виокремити такі: *Вдивляйся, чоловіче, і кайся* [3, с.126], *Треба сіяти, коню* [3, с.155], *Дядьку Василю, згляньтеся* [3, с.157], *Свята колотнечо, я, може, й тебе перейду* [3, с.164], *Ще побачимось, молодице* [3, с.174], *Прощай мені, Львово* [3, с.210].

Звертання ж, виражені іменником у Н. в. множини та збірними іменниками, представлені в текстах поета цими прикладами: *Люди добрі, хай вам сниться* [3, с. 88], *Кого вам, браття, ще не вистача* [3, с.94], *Назвуть вас, хлопці, згодом совістю* [3, с. 140], *Метелики мої, то кара не Господня* [3, с. 171].

За граматичним статусом кличної форми іменника автор використовує в поезіях як вокативні звертання, так і вокативні підмети.

До вокативних звертань належать такі приклади: *Де всі побачимося, брате* [3, с.8], *Холодно, мамо, – сивію* [3, с.12], *Спасибі, доленько моя* [3, с.27], *Віснику, тобі не проминається* [3, с.39], *Поцілую тебе, моя земле, востаннє* [3, с.50], *Ось і ми, побратиме, свої голоси відспівали* [3, с.91], *Кому казати, Боже милий* [3, с.131], яких нараховуємо 50%.

Вокативні підмети (50 %) Павло Гірник вживає разом із дієсловами наказового способу або рідше – дійсного способу теперішнього часу: *Пусти почувати, країно ласкава і тиха* [3, с.65], *Малюси, Катре?* [3, с.72], *Рушай, козаче* [3, с.77], *Гуляй, козаче, бо така гостина* [3, с.96], *Подай перевозу, Хароне, подай перевозу!* [3, с.107], *Пригорни мене, сестро, до тихого серця* [3, с.122], *Не плач мені, чайко, не плач мені, мила* [3, с.125], *Засуди і покарай нас, Боже* [3, с.136].

Звертання в поетичному мовленні Павла Гірника є елементом авторського ідіостилю. Структурне та морфологічне різноманіття вживаних у тексті форм звертання залежить від стилістичних та жанрових особливостей

твору, спрямоване на реалізацію авторської мети. У поетичному тексті звертання виконують важливу структурну роль, адже є інтонаційно виокремленими компонентами, потребують пунктуаційного виділення й пауз у мовленні. Ураховуючи це, вони безпосередньо впливають на загальний інтонаційний малюнок твору.

Отже, як елемент поетичного мовлення звертання є досить широким і перспективним структурним, комунікативним і дискурсивним компонентом, завдяки якому автор має змогу реалізувати не лише основну ідею своїх творів, але й розкрити багатогранні мовно-культурні коди, залучити до художнього світу яскраві алюзії та асоціації.

Література

1. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2005. 270 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
3. Гірник П. М. Посвітається (поезії). Хмельницький : Видавництво Алли Цюпак, 2008. 232 с.
4. Дудик П. С. Синтаксис української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 382 с.
5. Єрмоленко С. І. Вокатив в сучасній українській мові (на матеріалі прози О. Забужко). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2018. № 36. Т. 1. С. 30–33.
6. Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису : монографія. Донецьк: ДонНУ, 2007. 294 с.
7. Мойсієнко А. К., Арібжанова І. М., Коломийцева В. В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис : підручник. Київ : Знання, 2010. 374 с.
8. Пономарів О. Звертання в поетичній творчості Івана Франка. *Іван Франко : дух, наука, думка, воля* : матеріали Міжнародного наукового 90

конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка. Львів, 2010. Т. 2. С. 220–228.

9. Скаб М. Граматика апеляції в українській мові. Чернівці : Місто, 2002. 272 с.

10. Тимченко Є. Вокатив в українській мові. *Записки НТШ*. Львів, 1913. Т.117–118.

11. Українська мова. Енциклопедія. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

12. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

Дубенчук Аліна, Мельник Наталія

(Науковий керівник – Волос Н. П., кандидат філологічних наук, доцент)

СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ У МОВОСТИЛІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА

У статті розкрито особливості структури та семантики складнопідрядних речень в ідіостилі Ю. Винничука, їх функційність та стилістичний потенціал, частотність вживання в романах.

Ключові слова: *складнопідрядне речення елементарної будови, складнопідрядне багатокomпонентне речення, ускладнювальні компоненти, ідіостиль.*

The article reveals the features of the structure and semantics of complex sentences in the Yuriy Vynnychuk's idiosstyle, their functionality and stylistic potential, the frequency of usage in novels.

Key words: *complex sentence of elementary structure, complex multicomponent sentence, complicating components, idiosstyle.*

Будь-яке речення-висловлення, яке реалізується носієм мови, залежить від його суб'єктивної позиції. Воно несвідомо чи свідомо впливає на рівень сприйняття повідомлюваної інформації. Такі висловлювання містять закодований світ мовця, що трансформує нейтральність сприйняття самої ситуації.

Кінець ХХ століття характеризується конструктивними дослідженнями мовознавчого характеру, змінами в літературі і процесах мисленнєвої діяльності, що вплинуло на збільшення кількості мовленнєвих структур, якими сьогодні оперують мовці.

Звернення дослідників до індивідуального стилю автора обумовлене усвідомленням ролі письменника в розвитку певної мови, оскільки саме вона реалізує увагу до світоглядних позицій митця, як представника конкретного часового періоду та соціального прошарку, його інтелектуальних здібностей та моральних якостей, що безпосередньо відображає ментальність нації. У контексті мовного аспекту індивідуальний стиль письменника потрактовано як індивідуально-творчий вияв народної мови.

Плеяду митців української літератури сучасного періоду багатогранно репрезентує Юрій Винничук, який не тільки максимально долучився до доповнення цілісності творчої художньої панорами української прози кінця ХХ ст. початку ХХІ ст., але й став одним із наймасштабніших представників сучасного українського літературного процесу: блискучий дорослий і дитячий письменник, поет, перекладач, упорядник, актор, редактор, колумніст, містифікатор, засновник театру-кабаре, знавець жіночих і дитячих душ.

Натепер уся спадщина автора **актуальна** для мовознавчого аналізу, тому назріла необхідність увиразнити його ідіостиль на тлі написаних творів, з'ясувати глибину психології творчого почерку й зосередити увагу на важливих моментах закономірностей вживання складнопідрядних речень та обставинних компонентів у синтаксичних одиницях загалом, які притаманні мові його творів та багатогранно ним презентовані.

Тому **метою** нашого **дослідження** є аналіз особливостей функціонування типології складнопідрядних речень (далі – *СПР*) у творах Юрія Винничука, визначення їх стилістичного потенціалу та частотності вживання.

Класифікація та опис складних речень є однією з найважливіших проблем у синтаксисі. За довгий період розвитку вітчизняної лінгвістичної науки, проблема типології СПР й досі остаточно не вирішена, що зумовлено постійним розвитком теорії граматики, а також складністю й розгалуженістю цих синтаксичних одиниць. Зокрема, новий поштовх для розвитку теорії СПР дало вчення про багатовимірність речення.

З огляду на різноманіття підходів до аналізу СПР, неусталеність і дискусійність класифікацій у структурно-семантичному аспекті К. Ф. Шульжук зазначає, що найбільш прийнятним є семантико-структурний варіант класифікації, оскільки він чи не найкраще відповідає традиціям і є найближчим до логіко-граматичної характеристики.

Наша картотека ілюстративного матеріалу (580 синтаксичних одиниць-конструкцій) засвідчила, що мова творів Ю. Винничука насичена СПР, з-поміж яких 69 % належить конструкціям із прислівними підрядними частинами (33 % – СПР з'ясувальні речення, 36 % – СПР з підрядними означальними частинами). Наприклад: *Почав я з того, що зробив рейд по кінотеатрах, переглядаючи інколи по три фільми на день* (1); *Я пив тільки вишукані напої, які годі коштували смішні гроші, а продавались на кожному кроці* (1); *І ось одного сонячного липневого дня я відчув, що з мене уже всього цього досить і пора братися за розум* (1); *І от на зупинці «четвірки» сталася пригода, яка започаткувала цілу смугу життєвих катавасій* (1); *Мешкав я на ту пору сам у привітному будиночку, який належав колись моєму дідові* (1). Для відтворення поетапної, з елементами якісного уточнення розповіді про сюжетні події письменник використовує конструкції атрибутивної семантики. Щодо застосування в мовній палітрі романів з'ясувальних підрядних частин, то, зазвичай, автор чітко структурує такі речення з метою актуалізувати динаміку життєвих ситуацій через зосередженість на певних явищах і процесах, які відтворюються конкретним набором слів. Ю.Винничук акцентує увагу на суттєвості таких слів, які слід розтлумачити, аби читач зрозумів його комунікативний задум.

Використання в ідостилі таких типів СП конструкцій – це основна ознака поетапної, розширеної оповідної манери, що спонукає читача поринути у внутрішній світ переживань героїв або функціє інструментом відображення пейзажів, які переважно завжди виконують роль резонатора цих же емоцій.

Щодо функціонування СПР із підрядними детермінантними (обставинними) частинами (31 %), то ми виявили певну статистику використання семантичних груп цих одиниць у творах Юрія Винничука: з підрядними причини – 22 %, мети – 21 %, умови – 17 %, часу – 10 %, способу дії, міри і ступеня – 9 %, порівняльною частиною – 8 %, допусту – 7 %, місця – 6 %. Наприклад: *Щоб заробити на прожиття й на сплату аліментів, публікував літературні рецензії і переклади (3); А головне, що ніхто тобі не капає на голову (3); Найбільше задоволення вона отримувала, коли вдавалося посадити небожа за стіл і чимось нагодувати, тоді сідала навпроти і дивилася на нього закоханими очима, тішачись, що страва чи плячок з ягодами смакують (3)*. Очевидно, така частотність залежить від актуальності ситуацій сюжету та задуму автора. Деталі подій, тонкощі передачі думки, залежність від певних обставин стимулюють мовний письменницький потенціал: бути зрозумілим читачеві.

За нашими даними, найбільш поширеною групою СП детермінантних речень є складні конструкції, у яких у залежній функції вжита підрядна частина із семантикою причини. Щодо раритетності, то в доробку Юрія Винничука такими є структури з підрядними допустовими. Проте ми все ж зафіксували значну кількість таких конструкцій (близько 20). Особливістю таких будов є суперечність семантик головної та підрядної частин.

Нами встановлено, що в аналізованих творах переважають СПР неелементарної будови 55 % (відповідно 45 % становлять елементарної будови). Наприклад: *Вони здригаються лише тоді, коли чують розпачливі жіночі голоси, що волають до них, закликають їх, благають (3); Коли якось далеко за північ він пішов спати, залишивши свої папери на столі в кухні, яка пізніми вечорами правила йому за кабінет, а вранці застав на своїх паперах заляпану смальцем гарячу пательню, з якої тесть наминав яєчню, щедро присипану зеленою цибулею, загородившись од світу газетою, це виявилось для нього уже останньою краплею (3)*. Автору не притаманний лаконізм у

висловленні думки. Його талант слова забезпечує читачів максимально доступною експліцитно презентованою інформацією для роздумів.

Кожна пропозиція, яка є семантичною моделлю ситуації, з граматичного боку є внутрішньою єдністю словесно виражених його членів, порядку їх розташування та інтонації.

У мові своїх творів Юрій Винничук залюбки використовує СПР, предикативні частини яких ускладнені відокремленими зворотами та поширеними однорідними членами речення, часом вставними словами. Така особливість ідіостилю засвідчує бажання автора більш детально розкрити та описати ключові епізоди та передати стан емоційного напруження героїв, їх впевненість чи невпевненість, роздуми, внутрішній світ. Ці елементи структури речення підживлюють інтерес та підсилюють враження від сюжетної лінії, таким чином провокуючи подальше продовження складного речення черговою предикативною частиною. Наприклад: *Учитель тицьнув Маруньці два карбованці на таксі, **висловивши переконання**, що однієї консультації буде малувато (1); Я їх відразу перехрестив Марунькою і Леською, на що вони **відреагували** божевільним реготом, **але не заперечували** (1); Можна, **правда**, було консультиватися і в директора, якби це не була жінка (1); **Пройшовши курс навчання**, Леська зрозуміла, що **не любов** керувала самаритянським вчинком Шафи, а звичайні **гроші** (1); Сусідка, **користуючись цим, поновила розкопки і таки знайшла**, що шукала (1).*

На нашу думку, перспективними для подальшого нашого дослідження є багатокomпонентні СПР авторства Юрія Винничука. Це конструкції, які характеризуються складністю зв'язків між предикативними частинами та багатим смисловим навантаженням. Використання таких структур яскраво свідчить про високу індивідуальну творчу майстерність письменника, його вміння оперувати словом. Наприклад: *Я пив з класними письменниками, які не мали змоги надрукуватися, і з модерними художниками, які демонстрували свої картини лише в майстернях (1); Не знаю, який мене чорт підкусив бовкнути таке, чого не дозволила б собі жодна нормальна людина (1); Я знаю*

один трафунок, коли чоловік зловив свою жінку на гарячому точнісінько, як у банальному анекдоті, повернувшись достроково з відрядження (1); Однак це був не надто спокійний бізнес, бо час від часу робила набіги міліція, і коли їй вдавалося когось прилапати за купівлею джинсів чи сорочок, то відразу закріпала у відділок (1).

Порядок добору та розташування підрядних частин, способи їх поєднання залежать від авторських смаків і уподобань. Ці конструкції в акті комунікації відіграють важливу роль – бути одним із засобів ефективної передачі інформації, спілкування, конденсації та компресії інформації.

Таким чином, синтаксичний аналіз СПР аналізованого мовного ресурсу доробку Юрія Винничука здійснено на основі структурно-семантичної класифікації цих одиниць та способів текстотворення, що сприяє більш детальному розкриттю функційного та стилістичного потенціалу мовних одиниць, їх естетичного змісту та експресивної семантики. Дослідження типології СПР засвідчило, що в мові творів письменника вони допомагають створити можливість виражати складну психологічну гаму всіх змальованих персонажів відповідно до часу, місця, обставин події, історичної епохи, де проходить вир життя певного прошарку суспільства.

Література

1. **Винничук Ю.** Діви ночі. Роман. 1991. URL: <https://libruk.com.ua/reader/vynnychuk-yurii/8653522/?paragraph=0>
2. **Винничук Ю.** Мальва Ланда. Роман. 2000. URL: <https://online-knigi.com.ua/page/190958?fbclid=IwAR2drkXsoJ2TSk5HrZoPT1xEAj8a0MVsHWkOpP9q1M5v--6rENW01fGFtSE>
3. **Винничук Ю.** Танго смерті : роман. Харків, 2013. 379 с. URL : <https://worldinbooks.com.ua/knigi/tanho-smerti-yuriy-vynnychuk/#n1>
4. **Шульжук К. Ф.** Синтаксис української мови : підручник. К. : Видавничий центр «Академія». 2010. 316 с.

Саджайя Діана

(Науковий керівник – Ричагівська Ю. Є., кандидат філологічних наук, доцент)

ПОВТОР ЯК СИНТАКСИЧНО-СТИЛІСТИЧНА ДОМІНАНТА В ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СТУСА

У статті проаналізовано повтор як найпоширеніший синтаксично-стилістичний засіб у поетичному мовленні Василя Стуса, відзначено особливу роль повтору в побудові інших синтаксичних фігур.

Ключові слова: *Василь Стус, повтор, поезія, синтаксично-стилістичний засіб.*

The article analyzes repetend as the most common syntactically-stylistic method in poetic speech of Vasyl Stus, also it is noted a specific role of repetend in creation of another syntactic constructions.

Key words: *Vasyl Stus, repetend, poetry, syntactically-stylistic method, idiosyle.*

Поетичний синтаксис реалізується в певних стилістичних фігурах та прийомах і забезпечує експресивність художнього твору. Стилiстичні синтаксичні одиниці в поетичній практиці набувають особливої емоційності, вони є вагомим інструментом індивідуалізації манери письма та формування ідіостилію поета, надають творчому почерку унікальності.

У сучасній лінгвістиці повтор справедливо вважають багатоаспектним, складним і різнофункційним явищем. Упродовж останніх десятиліть із цієї проблеми в українській науці накопичено досить ємний матеріал, який потребує осмислення й певного узагальнення. Навіть тепер, незважаючи на незмінний інтерес лінгвістів до повтору, варто наголосити на недостатній розробленості цього явища саме в контексті розуміння його як одного з

елементів ідіостилю поета або стилістичного прийому в межах конкретного літературного періоду [1, с. 190]. Актуальність і невичерпаність проблеми підтверджують, зокрема, праці Т. Жук, І. Холод та багатьох інших [2; 11]. Особливостям функціонування повторів у поетичному мовленні присвятила свою дисертацію Л. Пришляк [5].

Мета нашої публікації – розкрити функційне навантаження повтору як індивідуально-авторського засобу в поетичній творчості Василя Стуса.

Традиційно повтори поділяють:

- 1) відповідно до мовного рівня – на фонетичні, лексичні, граматичні;
- 2) залежно від точності відтворювання мовних одиниць – на повні та часткові;
- 3) відповідно до функцій у мові – на композиційні та номінативно-експресивні;
- 4) за місцем розташування повторюваних компонентів – на контактні, сумісні, дистантні;
- 5) за семантично-стилістичним призначенням:
 - а) ті, що вживаються для виділення, підкреслення в тексті певного слова, для обігрування певних лексем або значень;
 - б) такі, що передають семантику роздумів, сумнівів, вагань мовця;
 - в) ті, що виражають інтенсивність вияву позначуваної ознаки, дії, почуття, великої кількості тощо [3, с. 351].

Увага до цієї стилістичної фігури в художніх творах із часом не лише не слабшає, але й зростає, що варто пояснити посиленням інтересу до вивчення творчої лабораторії митців у цілому і мовної майстерності конкретних письменників. Ще однією причиною уваги до повтору з боку дослідників індивідуально-авторської манери письма вважаємо те, що на його базі можна витворити широке коло стилістичних фігур.

За нашими спостереженнями, у поезії Василя Стуса синтаксичний повтор стає основою багатьох прийомів і фігур (анафори, анепіфори, ампліфікації, епіфори, градації тощо). Нерідкісне поєднання кількох прийомів

із повтором у межах одного поетичного твору, що, на наш погляд, допомагає авторові зосередити увагу на кількох фрагментах одночасно.

Послідовно в поезії В. Стуса представлена анафора як різновид повтору. Синтаксична **анафора** – це прийом, що пов’язує компоненти речення, цілі речення, віршові рядки чи навіть строфи в більшу мовну єдність:

Куди біжиш, рабине духу?

Куди стремиш, стофазний сказ?

Куди простер захланну руку

Безбожникові богомаз? [9, с. 120].

Епіфора – стилістична фігура, яка протилежна анафорі та полягає в повторенні однакових слів, словосполучень наприкінці віршованих рядків.

І хай-но – очі як вода,

хай – як жива вода –

але ж бо й горе – не біда,

і горе – не біда [7, с. 206].

Анафори й епіфори в поета виконують не лише структурну роль, а беруть участь у формуванні складніших синтаксичних фігур, органічно вписуються в зміст, стають невід’ємним компонентом художнього образу, часто допомагаючи передати ідейне наповнення твору. Наприклад:

Терни, терни – терпець тебе шліфує,

сталить твій дух – тож і терни, терни.

Ніхто тебе з недоли не врятує,

ніхто не зіб’є з власної тропи.

На ній і стій, і стрій – допоки скону,

допоки світу й сонця – стій і стій.

Хай шлях – до раю, пекла чи полону –

усе пройди і винести зумій.

Торуй свій шлях – той, що твоїм назвався,

той, що обрав тебе навіки вік.

До нього змалку ти заповідався

до нього сам Господь тебе прирік [10].

Для поетичного мовлення в цілому природні випадки, коли анафора та епіфора представлені в одному контексті як елементи обрамлення. У творах Василя Стуса таке обрамлення може виступати в поєднанні з асиндетоном, що створює специфічний ритм вірша:

*Тільки тобою білий святиться світ,
тільки тобою повняться брості віт,
запарувала духом твоїм рілля,
тільки тобою тішиться немовля,
спів калиновий піниться над водою –
тільки тобою, тільки тобою!
Тільки тобою серце кричить моє.
Тільки тобою сили мені стає
далі брести хугою світовою,
тільки Тобою, тільки Тобою [10].*

На противагу асиндетону полісиндетон як різновид повтору передбачає дублювання сполучників (чи інших службових слів). Стусові за допомогою повторюваних сполучників вдається уповільнити темп мовлення і посилити значущість наступних слів:

*І стіл, і череп, і свіча,
що тіні колихає,
і те маленьке потерча,
що душу звеселяє [10].*

Помітним явищем у поезії Василя Стуса є синтаксичний паралелізм, стилістичний ефект від якого витворюється паралельно розміщеними чи структурно однотипними елементами.

*Сивий голубе, біль мій зичений,
вечоровий і пелехатий,
більше чутий, аніж помічений,
більше мічений, ніж крилатий [8, с. 159].*

Для підсилення характеристик, доповнення й збагачення думки, створення градаційного мовлення прислужується ампліфікація. Це стилістичний синтаксичний прийом, який полягає в нагромадженні однорідних, однотипних мовних засобів:

*Володарю своєї смерти, доля –
всепам'ятка, всечула, всевидюща –
нічого не забуде, не простить [10].*

Градація досить продуктивна у Василя Стуса, вона твориться однотипними одиницями, розміщеними в міру наростання чи спаду семантичних, емоційно-експресивних ознак. Завдяки майстерності автора стає основою періоду:

*Коли я один-однісінький
серед зелених снігів Приуралля,
коли в казармі порожньо
серед ліжок і пірамід,
коли я стовбичу на цьому
днювальному місточку
самотній – на обидві земні півкулі,
як холодна колодочка караульного ножа,
коли така далека-далека
така миттєва, потойбічна майже,
як спалах, вихоплений з ракетниці,
швидко згасаєш на спиртовому полум'ї
синюватого, майже непомітного
уральського морозу,
заклинаю, немов клинок!
Віддалена від мене на сімсот тридцять чотири дні,
на сімсот тридцять чотири «здраслуй»,
скажи, що ти мене любиш [7].*

Особливість повтору як явища в тому, що він створює формальну та семантичну тотожність. Проте стилістичні фігури, які базуються на повторі, з надлишковістю можемо пов'язати лише умовно. Дослідники поетичного мовлення зауважують, що «опиняючись у новому контексті, повторюваний елемент виявляє додаткову семантику, поглиблює, пояснює або доповнює основне значення, а тому не є формальним, надлишковим» [6, с. 262].

Отож, поетичне мовлення В. Стуса багате на синтаксичні фігури та прийоми, які будуються на базі повтору. У смисловому плані різні його види породжують нові сенси, посилюють експресивність, слугують засобами творення довершених художніх образів, актуалізують авторську позицію, а у структурному плані «зв'язують» текст і забезпечують неповторну інтонаційну палітру.

Література

1. Волянська Ю. Ю. Типологічні різновиди повтору в сучасній лінгвістичній думці. *Лінгвістичні студії*. Вип. 21. 2010. С. 187–191.
2. Жук Т. В. Стилістична роль звукового повтору в українських народних казках. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. К., 2005. Вип. 1. С. 135–139.
3. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. К. : Вища шк., 1987. 351 с.
4. Коломієць І. І. Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога). Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. 202 с.
5. Пришляк Л. Б. Повтор як засіб експресивного синтаксису поетичного мовлення 60-х років ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Донецьк, 2002. 20 с.
6. Ричагівська Ю. Є. Стилістичні параметри складного речення в поетичному мовленні. *Дискусійні питання мовознавства в контексті*

сучасних наукових парадигм. монографія / Г. М. Вокальчук, Н. М. Совтис та ін. Рівне–Острог, 2020. С. 229–280.

7. Стус В. Зимові дерева. Перша збірка поезій. К.: Література і мистецтво, 1970. 206 с.

8. Стус В. Під тягарем хреста. Львів : Каменяр, 1991. 159 с.

9. Стус В. Свіча в свічаді. Поезії. *Сучасність*. 1977. 120 с.

10. Стус В. Палімпсести. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Stus_Vasyl/Palimpsesty.pdf? (дата звернення: 10.10.2023).

11. Холод І. В. Лексико-синтаксичний повтор у мові сучасної української преси: структура та прагмалінгвістичні функції : дисертація доктора філософії зі спеціальності «035 Філологія». Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського – Волинський національний університет. Вінниця-Луцьк. 2021. 209 с.

Шкарбан Тамара, Сачковська Юлія

СИНТАКСИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПРОЗИ ДАРИ КОРНІЙ

У статті досліджено основні синтаксичні особливості прози Дари Корній, зокрема проаналізовано структуру та функції односкладних, простих ускладнених, складносурядних, складнопідрядних речень.

Ключові слова: синтаксична структура, односкладне речення, просте ускладнене речення, складносурядне речення, складнопідрядне речення.

The article explores the main syntactic features of Dara Korniy's prose. In particular, the structure and functions of one-member sentences, semi-composite, compound, and complex sentences are analyzed.

Key words: syntactic structure, one-member sentence, semi-composite sentence, compound sentence, complex sentence.

Постановка проблеми. Синтаксис є одним із ключових елементів мови, який визначає структуру словосполучення і речення та способи зв'язку. Це найвищий ярус мовної системи, якому підпорядковані всі інші рівні, адже саме він забезпечує реалізацію найважливіших функцій мови, серед яких комунікативна, мислетворча, пізнавальна, експресивна. Об'єктом вивчення синтаксису, як і інших розділів мовознавства, є слово, але не ізольоване, а у зв'язках із іншими словами, думкою та позамовною дійсністю. Унаслідок такої взаємодії в мовній системі формуються одиниці вищого порядку – словосполучення та речення. А речення є базою для творення вже у сфері мовлення висловлень, складних синтаксичних конструкцій і текстів як основних засобів комунікації.

До найвідоміших дослідників синтаксичної будови української мови належать: Леонід Булаховський (1888–1961), Борис Кулик (1899–1970),

Олександр Мельничук (1921–1997), Сергій Дорошенко (1924–2018), Іван Вихованець (1935–2021), Ніна Гуйванюк (1949 – 2013), Ніна Іваницька, Іларіон Слинько (1912–1994), Катерина Городенська, Анатолій Загнітко, Каленик Шульжук (1940 – 2010) та інші.

У творчості видатної української авторки Дари Корній представлені оригінальні синтаксичні конструкції, які роблять її прозу неповторною та запам'ятовуваною. Тому вивчення специфіки синтаксичних одиниць, використуваних письменницею, є актуальним.

Мета наукової розвідки – дослідити синтаксичні особливості прози Дари Корній, зокрема зосередити увагу на структурі та функціях односкладних, простих ускладнених, складносурядних, складнопідрядних, а також багатокomпонентних речень.

Виклад основного матеріалу. Однією з найвизначніших рис синтаксичної будови прози Дари Корній є використання коротких речень та фразових конструкцій. Цей прийом створює особливу динаміку в тексті й дозволяє концентрувати увагу читача на ключових моментах і емоціях. Важливість цього засобу можна простежити в романі «Гонимарник»: *Ти знаєш, забути її неможливо. І в цьому сила. Це життя, розквіт серця* [3]. Ці короткі, але насичені емоціями речення допомагають передати глибину почуттів персонажів та створюють особливу атмосферу у творі.

У мові прозових творів активно використовуються односкладні речення, які разом із іншими компонентами тексту дають змогу авторові створити довершену структуру твору.

У нашому дослідженні для детальної характеристики типових ознак використуваних Дарою Корній односкладних речень вважаємо за доцільне послуговуватися традиційною класифікацією, розробленою К. Шульжуком. Так, науковець відповідно до формально-граматичних і семантичних ознак виділяє такі їх види: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні [7, с. 112].

Означено-особові речення певною мірою близькі до двоскладних. Як зауважує Т. Вавринюк, виконавець дії в означено-особових реченнях мислиться означено, але може бути виражений лише за допомогою займенників *я, ми, ти, ви*. За твердженням дослідниці, «ця особливість ставить означено-особові речення в один синонімічний ряд з двоскладними» [1, с. 156].

У прозі Дари Корній ми зафіксували означено-особові односкладні речення, головний член яких виражений: а) дієсловом наказового способу: *Иди краще до лісу та **набирай** хмизу* [5]; *Залазь мені на плечі і **тримайся** цупко* [5]; б) дієсловом дійсного способу у формі II особи однини: *Навіть у помсті **прагнеш** бути не як усі, твій зворотний бік так само світлий, так?* [5]; в) дієсловом у формі 1-ої особи однини чи множини: *От зараз так і кортить тебе поцілувати, а не **смію**, тому що **не хочу** тебе кривдити, **не знаю**, як ти це сприймеш* [5]; *Ще раз **питаю**, чого на моє болото прителінався?*; *Що ж, **поміркуємо** й про це* [5].

У неозначено-особових реченнях дійова особа не підказується формою дієслівного присудка й сприймається невизначено. Головний член такого речення виражений дієсловом у формі 3-ї особи множини теперішнього чи майбутнього або минулого часу дійсного способу. Стилiстична мета неозначено-особових речень зазвичай полягає в максимальному зосередженні на самій дії, а не на її суб'єкті: *Очевидно, Верха не дарма остерігалася того, що за нею **можуть стежити*** [5]; *Поселили її в гуртожитку, разом ще з трьома такими ж молодими спеціалістками, **забезпечили** такою-сякою роботою, технолог на кондитерці, зарплата невеличка, та й цього нерозбещеній матеріально Валентині вистачало цілком* [5]; *Тебе ж **просили** до лісу не пхатися?* [5].

Безособове речення функціонує як особлива семантико-граматична структура, у якій відсутній підмет – виконавець дії або особа-носій предикативної ознаки.

За нашими даними, у досліджуваному матеріалі представлені такі різновиди безособових речень:

а) власне безособові речення, головний член яких виражений безособовим дієсловом із постфіксом *-ся* або без нього (речення цього різновиду містять повідомлення про певні стани і процеси в навколишньому середовищі, дають змогу виразити переживання, настрої й відчуття людини, її внутрішній стан або ж модальні значення бажання (небажання) тощо [1, с. 157]), наприклад: *Хотілося їсти, але ще дужче – спати; А чуткам вірити не годиться, особливо чуткам, які розпускають вороги* [5];

б) безособові речення, головний член яких виражений особовим дієсловом, яке вжите в безособовому значенні (такі речення відтворюють фізичні, стихійні процеси, що реалізуються за допомогою якогось предмета, що чинить дію, або ж певного явища природи; передають різні вияви фізичної та психічної сфери в організмі людини, її настрої, переживання» [1, с. 157]), наприклад: *Петрові від споглядання такої краси аж подих **поперло**; А насправді буревії вирували у неї всередині, і вона мусила з кимсь ними поділитися, щоб не розірвало* [6]; *Крота просто **почало млоїти** від висоти та світла, і він захотів додому, під землю* [6]; *Навколо **смерділо й булькало**;*

в) безособові речення, головний член яких виражений незмінною предикативною формою на *-но, -то* (у таких реченнях повідомляється про дію в її результаті, а не в процесі, вони вживаються на позначення природно-фізичних явищ та дій, які не залежать від людської волі [1, с. 147]), наприклад: *Майбутнє **передбачено**, Іро* [5];

г) безособові речення, головний член яких виражений прислівниками, словами категорії стану, предикативним словом *нема*, які можуть бути пов'язані з інфінітивом, наприклад: *У Петруся **нема** близьких приятелів* [3]; *Навіть для них було зарано* [5]; *Тому в ту ніч **спати не можна, треба** дуже уважно **пильнувати**, щоб не прогавити своє Щастя й не впустити до хати разом з ним Лиха; От їх слід **остерігатися*** [5].

Периферійну позицію у прозових творах Дари Корній займають узагальнено-особові, номінативні (*Біловоддя. Дуб. Алатир* [6]) та інфінітивні (*Повірити, довіритися, але не зробив цього* [6]; *І не озиратися на авторитети – то на батька Мора, то на мене* [5]) односкладні речення.

У текстах творів Дари Корній нами зафіксовано прості ускладнені речення. Зазвичай до ускладнювальних елементів простого речення зараховують: однорідні члени речення, відокремлені додатки, означення, прикладки, уточнювальні члени речення, звертання, вставні слова, словосполучення і речення, слова-речення у складі простого речення, своєрідні комбінації видів ускладнень [2, с. 191].

Серед простих ускладнених речень із однорідними головними членами розрізняємо: 1) двоскладні речення з однорідними підметами (*Гордо піднята голова, розправлені рамена говорили про його впевненість у собі* [5]), 2) присудками (*Голос був ніжний і чистий, мов кринична вода* [6]) і 3) з однорідними підметами та присудками. За нашими даними, перші два різновиди переважають у досліджуваному матеріалі.

Широко розгалужена в досліджуваних текстах однорідність другорядних членів речення, а саме: а) однорідних додатків: *Мені набридли твої хмари, дурнувати друзі, причмелені розмови про щастя* [4]; б) однорідних означень: *Темноволоса, зеленоока, завжди щира й привітна Птаха, незважаючи на свій вроджений статус безсмертної, не робила різниці між собою та звичайними смертними* [6]; в) однорідних обставин.

В аналізованому матеріалі представлені різні види відокремлення, які, на думку К. Ф. Шульжука, виконують «функцію економізації вислову; вони збагачують гнучкість синтаксичної структури літературної мови, збільшують кількість можливих паралельних конструкцій (синтаксична синонімія)» [6, с. 161].

Серед засобів, що ускладнюють просте речення, особлива роль належить звертанню, яке відображає емоційно-вольову сферу мовця і поєднує в собі дві функції, а саме апелятивну та експресивну. За нашими спостереженнями,

звертання у текстах творів Дари Корній здебільшого є емоційно-оцінними (*Дурено, навіщо ти зняла окуляри?* [4]; *Подивися на себе, **чудо**; Це не правда, люба! Я ненавиджу тебе, **Іро*** [4]) або зменшено-пестливими на зразок: *Льошко, перестань блазнювати* [4].

Складносурядне речення – вид складного речення, яке реалізує складні тематично поєднані явища і характеризує їх у поєднанні з різних боків.

К. Шульжук звертає увагу на семантико-синтаксичні відношення єднальних конструкцій, які виражають одночасність дій, станів, що синтаксично оформляється однаковими видами-часовими дієслівними формами, послідовність дій, станів, причино-наслідкові та умовно-наслідкові зв'язки [6, с. 234], наприклад: *Крота просто почало млоїти від висоти та світла, і він захотів додому, під землю* [16] – причино-наслідкові зв'язки.

Регулярно представлені в текстах творів Дари складносурядні речення із протиставними відношеннями: *Вогонь на спідниці циганки загасили, **але** вона не вгамувалася. Пляшка знову впала, **але** ніхто не поспішав її піднімати* [6].

Складнопідрядні речення належать до найбільш використовуваних у мові художніх творів, адже саме в них закладені невичерпні виражальні можливості, багатство їх форм урізноманітнює мовлення, допомагає уникати двозначності й неточності, забезпечує своєрідну культуру вислову. П. Дудик за характером зв'язку між предикативними частинами складнопідрядні речення поділяє на два види: 1) речення з передбачуваним зв'язком (обставинні міри і ступеня, з'ясувальні), за якого головна частина визначає потребу в підрядній частині [2, с. 262], наприклад: *О, ми побачимо тоді, **хто** з нас веселитися буде; Сашкові здавалося, **що** ніхто і не збирався вчиняти силових дій проти студентів* [3]; 2) непередбачуваний зв'язок, за якого форма головної частини складнопідрядного речення не вказує саме на такий, а не інший семантико-лексичний склад підрядної частини (обставинні порівняльні, часу й означальні), наприклад: *Поводила себе дивно, знічено опустивши очі, **наче** когось чи чогось боялась; **Коли** чужинці пішли, бабуся похапцем почала кудись збиратися* [3].

Використання складних багатокомпонентних конструкцій властиве для творчої манери письменниці. Найтиповішими в її прозі є конструкції з послідовною підрядністю, однорідною супідрядністю, сурядністю та неоднорідною супідрядністю, сурядністю та звичайною підрядністю, сурядністю та послідовною підрядністю.

Широке використання різних за типом підрядних компонентів фіксуємо у конструкції: *Тепер я розумію, **що** та стерва спеціально то все підкинула, і не мамі, **бо** та буде заради дитини терпіти все до останнього подиху й мовчати, **а** дитині, дурній, немудрій, **у якої** гормони грають, **яка** категорично сприймає світ, чорно-біла картинка в очах, і **яка** лише вчиться його розуміти, не знаючи, **що** такі піраньї, як Віолетта, тільки й чекають, **щоб** тебе надкусити, а потім і з'їсти* [3]. У наведеному вище реченні представлені підрядні з'ясувальні, причини, означальні, мети. Така складна структура, безперечно, має експресивно-виражальні функції та сприяє повноцінному відтворенню емоційного стану героя.

Конструкція *Хто б не був тим митцем, **що** витворив те дійство, **яке** зворохобило сонне царство, **але** він напевне знав, **що** робить* містить п'ять предикативних частин. Підрядні означальні формують послідовну підрядність на другому рівні членування. На першому рівні членування – допустові семантико-синтаксичні відношення.

Письменниця використовує апозицію як засіб розкриття образів та передачі їхньої внутрішньої суті. В одному зі своїх творів вона пише: *Зірки на небі, як промінці надії, вліталися в тонкі нитки часу, що спліталися з моїм серцем* [4]. Цей прийом дозволяє авторці створювати малюнок, що захоплює уяву та розкриває глибину почуттів.

Повтор – одна з основних стилістичних фігур, яка якнайкраще передає експресивність у тексті. Нею вдало оперує Дара Корній у своєму романі «Зворотний бік світла». *Їм байдуже до двох закоханих людей, бо вони також закохані. Вода внизу іскриться під місячним світлом, а вгорі майже як*

теперечки – зорі-зорі-зорі, мові алмази-брахмани, виблискують. Його Зіронька не втримується, наспівує... [5].

Дара Корній володіє вмінням майстерно використовувати риторичні засоби для створення емоційної насиченості. Вона часто використовує повтор, паралелізм та антитезу, щоб підкреслити силу своїх ідей та передати потужні почуття. Це надає її прозі ефекту плинності та глибини. Письменниця не боїться порушувати традиційні граматичні правила. Вона експериментує зі структурою речень, розмежовує їх або сплітає в одну довгу безперервну фразу. Подекуди це створює враження безладдя та динаміки, що відповідає внутрішньому стану її персонажів.

Висновки. Отже, синтаксичною особливістю прози Дари Корній є використання різних моделей простого й складного речення. Серед односкладних речень переважають означено-особові, неозначено-особові, для яких характерне максимальне зосередження на самій дії, а не на її суб'єкті, безособові речення, що містять повідомлення про певні стани і процеси в навколишньому середовищі, дають змогу виразити переживання, настрої й відчуття людини, її внутрішній стан або ж модальні значення бажання (небажання). Серед ускладнювальних елементів простого речення у досліджуваному матеріалі центральна позиція належить однорідним членам речення (як головним, так і другорядним), відокремленим членам речення, звертанням, що виконують не лише апелятивну, а й експресивну функцію. Зафіксовано складносурядні речення, які виражають одночасність, послідовність дій, станів, протиставні, причино-наслідкові й умовно-наслідкові семантико-синтаксичні відношення. Складнопідрядні речення із природно закладеними в них багатими виражальними можливостями становлять великий фрагмент у прозових текстах Дари Корній. Авторка активно використовує структури з передбачуваним і непередбачуваним синтаксичним зв'язком. Серед складних багатокомпонентних речень письменниця віддає перевагу конструкціям із послідовною підрядністю, однорідною супідрядністю, сурядністю та неоднорідною супідрядністю,

сурядністю та звичайною підрядністю, сурядністю та послідовною підрядністю.

Дара Корній використовує різноманітні граматичні й стилістичні можливості української мови, майстерно передає сучасний етап розвитку української мови, показує контраст мови підлітків та дорослих, а також доповнює скарбницю української мови оказіональними словами й конструкціями. Авторка майстерно володіє різними моделями речень, що дає змогу створити власний довершений стиль.

Література

1. Вавринюк Т. Односкладні речення в художньому тексті. *Філологічні студії*. Вип. 8. 2012. С. 155–168. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268531392.pdf> (дата звернення: 10.08.2023).
2. Дудик П., Прокопчук Л. Синтаксис української мови. Київ, 2010.
3. Корній Д. Гонихмарник. URL : <https://read-online.in.ua/read/honikhmarnik/46>
4. Корній Д. Тому, що ти. URL : <https://online-knigi.com.ua/page/222609>
5. Корній Д. Щоденник Мавки: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 304 с.
6. Корній Д. Зворотний бік світла. URL : <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2921840>
7. Корній Д. Зворотний бік темряви. URL : <https://libcat.ru/knigi/fantastika-i-fjentezi/fentezi/130008-dara-korn-j-zvorotnij-b-k-temryavi.html>
8. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : Підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

Розділ 2
ЛЕКСИЧНА СИСТЕМА МОВИ У ЇЇ
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКАХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ВИЯВАХ

Бортнік Віра

(Науковий керівник – Гаврилюк Н. В., кандидат філологічних наук, доцент;
Зозюк І. В., учитель української мови та літератури Сарненського ліцею № 5)

**ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ НАЗВ ОСІБ ЧОЛОВІЧОЇ І
ЖІНОЧОЇ СТАТІ В МОВІ СУЧАСНИХ МЕДІА**

Статтю присвячено виявленню тенденції уживання назв осіб чоловічої та жіночої статі в сучасних медіа. Виявлено, що в мові ЗМІ серед номінацій у формі однини домінують маскулінитиви на позначення чоловіків. Для позначення осіб жіночої статі у формі однини в українських медіа почали надавати перевагу фемінітивам, а не маскулінитивам.

Ключові слова: засоби масової інформації, назва особи, маскулінитив, фемінітив, чоловічий рід, жіночий рід.

The article is devoted to the identification of trends in the use of male and female names in modern media. It was found that in the language of the mass media, among nominations in the singular form, masculinities to denote men dominate. To denote persons of the female gender in the singular form, the Ukrainian media began to give preference to femininity rather than masculinity.

Key words: mass media, personal name, masculine, feminine, masculine, feminine.

Мова сучасних засобів масової інформації є своєрідним зрізом, що відображає мовні смаки суспільства, які більшою чи меншою мірою мають вплив на розвиток літературної мови. Тому дослідження мовних особливостей сучасних медіатекстів, що перебуває у сфері зацікавлень медіалінгвістики, є одним із перспективних напрямів мовознавства. Найдинамічнішим рівнем мовної системи є лексичний, який перебуває у постійному розвитку, що

виявляється у появі нових одиниць та виході з ужитку інших. Оновлення лексичних засобів мови найяскравіше відображається в медійному дискурсі, який за ступенем впливу на суспільство вирізняється з-поміж інших видів дискурсу. Активно відреагував медійний дискурс і на запит принаймні частини суспільства щодо творення і вживання фемінітивів – назв осіб жіночої статі. Поява таких одиниць і до сьогодні викликає бурхливі обговорення в різних прошарках суспільства.

Погоджуємося з думкою науковців з Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України: «Мова щоденно реагує на суспільні запити. <...> Варто пам'ятати, що творцем мови є народ, а в ньому багато і прихильників / прихильниць розширення діапазону фемінативів, і його противників / противниць. Отримання суспільної санкції на входження тих чи тих слів у національний лексикон потребує часу. Уживання новітніх фемінативів саме зараз проходить соціальну апробацію. Чи доцільно запроваджувати паралельні слова-фемінативи для всіх «чоловічих» іменників? Які словотвірні засоби мають використовуватися для цього в кожному конкретному випадку? Які з новітніх фемінативів увійдуть до словника нормативної української мови? Це питання, на які може відповісти лише майбутнє» [1]. Тому актуальним є відстеження тенденцій творення і вживання новітніх фемінітивів у сучасних медіа.

Мета статті – виявити тенденції вживання назв осіб чоловічої та жіночої статі в сучасних ЗМІ.

Творення нових номінацій на позначення осіб жіночої статі спостерігалось в мові ЗМІ з кінця ХХ століття, але після прийняття нової редакції українського правопису 2019 р. воно набуло масштабного характеру. Паралельно із творенням нових фемінітивів у медіа відбувається бурхливе обговорення доцільності цього процесу. Свої думки з цього приводу висловлюють журналісти, редактори, перекладачі та власне науковці-філологи. Більшість коментаторів позитивно оцінюють творення і вживання в мові ЗМІ нових фемінітивів, вважаючи що цей процес відображає потреби і

запити сучасного суспільства і не суперечить системі української мови, яка має необхідні ресурси для продукування номінацій на означення осіб жіночої статі. Так, кандидат філологічних наук Людмила Павлюк вважає, що «фемінітиви, тобто диференційовані за гендерною ознакою назви професій та інших ідентичностей, варто використовувати насамперед тому, що такий слововжиток відповідає потребі соціальної репрезентованості жінки в суспільстві» [3]. За її словами, «використання фемінітивів розвиває й саму мову, адаптує її до життєвих реалій» [3].

Обережнішими є думки мовознавців з Інституту української мови НАН України. Вони передусім наголошують на хибному тлумаченні норми правопису (§ 32, п. 4), який «не санкціонує широкого творення фемінітивів, а лише наводить мовні засоби, за допомогою яких в українській мові протягом багатьох десятиліть, а то й століть, утворюються назви осіб жіночої статі» [2, с. 35]. Однак і категоричного заперечення творення нових фемінітивів науковці не висловлюють, стверджуючи, що нові явища в мові (в тім числі і творення фемінітивів) реалізуються «значною мірою незалежно від ставлення до цих явищ мовознавців» [1].

Спостерігаємо в лінгвістичних розвідках останніх років надання переваги дослідженням, у яких увага зосереджена на процесах творення і вживання лише фемінітивів, що вважаємо нелогічним. Тому нашу роботу присвятили виявленню тенденцій уживання в мові ЗМІ і маскулінітивів, і фемінітивів (у формі однини і множини).

Для створення вибірки назв осіб чоловічої і жіночої статі було проаналізовано всі публікації на інтернет-порталі «Українська правда» за 04.11.2022 р. і 04.12.2022 р. (загалом зафіксовано 863 номінації, розподілені за певними групами). До уваги бралися назви осіб як у формі однини, так і у формі множини, які мають граматичні або семантичні показники розрізнення категорії роду. Не долучалися до аналізу іменники спільного роду. За результатами аналізу було виділено три групи номінацій, які вживаються у

формі однини, і чотири групи номінацій, які вживаються у формі множини. Назви осіб у формі однини ми виокремили в такі групи:

- 1) маскулінитиви у формі однини на позначення чоловіків;
- 2) маскулінитиви у формі однини на позначення жінок;
- 3) фемінитиви у формі множини на позначення жінок.

Від назв осіб чоловічої і жіночої статі у формі однини утворюються паралельні варіанти у формі множини, напр.: *захисник – захисниця, захисники – захисниці*. Однак більш усталеною завжди була традиція, коли іменники чоловічого роду у формі множини позначали і чоловіків, і жінок. У нашому дослідженні ми виявили такі варіанти вживання назв осіб у формі множини:

- 1) маскулінитиви у формі множини на позначення чоловіків;
- 2) маскулінитиви у формі множини на позначення і чоловіків, і жінок;
- 3) фемінитиви у формі множини на позначення жінок;
- 4) одночасне вживання маскулінитивів і фемінитивів у формі множини на позначення і чоловіків, і жінок.

Наш аналіз засвідчив, що в медійному дискурсі серед номінацій у формі однини домінують маскулінитиви на позначення чоловіків (у середньому понад 70 % уживань). Таку перевагу пояснюємо гендерною ситуацією в сучасному українському суспільстві. У політиці, громадській діяльності, військовій справі, загалом на керівних посадах більше чоловіків, і відповідно у ЗМІ вживається більше назв осіб чоловічої статі для їх позначення. Ми також спостерегли, що в публікаціях за грудень кількість маскулінитивів вже дещо менша, ніж у публікаціях за листопад.

Для позначення осіб жіночої статі у формі однини в українських медіа почали надавати перевагу фемінитивам (близько 20 %), а не маскулінитивам (менше 10 %). Отже, можемо говорити, що наявна до недавнього часу норма і традиція застосовувати маскулінитиви на позначення жінок стає все менш актуальною. Однак зазначимо, що з-поміж власне фемінитивів переважають традиційні назви осіб жіночої статі, які засвідчені ще в одинадцятитомному словнику української мови (*медсестра, речниця, офіціантка,*

адміністраторка, редакторка, директорка, викладачка, вчителька та ін.), і менше новітніх (комунікаційниця, міністерка, історикиня, парамедикиня, режисерка та ін.). Також ми виявили, що подекуди в сучасному медійному дискурсі трапляються вживання в одній публікації і фемінітива, і маскулінітива на означення тієї самої особи жіночої статі. Такі випадки свідчать про неусталеність норм уживання фемінітивів.

Серед назв осіб у формі множини абсолютну перевагу мають номінації, утворені від назв осіб чоловічого роду, які позначають і чоловіків, і жінок (політики, міністри, захисники, екологи, актори та ін.). Виявлено лише окремі приклади вживання в одному контексті маскулінітивів і фемінітивів у формі множини (українці та українки; захисниці та захисники; кінодіячів(ок)).

Отже, результати дослідження свідчать, що в мові українських ЗМІ загалом переважають маскулінітиви, хоча простежується тенденція до збільшення вживання фемінітивів.

Література

1. Про фемінітиви в сучасній українській мові. Сайт Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. URL: <http://www.inmo.org.ua/news/>
2. Український правопис. Київ: Наукова думка. 2019. 390 с.
3. Фемінітиви в українських медіа: «за» і «проти». Погляд науковців-філологів та гендерних експертів. День : вебсайт. URL : <https://day.kyiv.ua/article/bloh-lshzh/feminityvy-v-ukrayinskykh-media-za-i-proty>

Веремчук Ольга

ОСОБЛИВОСТІ СТИЛІСТИЧНОЇ ТРАНСПОЗИЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ

У статті на матеріалі загальномовних словників української мови проаналізовано процес стилістичної транспозиції економічної термінологіки. Осмислено зміни в семантичній структурі економічних термінів, що зазнали стилістичної транспозиції.

***Ключові слова:** стилістична транспозиція, економічний термін, семантична структура, мікрозначення, переносне значення, пряме значення.*

The article deals with the analysis of the process of economical terms stylistic transposition on the material of Ukrainian explanatory dictionaries. The author comprehends the changes in semantic structure of economical terms, which were undergone to stylistic transposition.

***Key words:** stylistic transposition, economical term, micromeaning, figurative meaning, direct meaning, semantic structure.*

Соціальні трансформації в Україні впродовж останніх десятиліть позначені активною інтеграцією нашої держави у світовий економічний простір. Перетворення в соціально-економічній сфері сучасного українського суспільства детермінують активне використання лексичних одиниць тематичної групи «Економіка». Економічна терміносистема зазнає постійного оновлення та поповнення своїх ресурсів. Одночасно з цим велика кількість вузькоспеціальних терміноодиниць економічної семантики починає вільно функціонувати в мовній практиці соціуму.

Науковці висвітлили окремі аспекти процесу переходу термінів із власних терміносистем у загальний вжиток (Н. Непійвода [2], Л. Симоненко

[1], Л. Струганець [4], О. Стишов [3] та ін.), проте дослідження стилістичної транспозиції економічних термінів на матеріалі лексикографічних джерел у сучасному мовознавстві досі немає. **Актуальність** обраної теми визначається й тим, що дослідження специфіки стилістичної транспозиції терміноодиниць має велике значення для національної лексикографії: дасть змогу унормувати систему позначок для адекватного відображення стилістичного статусу термінологічних одиниць у наступних кодифікаційних працях. Тому **мета** пропонованої **розвідки** – проаналізувати особливості процесу стилістичної транспозиції економічних термінів у кодифікаційній практиці сучасної української мови. Передбачено виконання таких завдань: 1) представити лексеми терміносистеми «Економіка», що зазнали стилістичної транспозиції; 2) описати зміни в семантичній структурі стилістично транспонованих економічних термінів; 3) з'ясувати адекватність фіксації у словниках української мови аналізованих лексичних одиниць.

Для дослідження динаміки змін стилістичного статусу економічних термінів виконано порівняльний аналіз таких кодифікаційних джерел: РУС-48, РУС-79, СУМ, ВТС-2004. Темпоральні межі переходу терміноодиниць до загальноновживаного лексичного фонду визначаємо на основі стилістичних позначок у вказаних лексикографічних працях, а підґрунтям для аналізу перебудови семантичної структури лексем є семантизація слів у словниках тлумачного типу. Відсутність термінологічної позначки у кодифікаційному джерелі вважаємо констатацією факту переходу терміна до загальномовного вжитку.

У результаті спостереження виокремлено сукупність лексем економічної семантики, що змінили стилістичний статус, не розширюючи свого семантичного обсягу. Констатуємо, що перейшли до загальномовного фонду різні групи моносемічних лексем з економічної сфери: назви економічних реалій (*кунюра* (РУС-48*) (зірочкою (*) маніфестуємо останню фіксацію термінологічної позначки слова), *цінник* (РУС-48*), *калькулятор* (РУС-48*); понять та явищ (*готівка* (РУС-48*), *номінал* (РУС-48*), *роздріб*

(РУС-48*), *брутто* (РУС-48*), *дивіденд* (РУС-48*), *нерентабельність* (РУС-48*), *оптовий* (СУМ), *безготівковий* (РУС-48*), *неоподатковуваний* (РУС-48*); процесів (*товарообмін* (РУС-48*), *фасування* (РУС-48*), *землевпорядкування* (РУС-48*); певних груп (*концерн* (РУС-48*), *консорціум* (РУС-48*).

Економічні терміни виявляють продуктивність у розширенні семантичної структури похідними мікрозначеннями (далі МК) та окремими лексико-семантичними варіантами (далі ЛСВ).

Слово *ліміт* «Норма, в межах якої дозволяється користуватися чим-небудь, використовувати щось» [СУМ, IV, 54] зазнає впливу стилістичної транспозиції на межі РУС-48 / СУМ, а в діапазоні СУМ / ВТС-2004 спостерігаємо наявність у семантичній структурі аналізованої лексеми окремого ЛСВ та похідного МК. ЛСВ слова *ліміт* утворений з метою узагальнення внесеного у СУМ значення: «Гранична норма. // Норма, в межах якої дозволяється користуватися чим-небудь, використовувати щось» [ВТС-2004, 490].

Актуальність економічної термінології в сучасному соціумі детермінує її переосмислення у процесі комунікації, що відображено у творенні не лише МК, а й похідних переносних і прямих ЛСВ. Наприклад, термін *фірмовий* (РУС-48*) мігрує до загальноживаного номінативного фонду на межі РУС-48 / СУМ із одним значенням: «Стос. до фірми» [СУМ, X, 601]. ВТС-2004 відображає появу нового ЛСВ і його МК: «2. Що виготовляється тільки на даному підприємстві й відрізняється високою якістю. // Зроблений відомою фірмою, модний» [ВТС-2004, 1324]. У результаті переосмислення за функцією належності утворюється переносне значення цієї лексеми: «3. *перен., розм.* Який належить тільки даній людині, що робиться, виготовляється тільки нею» [ВТС-2004, 1324].

Лексема *девальвація*, що її у проаналізованих словниках до СУМу було кодифіковано як економічний термін, розгортає семантику, утворюючи МК основного та похідне переносне значення «1. Проваджене урядами в

законодавчому порядку зменшення золотого вмісту грошової одиниці, а також зниження курсу паперових грошей відносно золота або іноземних валют. // Зниження вартості національної валюти, що здійснюється центральним банком за системи фіксованого валютного курсу. 2. *перен.* Зниження, втрата значимості, гідності, рівня чого-небудь» [ВТС-2004, 211]. МК утворюється шляхом узагальнення основної семантики слова, а переносне значення виокремлюється на основі метафоризації.

Деякі терміни демонструють гіпершвидкі темпи адаптації в загальнономовному фонді не лише первинних, а й спектра похідних значень. Наприклад, слово *спонсор* відсутнє у реєстрах СУМу, однак у ВТСі-2004 зафіксоване із нейтральними стилістичними параметрами: «1. Поручитель, гарант (напр. гарант позики). 2. Особа чи організація, які матеріально підтримують будь-яку діяльність без одержання від неї прибутку з метою популяризації винятково свого імені (назви), торгової марки. // Замовник, організатор, улаштувач; підрядчик. // Замовник реклами, рекламодавець. 3. *розм.* Той, хто надає кому-небудь допомогу (матеріальну, грошову і т. ін.)» [ВТС-2004, 1177]. Похідний ЛСВ, що маркований позначкою *розм.*, утворюється у результаті метафоричного переосмислення семи «функція» – «підтримують» – другого стилістично транспонованого економічного терміна.

Аналіз специфіки відображення економічної термінології у словниках української мови також дав змогу констатувати про певну неадекватність фіксації та реальних стилістичних характеристик окремих лексичних одиниць. Марковані термінологічними ремарками слова *збут* «ек. Продаж готової продукції або сировини» [СУМ, III, 456], *рентабельний* «ек. Який виправдовує затрати, дає прибутки; прибутковий, доцільний» [ВТС-2004, 1025], *кошторис* «бухг. План передбачуваних витрат, надходжень матеріальних і грошових ресурсів, потрібних для нормальної діяльності підприємства, установи, організації» [СУМ, IV, 317], *інкасація* «фін. Дія за знач. інкасувати» [СУМ, IV, 30] та похідне *інкасатор* «фін. Касир, скарбник,

який здебільшого поза установою приймає та видає гроші або цінності» [СУМ, IV, 30], на нашу думку, давно змінили свій стилістичний статус.

Неадекватно кодифікуються у словниках лексичні одиниці, семантична структура яких репрезентує два і більше значень. Загальновідомими на сучасному етапі є обидва ЛСВ слова *чек* «*фін.* 1. Документ із розпорядженням вкладника банкові видати або перерахувати пред'явникові певну суму з поточного рахунку. 2. Талон у касу із зазначеною сумою, яку слід заплатити, а також з каси зі свідченням, що товар оплачено» [СУМ, XI, 289]. Мабуть, уже не викликає заперечень нейтральний стилістичний статус значення слова *інвестиція* «*ек.* 1. Дія за знач. інвестувати. 2. Грошові, майнові, інтелектуальні цінності, що їх вкладають у різні види діяльності у виробничій та невиробничій сферах; вкладення, вклад» [ВТС-2004, 397].

Загальнозрозуміла на сучасному етапі лексема *інфляція* утворює переносний ЛСВ у результаті метафоричного переосмислення: «1. *ек.* Надмірне проти потреб товарообігу збільшення кількості паперових грошей і швидке їх знецінення. 2. *перен.* Втрата колишнього значення, знецінення» [ВТС-2004, 402–403]. Потребують адекватної фіксації свого стилістичного статусу досить поширені терміни-прислівники. Так, функціонування в загальному вжитку слова *оптом* «1. *торг.* Великими партіями, у великих кількостях; усе разом, гуртом (про купівлю-продаж товарів); протилежне роздріб. 2. *перен., розм.* Усіх (усе) разом; огулом» [ВТС-2004, 677] підтверджує його реальний нетермінологічний статус.

Словники різних періодів неоднаково фіксують певні економічні терміни. Так, СУМ подає лексему *кредит* (РУС-48*) із такою семантизацією: «Права сторона бухгалтерського рахунку, де записують усі втрачені цінності, а також борги й видатки, зазначені в цьому рахунку; протилежне дебет» [СУМ, IV, 331]. ВТС-2004 маніфестує три ЛСВ і одне МК: «1. Надання в борг матеріальних цінностей, грошей, позика. // *перен.* 2. *фін.* Бюджетні суми в кошторисі, у межах яких дозволено витрати на щось. 3. *перен.* Довір'я» [ВТС-

2004, 462]. Спостерігаємо не лише трансформацію тлумачення первинного значення лексеми, а й «зайве» маркування другого ЛСВ.

Супроводжуються обмежувальними позначками лексичні одиниці, що внесені в реєстри лише найновіших словників. Так, частотність вживання слова *банкомат «спец. Спеціальний пристрій для автоматичного видавання грошей за кредитною карткою в межах визначеного для власника картки мінімуму»* [ВТС-2004, 36] у сучасному лінгвосоціумі настільки ж висока, як слів *телевізор, холодильник* тощо. Отже, обмеження цієї лексеми ремаркою *спец.* є певним відставанням від реальної норми слововживання. З огляду на мобільність економічної лексики словники дещо відстають у фіксації не лише реального стилістичного статусу слів, а й набутих за останній час значень. Так, лексема *дистриб'ютор* не зафіксована в СУМі, однак ВТС-2004 подає її із такою семантизацією: «Підприємство, яке здійснює від імені фірми-виготовлювача збут та гармонійне обслуговування товару» [ВТС-2004, 224]. На сьогодні *дистриб'юторами* часто номінують «осіб, що займаються розповсюдженням, збутом товару певної фірми чи організації». Актуальний у лінгвосоціумі ЛСВ потребує кодифікації у наступних словникових працях. Виявлено сукупність вузькоспеціальних економічних термінів, що внесені у реєстри проаналізованих словників без термінологічних ремарок, хоч реальні умови використання розкривають потребу регламентації їхнього термінологічного статусу. Це слова на позначення економічних понять (*дисконт, дисконтер, онколь, манко, субвенція, іпотека, тантьєма, сальдо, неліквідність* і т. ін.), різноманітних груп та організацій (*пул, концесія*), осіб за економічною діяльністю (*концесіонер*) та інші.

Отже, проведене дослідження увиразнює активний процес стилістичної транспозиції економічних термінів. Опрацьований матеріал підтверджує припущення про певну неадекватність фіксації лексем у словнику та їхнього реального функціонування у мовній практиці соціуму. З огляду на це зазначене тема залишається актуальною та потребує подальших досліджень.

Література

1. Крижанівська А., Симоненко Л. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології. Київ : Наук. думка, 1987. 160 с.
2. Непийвода Н. Ф. Детермінологізація як результат взаємодії загальнолітературної та термінологічної лексики : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ, 1983. 167 с.
3. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі засобів масової інформації). Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. 387 с.
4. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. Тернопіль: Астон, 2002. 352 с.

Умовні скорочення

ЛСВ – лексико-семантичний варіант

МК – мікрозначення

ВТС-2004 – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Гол. ред. В. Бусел. К. : Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. 1440 с.

РУС-48 – Російсько-український словник / Гол. ред. М. Калинович. К. : Видавництво АН УРСР, 1955 видання Словника 1948 року, випр. і доп.). 804 с.

РУС-79 – Російсько-український словник / Уклад.: Д. Ганич, І. Олійник. К. : Радянська школа, 1979. 1012 с.

СУМ – Словник української мови / І. К. Білодід (гол. ред.) та ін. Т. 1–11. К. : Наук. думка, 1970 – 1980.

Власюк Іванна

(Науковий керівник – Совтис Н. М., доктор філологічних наук, професор)

АНАЛІЗ ІСТОРІЇ БІЛІНГВІЗМУ В УКРАЇНІ ТА ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ НА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ

У статті розглянуто мовну історію України, пов'язану з різними етапами володіння та впливом різних культурних і мовних традицій. Спеціальна увага приділяється процесу білінгвізму в Україні, що є наслідком тривалої монокультурної асиміляції. Стаття пропонує розділити історію білінгвізму в Україні на чотири етапи. Аналіз цих етапів допомагає краще розуміти розвиток мовних стереотипів та змін у мовних практиках українського народу.

Ключові слова: мова, білінгвізм, двомовність, мовна політика.

The article examines the linguistic history of Ukraine, intertwined with various stages of dominion and the influence of diverse cultural and linguistic traditions. Special attention is devoted to the process of bilingualism in Ukraine, a result of protracted monocultural assimilation. The article proposes dividing the history of bilingualism in Ukraine into four stages. Analysis of these stages aids in a better understanding of the development of linguistic stereotypes and shifts in linguistic practices among the Ukrainian people.

Key words: language, bilingualism, bilingual, language policy.

Постановка проблеми. Україна має довгу і складну історію, пов'язану з контактами між народами та впливом культурних та мовних традицій. Двомовність, що існує в Україні, є результатом тривалого процесу монокультурної асиміляції, тимчасовим перехідним етапом від української одномовності до російської одномовності. Здобуття державної незалежності

спинило цей рух десь на середині відстані. Хоча деякі невизначені і нерішучі позиції залишаються й донині.

Наша мета – встановити основні причини та наслідки виникнення білінгвізму, розглянути основні етапи двомовності, проаналізувати сучасні тенденції українсько-російського білінгвізму.

Білінгвізм (синонім *двомовність*) є наслідком міжмовних контактів. Уперше термін «мовні контакти», запропонований А. Мартіне, почали вживати в лінгвістиці після появи у 1953 році книги У. Вайнрайха «Мовні контакти», що стала своєрідним підсумком численних довготривалих дискусій навколо проблеми взаємодії мов.

Історія білінгвізму в Україні охоплює різні етапи, відображаючи розвиток мовних стереотипів та змін у мовних практиках українського народу, тому ми пропонуємо розділити історію білінгвізму в Україні на чотири етапи.

Першим етапом історії білінгвізму в Україні був період до XVII століття, коли на території України проживали різні етнічні групи, що мали свої мовні та культурні традиції. Варто звернути увагу на функціонування руської мови як офіційної у Великому князівстві Литовському. На жаль, згодом українська мова втрачає офіційний статус, але залишається домінувальною у повсякденному житті населення. Разом з тим, різні етнічні групи, такі як поляки та литовці, мали вплив на розвиток мовної ситуації в регіоні, що відобразалося у використанні польської та литовської мов у державному та культурному житті.

Другий етап історії білінгвізму в Україні пов'язаний із перебуванням українських земель під впливом польської та австрійської імперій у XVIII-XIX століттях. У цей час польська мова стала домінувальною мовою в елітних кругах та в державному житті, а українська мова знаходилась на маргінесі. Водночас українська мова була широко вживана в повсякденному житті населення та мала значний вплив на формування національної свідомості українців.

На думку Н. Совтис, українсько-польський білінгвізм у регіональному та тривалому контексті проявлявся на території Галичини, Буковини та Закарпаття, які належали до Австро-Угорської імперії у другій половині XIX – початку XX століття. Мовне питання в цих регіонах було одним з найважливіших для місцевого населення, хоча політична ситуація була різною. Уряди країн, які контролювали українські землі в цей період, свідомо обмежували функціонування української мови, вважаючи це необхідною передумовою для подальшої інтеграції цих земель. У більшості шкіл Східної Галичини викладання велося польською, у Північній Буковині – німецькою, а на Закарпатті – угорською мовами. Україномовні заклади освіти на Галичині перетворювалися на школи з польською мовою викладання, а українські гімназії ставали утраквістичними (двомовними), що сприяло розповсюдженню колективного білінгвізму [4].

Також можна відзначити, що з XVI століття впродовж трьох наступних століть багато українських письменників, звертаючись до польської літератури, писали свої твори польською мовою. Мова іде про таких письменників, як С. Косів, І. Оксенович-Старушич, І. Гізель, І. Галятовський, Т. Прокопович, С. Яворський, Л. Баранович і багатьох інших, які були також викладачами Києво-Могилянської колегії.

Зв'язки між українською та польською літературами отримали особливе значення в романтичний період, і в польській літературі контакт двох культур був складним і багатогранним. Наприклад, варто згадати про співпрацю письменників польської групи «Ziemia» (А. Беловський, Л. Семенський, І. Дунін-Борковський) та української групи «Руської трійці» (М. Шашкевич, Я. Головацький і І. Вагилевич), які мали спільний інтерес до українського фольклору та його дослідження. Українська література також мала численні приклади двомовності. Наприклад, є польськомовна творчість письменників з польсько-українського прикордоння таких, як Т. Падура, Л. Венглінський та інші. Однак вибір писати польською мовою західноукраїнськими

письменниками часто супроводжувався контрверзними оцінками і розглядався як мовне та національне зрадництво [4].

Третій етап: після Першої світової війни та революції 1917 року українські землі стали частиною Російської Республіки, а пізніше СРСР. У цей період російська мова отримала статус домінувальної мови в офіційній сфері, освіті та масовій комунікації, але українська мова все ще зберігала свою роль у побутовому спілкуванні.

Тоді ідеологи русифікаторської політики сплановано повели наступ на українську мову через нав'язування думки про те, що українська і російська мови є спорідненими, і спрямували зусилля на розмивання меж між ними. Було запущено механізм знищення самобутніх рис української мови. Відомий мовознавець Ю. Шевельов оцінював ці дії керівництва державою так: «Урядове втручання взагалі, а в даному випадку з боку уряду, опанованого росіянами, у внутрішні закони мови були радянським винаходом і новиною. Ні поляки, ні румуни, ні чехи до цього не вдавалися, як і не вдавалася царська адміністрація дореволюційної Росії. Вони всі обмежувалися на заходах зовнішнього тиску: забороняли вживати українську мову прилюдно, цілковито або частково; накидали державну мову через освітню систему; зваблювали українців своєю культурою і можливістю кар'єри; переселяли їх на не-українські території, а українські землі заселяли членами панівної нації тощо» [5].

Мовна політика держави спрямована була на знищення в масовій свідомості у неросійських народів СРСР концепції «рідної мови». З початком 1963 року Київський державний університет імені Т. Шевченка, а також Інститут мовознавства імені О. Потебні АН УРСР, провели спільну конференцію з питань культури української мови. Учасники цієї конференції рішуче відхилили теорію двомовності та вимагали утвердження української мови в усіх сферах державного і громадського життя, зокрема у школах, університетах, закладах професійної освіти і дошкільних закладах. У цій конференції взяли участь понад тисяча осіб. Вона перетворилася на відкритий

акт протесту проти русифікаторської політики тогочасного політичного керівництва. Найпоширенішою формою вираження протесту проти русифікації України стали листи, які керівники УРСР та СРСР отримували від представників української інтелігенції, зокрема І. Світличного, М. Коцюбинської, З. Франко, Є. Сверстюка, Б. Антоненко-Давидовича, В. Стуса, А. Горської та ін. [7].

Законодавчі документи СРСР і УРСР того періоду, зокрема прийнятий Верховною Радою УРСР у квітні 1959 року Закон «Про підсилення зв'язку школи з життям та подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР», фіксували норму, згідно з якою навчання в українських школах проводилося мовою, якою розмовляли учні, і вибір мови навчання здійснювався за власним бажанням. Батьки мали право вирішувати, у яку саме школу віддавати та на якій мові навчати своїх дітей. У контексті гегемонії ідеї зближення і об'єднання націй цей акт став інструментом для національного рівняння та русифікації української освіти. Внаслідок цієї політики було можливо навчатися в Україні, не вивчаючи українську мову [7]. На межі 50-60-х рр. українська мова як мова навчання стала прерогативою сільських шкіл. Відсоток учнів, що навчалися українською мовою у містах, падав з геометричною прогресією, наприклад: м. Вінниця – 49 %, м. Хмельницький – 42,2 %; м. Житомир – 36,5 %; м. Запоріжжя – 23,8 %; м. Луганськ – 5,2 % [6].

У наступні роки скорочення україномовних шкіл не припиняється, процеси росіянізації з боку Міністерства освіти України набувають системного характеру. Про це свідчать документи, зокрема, доповідна записка до ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР «Про заходи по поліпшенню викладання російської мови у школах Української РСР», яка була підготовлена 23 січня 1960 р. [6]. Внаслідок такої політики у 1960/61 н. р. школи з українською мовою навчання охоплювали 68,7 % учнів, а в 1970/71 н. р. – 60,4 %; 1976/77 н. р. – 57,8 %. Відповідно, російською мовою навчалася – 30,4 %, 38,8 %, 41,3 %. За 1960–1980 рр. кількість українських шкіл зменшилася на 8,7 тис. [2]. Наприкінці 80-х рр. у містах Донецьку, Луганську, Чернігові, Сімферополі,

Миколаєві не залишилося жодної українськомовної школи, в інших містах відбулося різке скорочення українськомовних навчальних закладів: у Запоріжжі – 1, Кропивницькому – 4, Одесі – 3, Харкові – 2, Черкасах, Херсоні – по 5 і тільки у Львові – 66, Тернополі – 20, Івано-Франківську – 18 [3].

Напередодні проголошення незалежності України більшість населення України вільно володіла українською та російською мовою. Російською мовою вільно володів дещо більший відсоток населення, ніж українською, тобто рівень росіянізації українського населення неухильно зростав.

Четвертим етапом історії білінгвізму в Україні – став час після отримання незалежності в 1991 році. Тоді Україна здійснила політику підтримки та розвитку української мови. У цей період українська мова отримала статус державної мови, але російська мова залишається мовою широкого використання, особливо у великих містах та регіонах з багатою російськомовною спільнотою. Водночас питання написання творів нерідною мовою не втрачало своєї актуальності впродовж ХХ та початку ХХІ сторіччя. Упродовж цього періоду спостерігалось активне видання творів російською мовою українськими письменниками, з обґрунтуванням про більшу доступність широкому загалу.

Утім, ситуація змінилась із початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Зараз засвідчуємо загальну тенденцію до національної свідомості. Українські письменники показують, що поважають свою культуру та мову, та прагнуть до її збереження та розвитку, відшаровуючи тези щодо масовості та доступності російської. Процес кардинальних змін мовної ситуації, на який зазвичай ідуть десятиліття, через війну суттєво пришвидшився.

Якщо до 24 лютого 2022 року в побуті зазвичай розмовляли російською мовою (56 %), а українською 43 % респондентів, то зараз картина протилежна – державну мову використовує 61 % опитаних. Про це свідчать результати восьмої хвили опитування, проведеного 24–25 квітня 2023 року дослідницькою компанією Gradus Research. Компанія Gradus Research в межах восьмої хвили

дослідження – 24–25 квітня 2023 року – провела опитування українців про те, якою мовою вони зараз спілкуються в повсякденному житті. Анкету у спеціальному мобільному додатку заповнили 1 тис. респондентів. За даними опитування, найбільший приріст частки українськомовного населення спостерігається на Півдні та у Києві – плюс 23 %, а також на Сході – плюс 19 % [1].

У сучасний період розвитку людської цивілізації інтенсивний контакт мов і культур призводить до зростання впливу багатьох мов на функціональному і географічному рівнях. Цей процес породжує значущу проблему білінгвізму. Особливий інтерес викликає аналіз проблеми двомовності в Україні, яка була актуальною впродовж багатовікової історії і є актуальною на сучасному етапі. Погоджуючись із тим, що основною причиною двомовності України в історичному аспекті була монокультурна асиміляція як спадщина колишніх імперського та тоталітарних режимів, водночас наголошуємо, що завдання забезпечення національної безпеки і сталого розвитку нації вимагає рішучої зміни вектора мовної політики, зокрема, у питаннях білінгвізму.

Висновки. Отже, Україна має складну історію, пов'язану з різними етапами державного володіння та впливом різних культурних і мовних традицій. Двомовність, що існує в Україні, є результатом тривалого процесу монокультурної асиміляції. Історія білінгвізму в Україні охоплює різні етапи, які відображають розвиток мовних стереотипів та змін у мовних практиках українського народу. Ці етапи включають у себе період до XVII століття, добу польської та австрійської імперій, а також взаємодію між українською та польською культурою в романтичний період, радянський період та період незалежності України. Вивчення цих етапів допомагає краще розуміти історію та розвиток білінгвізму в Україні.

Література

1. Gradus Research. Восьма хвиля дослідження «Суспільно-політичні настрої під час повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України» [Електронний ресурс]. *Gradus*. 2023. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/wartime-survey-ukrainian-society-eighth-wave/>.
2. Бойко О. Історія України: Навч. посібник. 3-тє вид., випр., доп. Київ : Академвидав. 2007. 688 с.
3. Крип'якевич І. Історія України, 2-ге вид., перероб. і доп. / [ред. і упоряд. С. Гринів]. Львів : Меморіал. 1991. 352 с.
4. Совтис Н. М. Білінгвізм як результат міжмовних контактів: причини виникнення та наслідки функціонування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 38. С. 273–275.
5. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. *Сучасність*. 1987. С. 263–264.
6. Шевчук Ж. Мовна політика в Україні (кінець 50-х – початок 1990-х рр. ХХ ст.) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. за спец.: 07.00.01. – Історія України. Київ. 2001. 178 с.
7. Ярмоленко М. Мовна політика УРСР у 40–80-х рр. ХХ століття. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Київ. 2013. Вип. 3 (65). С. 365–377.

Володько Анастасія

*(Науковий керівник – Гаврилюк Н. В., кандидат філологічних наук, доцент;
Зозюк І. В., учитель української мови та літератури Сарненського ліцею № 5)*

МЕТАФОРА В ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ АНДРІЯ КУЗЬМЕНКА

Статтю присвячено аналізу метафори у пісенних текстах, автором яких є лідер гурту «Скрябін» Андрій Кузьменко. З'ясовано, що структурними компонентами індивідуального стилю Андрія Кузьменка є система тропів, серед яких особливо виразною є метафора. Авторські метафори є свідченням нестереотипного образного мислення.

***Ключові слова:** ідіостиль, ідіолект, індивідуально-авторський стиль, пісенний текст, метафора.*

The article is devoted to the analysis of metaphor in song texts, the author of which is the leader of the band "Skryabin" Andriy Kuzmenko. It was found that the structural components of Andriy Kuzmenko's individual style are a system of tropes, among which metaphor is especially expressive. The author's metaphors are evidence of non-stereotypical figurative thinking.

***Key words:** idiostyle, idiolect, individual author's style, song text, metaphor.*

Українська пісенна культура є одним із найцінніших духовних скарбів нашого народу. Пісня віддзеркалювала різні етапи життя, світоглядні уявлення, глибоку філософію, яскраву палітру почуття українців протягом усієї багатовікової історії. Сучасна пісня теж залишається особливим за масовістю та впливом на соціум жанром словесно-музичного мистецтва. Пісенні тексти є надзвичайно важливим складником української поетичної творчості [4], адже саме їх структурно-семантичні особливості сприяють доступності для слухача, легкому «декодуванні метафоричних висловів,

озвученості». Завдяки дослідженню мовної палітри поета-пісняр на тлі загальнономовних процесів розвитку можна скласти уявлення про національні та індивідуально-авторські особливості світосприйняття.

Одним із найяскравіших авторів, що збагатили українську пісенну творчість, є співак, композитор, письменник, продюсер, актор і багаторічний лідер гурту «Скрябін» Андрій Кузьменко (Кузьма Скрябін). Не отримавши за життя звання народного артиста, він став кумиром мільйонів українців, і тільки після електронної петиції до президента легендарний українець отримав посмертно орден «За заслуги» I ступеня. Андрій Кузьменко був справжнім патріотом, мав власний стиль у музиці, у якому творив упродовж усього життя, а його пісенні тексти вирізняються «фірмовим» почерком. Вони найрізноманітніші за тематикою і настроєм – від ностальгічних, філософських до жартівливих і таких, які навіть місцями виходять за рамки пристойності.

Окремі аспекти вивчення мовних особливостей пісень Кузьми Скрябіна знаходимо в наукових розвідках О. Клещової, Н. Гаврилюк, І. Зозюк. Безперечно, сучасні пісні українських виконавців мають значний вплив на масову аудиторію, певною мірою вплітаються в канву літературної мови. Вважаємо, що повною мірою дослідження пісенної поезії кінця ХХ – поч. ХХІ ст. не вписані в контекст історії української літературної мови, а теоретичні та практичні надбання потребують створення бази наукових розробок на прикладі сучасних українських музичних композицій. Цим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Метою статті є виявлення особливостей метафори в пісенних текстах, автором яких є лідер гурту «Скрябін» Андрій Кузьменко (Кузьма Скрябін).

Авторське світовідчуття вербалізується за допомогою тропів. За твердженням Л. Мацько, метафора – найуживаніший, універсальний троп, який є джерелом виникнення нових значень [3, с. 328]. Виділимо у піснях Андрія Кузьменка найвиразніші і найпродуктивніші.

Аналізуючи тексти пісень, виявили, що всі метафори Андрія Кузьменка є дуже різноманітними як за семантикою, так і за структурою, часто

поєднуються з іншими лексичними і стилістичними засобами увиразнення мовлення. Наприклад, у пісні «Остання сигарета» спостерігаємо підсилення образу закоханого антонімами, а переосмислення буття – порівнянням: *«Я приклеєний до тебе, прив'язаний, я загублений у тобі, і знайдений... Все життя по хвилинах, Як віршами по стінах, написане...»* («Остання сигарета»).

Оригінальність образного бачення Кузьми спостерігаємо у пісні «Танець пінгвіна», у якій він зізнався у своєму негативному ставленні до людей, які мало думають: *«Коли я ходжу по місті, На мене тиснуть люди. Я бачу їхні руки. Я бачу їхні губи. Я довго ходжу по місті. Мене нервує небо. То є не моє небо. То і не твоє небо»*. Небо постає уособленням світогляду людей.

Філософське бачення світу автора виявляємо у пісні «(А пам'ятаєш) Місця щасливих людей». Буденність щоденного життя метафорично виражена у рядках: *«Тягуча павутина зйомних квартир І дві душі пробиті сотнями дір...»*, і ця буденність переосмислюється автором з часом прожитих років: *«знаю ціну світлої полоси»* (як світла смуга життя).

Нестандартним, на наш погляд, є переосмислення біблійного образу «дерево пізнання добра і зла» у пісні «Добряк»: *«А вони садили дерева зла На бідній його голові. І з часом горбилася спина Під вагою дрімучих садів»*. Автор розвиває метафоричність садів зла: *«А вони підливали дерева зла З корінням в його голові. І ще більше горбилася спина, Шукаючи відповіді»*, завдяки цьому пісня перетворюється на притчу з мораллю: часто добротою намагаються скористатися інші люди, добрих людей прагнуть підпорядкувати для виконання чужих цілей, злих намірів, підло скористатися ними. Незважаючи на це, добра людина все одно намагається шукати відповіді, чому так несправедливо влаштований світ.

Своєрідна інтерпретація загальнозрозумілих метафоричних конструкцій характерна для пісенної лірики Андрія Кузьменка. Наприклад, вислів «гроші зіпсували людину» зовсім по-новому звучить у пісні «Остання сигарета»: *«Ми з тобою не зіпсути монетами»*. Численні спогади про Кузьму свідчать, що сам він, ставши відомим, не зловживав ніколи своїм «зірковим статусом»,

ніколи не афішував своєї волонтерської діяльності. Переосмислює поет і відому загальноновживану метафору, як-от *час іде*, надаючи оцінної характеристики: *«Годинник гад, крутить циферблат. Ганяє стрілки тудасюда назад. І я біжу по колу разом з ним. А за мною дим, а за нами дим»* («Сонце замість шапки»). Ще образ часу, що минає, виражений через образ годинника, спостерігаємо в пісні «Старі фотографії»: *«Годинник вперто роки рахував»*. Або образний вислів «час тече» переплітається з іншою метафорою «ріка життя»: *«Знаєш, час втікає як вода. І способу інакшого ми поки що не знаєм. І набагато тихше тече життя ріка, Якщо ти свого друга часто зустрічаєш»* («Лист до друга»).

Стереотипний образ Андрія Кузьми-бунтаря проглядається в багатьох жартівливих, іронічних, відверто «стьобних» висловах: *«шансон рубає»* («Маршрутка»), *«і несе мене до тебе ця криклива канітель»* («Говорили і курили») та інші. Але водночас ми зустрічаємо такі метафоричні сполуки, як *«У сніжки бавляться ангелята»* чи *«Нехай добро на землю випаде снігом»* («З Новим роком і Різдвом!»), які є свідченням глибокого ліризму чи навіть сентиментальності зовні бруталного автора.

У творчості Андрія Кузьменка наявні також метафори, які характеризують людські стосунки. Так, метафора «фінал до книжки» у контексті пісні виражає значення «завершення стосунків»: *«І ти фінал до книжки сьогодні не роби, Не думай ні про що, люби мене, люби!..»* («Остання сигарета»). Цікавою з погляду семантичного навантаження є метафора з пісні «Мам» *«шоб не міряти наше життя в телефонних дзвінках»*. У зверненні до мами автор підкреслює важливість проведеного разом з рідною людиною часом, який у сучасному бурхливому світі замінюється короткочасними телефонними розмовами.

Андрій Кузьменко – майстер оригінальних метафоричних епітетів. Наприклад, у пісні «Добряк» вжито означення «заржавілий»: *«Ти втікай, добряк, заховайся, добряк! Заржавілим людям не допоможеш ніяк...»*. Ця метафора позначає черствих, безсердечних людей, які не мають жодних

моральних цінностей, співчуття до інших людей. А в пісні «Танець пінгвіна» спостерігаємо оригінальний епітет-оксиморон *«танець пінгвіна страшно веселий»*. Хочемо звернути увагу, що в контексті пісні означення «веселий» вжито в іронічній тональності, адже сама пісня має іронічне звучання.

Одним із видів метафори є персоніфікація, яка теж досить часто трапляється в піснях Скрябіна. Прикметним фактом з біографії Андрія Кузьменка є отримання його батьком у травні 2015 року посмертної нагороди сина – орден Захисника кордону батьківської землі. Вторгнення російських окупантів у 2014 році сприймав дуже гостро, війну вважав найбільшим злом. Образ війни в пісні «***-війна» побудований на персоніфікації з нагромадженням негативно-оцінної і лайливої лексики: *«Ти прийшла в мою хату, брудна і немита, І постукала в двері церковним дзвоном, Не питаючи згоди до мене вселилась І спокій забрала, не питаючи згоди. Розтрощила мій дім і пішла до сусідів, Хоч і їхні родини ні в чому не винні, Поробила з людей страшних ворогів І, рахуючи гроші, сміялась єхидно»*. Цей образ підсилений епітетами, які мають важливе смислове навантаження, ототожнюючи війну із російськими загарбниками.

Персоніфікованими образами наповнена пісня «То є Львів». Андрій Кузьменко вважав це місто рідним, тому природним є апеляція саме до цього тропу. Львів є *«старим», «колегою», «мудрим сивим дядьком», «вуйком тонуровим»,* який *«веде на каву»*. Наділена рисами людини і площа Ринок, яка *«спати не лягає, Історії збирає і розповідає...»*, і житловий масив Левандівка, підсилений прикладкою *«дівка-Левандівка пахне поїздами, Мостами, переїздами і гострими словами»*, і ратуша, яка є *«крутою чувихою»*: *«А ратуша скучає, шпилем небо дзюравить, Вона крута чувиха, і її ніхто не сварить»*. Як бачимо, автор олюднює ті поняття, які дорогі його серцю.

Маючи оригінальне бачення світу, Андрій Кузьменко вживає метафоричну перифразу, що є описовим зворотом, за допомогою якого явище, предмет чи особа називаються не прямо, а описово. Наприклад, весілля ми

вгадуємо за висловом «погляд через фату»: *«І ти не знаєш погляд через фату»* («(А пам'ятаєш) Місця щасливих людей»).

Отже, у пісенній творчості розкривається яскравий талант співака-патріота з його доброзичливим гумором, філософським баченням світу, тонким ліризмом, драматизмом та чіткою громадянською позицією. У проаналізованих пісенних текстах Андрія Кузьменка одним із найяскравіших засобів є метафора. У піснях Андрій Кузьменко часто порушує соціальні проблеми, а метафори допомагають привернути до них увагу, увиразнити, побачити по-новому. Ми переконані, що метафора – це не тільки поетичний засіб увиразнення мови, а й спосіб осягнення дійсності, за якого виникають абсолютно нові інтерпретації явищ та предметів.

Література

1. Гаврилюк Н. В., Зозюк І. В. Сленг як особливість ідіостилю Кузьми Скрябіна (Андрія Кузьменка). *Волинь філологічна : текст і контекст*. 2014. С. 36 – 45.
2. Клещова О. Є. Мова сучасної української пісні (на матеріалі пісенних текстів Андрія Кузьменка). *Образне слово Луганщини : матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. імені Віктора Ужченка (26 травня 2017 р., м. Старобільськ) / за заг. ред. проф. А. В. Нікітіної ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Вип. 16. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. С. 107 – 113.*
3. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. *Стилістика української мови : підручник*. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.
4. Романчук С. М. *Лексико-стилістична парадигма української поезії пісенного жанру 60 - 80-х років ХХ ст. : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2007. 20 с.*

Дячук Вікторія, Шкарбан Тамара

(Науковий керівник – Шкарбан Т. М., кандидат філологічних наук, доцент)

ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНА ЛЕКСИКА ЯК ОЗНАКА ІДІОСТИЛЮ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

У статті досліджено один із фрагментів ідіостилю Оксани Забужко – емоційно забарвлену лексику, виокремлено основні групи, з'ясовано їх виражальні функції в тексті.

Ключові слова: *ідіостиль, емоційно забарвлена лексика, назви почуттів, оцінні лексеми, просторічна лексика, суфікси суб'єктивної оцінки, вульгаризми, емоційні вигуки, поетична лексика.*

The article examines one of the fragments of Oksana Zabuzhko's idiostyle – emotionally colored vocabulary, highlighted the main groups and elucidates their expressive functions in the text.

Key words: *idiostyle, emotionally colored vocabulary, names of feelings, evaluative lexemes, spatial vocabulary, suffixes of subjective evaluation, vulgarisms, emotional exclamations, poetic vocabulary.*

Постановка проблеми. Ідіостиль письменника є важливим аспектом літературної творчості, який допомагає виокремити автора серед інших та розкрити його унікальний спосіб вираження думок та ідей. Однак авторський стиль також є динамічним і змінюється з часом. У нашому дослідженні розглянуто групу емоційно забарвленої лексики у творах відомої української письменниці Оксани Забужко, яка вирізняється творчою манерою, прийомами мовної стратегії та філософською глибиною, що й забезпечує унікальність її ідіостилю.

Проблема індивідуального стилю автора була і залишається актуальною, посідаючи важливе місце серед сучасних мовознавчих досліджень, зорієнтованих на вивчення складної взаємодії низки факторів, що впливають на формування творчої манери письменника.

Метою наукової розвідки є дослідження емоційно забарвленої лексики, представлені у творах Оксани Забужко, з метою виявлення основних рис мовознавчого аспекту ідіостилу письменниці, виокремлення основних груп емоційно забарвленої лексики та з'ясування їх виражальних функцій.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній науці ідіостиль досліджували багато вчених, зокрема С. Я. Єрмоленко, П. Ю. Гриценко, Л. Я. Брославська, В. А. Чабаненко, О. О. Селіванова, В. В. Жайворонок, Р. Теребус та інші. Так, С. Я. Єрмоленко стверджує, що «системність індивідуального стилю ґрунтується на зв'язку мови й мислення, на формуванні мовної картини світу, в якій поєднано загальне й індивідуальне, загальне й одиничне» [5, с. 305]. Дослідниця висловлює свою позицію щодо втілення в індивідуальну манеру письма особистісної, авторської мовної картини світу. Запорукою цього, на її думку, виступають оригінальність та неповторність комбінування емоційно забарвлених ідей із загальноживаними образами.

Поняття «ідіостилу» науковці тлумачать по-різному. Для цього вони послуговуються термінами «індивідуальний стиль», «ідіостиль», «ідіолект», «художнє мовомислення» та «індивідуальний мовосвіт». Іноді ці терміни вживаються як взаємозамінні, оскільки не мають чітких дефініцій та розмежувань [6, с. 174]. Переважно ми будемо послуговуватися в дослідженні терміном «ідіостиль».

На думку Л. Я. Брославської, дослідження мови художньої літератури охоплює проблеми стилю художнього твору та індивідуальної мови його автора. Ці два аспекти спираються на поняття індивідуального стилю як своєїрідної, історично обумовленої, складної, але структурно єдиної системи та водночас обумовлюються ним [2, с. 85].

Ідіостиль письменника – це унікальний стиль написання, який властивий конкретному автору. Він включає в себе вибір лексики, синтаксичних одиниць, ритму, образів і способів вираження, які роблять тексти письменника впізнаваними та характерними. Власне, ідеться про особисту манеру автора виражати свої думки та ідеї. При цьому ідіостиль письменника розвивається і змінюється з часом, він може перебувати під впливом інших письменників, модифікуватися культурними та історичними факторами [1].

Оксана Забужко – відома українська письменниця, поетеса, есеїстка та лауреатка престижних літературних премій. Для її творчості характерне глибоке філософське підґрунтя та багатошаровість, а її ідіостиль є непередбачуваним та унікальним. Мовний аспект у творчості Оксани Забужко відіграє важливу роль, адже її тексти насичені мовними іграми, алегоріями та каламбурами, що робить їх ще цікавішими для аналізу.

У сучасній лінгвістиці традиційно виокремлюють два типи емоційно забарвлених слів: 1) слова, що виражають поняття й емоції водночас; 2) емоційні вигуки, які є симптомами різних психічних переживань людини та реакції на певні фізичні подразнення.

Одиниці першого типу В. Чабаненко зі свого боку поділяє на два розряди: 1) слова, які називають певні емоції та переживання; 2) слова, у значенні яких є емоційно-оцінний компонент [7, с. 149].

За нашими спостереженнями, у творах Оксани Забужко центральну позицію займає підгрупа емоційно забарвленої лексики, до якої належать назви позитивних або негативних почуттів: *любов, щастя, надія; біль, самотність, страх, відчай, страждання: І любов по копійці міняли бозна-де і з ким [3, с. 3]; Якщо це не любов, / То – в міжбрів'я-упала-звізда [3, с. 8]; Ні, Альберте. Пробач мені, хлопче, – в цім щастя нема [3, с. 14]; про надію, то годі й казати [3, с. 14].*

У творчому доробку О. Забужко функційно вагомими є оцінні лексеми, що найчастіше стають емоційно забарвленими в конкретних контекстах, передаючи унікальну філософію авторського світобачення: *Що на київській*

крові десь родять *афганські піски* [3, с. 14]; ...*століття, закрое*не з воєн і *боєнь* [3, с. 8]; *На цій планеті, тяжко нами хворій* [3, с. 13] тощо.

Окрему групу в текстах творів Оксани Забужко становить просторічна лексика, яка зазвичай є засобом надання творам розмовного характеру. Наприклад, серед стилістично знижених дієслів вагоме місце належить лексемам на позначення звуків: ...*тонко цвѣохнув* лук [4, с. 8]; ...*якщо, звичайно, не пекнуть* [4, с. 10]. Просторічні слова переважно надають текстам гумористичного, іронічного або сатиричного забарвлення. В аналізованому матеріалі нерідко натрапляємо й на суржикізи: *вобщє, в етом вашем оркєстрє* / *Не завадила б парочка добрих бенгальських вогнів* [4, с. 15].

За нашими даними, у творах Оксани Забужко регулярно функціонують емоційно забарвлені слова із суфіксами суб'єктивної оцінки, до яких зараховуємо суфікси позитивної оцінки (-*еньк-*, -*ісіньк-*, -*ик*, -*оньк-*, -*иц-*, -*чин-*, -*ечк-*, -*очк-*, -*ц-* тощо) та суфікси негативної оцінки (-*уг-* (-*юг-*), -*ак-* (-*як-*), -*ук-* (-*юк-*), -*яг-*, -*еч-* та інші): *Що падав дощ, і що старечий голос – / уже не чоловічий, не жіночий* [4, с. 12]; *Та ще гробацюги, обкурєні чортполоху* [4, с. 8]. Основна функція таких лексем – відтворити ставлення автора до героїв або зображуваних подій.

У досліджуваному матеріалі фіксуємо вульгаризми, зокрема лайливі слова, які зазвичай у тексті додають характеру невимушеності: *Ачей докопаємось, бля, до Великого Льоху!* [4, с. 4]. Специфічний колорит створюють у творах жаргонізми та сленгізми, наприклад: ...*який я моторний!* / – *Отвалі!* [3, с. 8].

В аналізованих текстах активно представлені емоційні вигуки як концентровані виразники ставлення авторки до подій або образів: *Ах, цей лемент зовсюдний, і ах, ці вологі безецно* [3, с. 17]. Загалом емоційні вигуки, звуконаслідувальні слова та фразеологічні вигуки виражають різноманітні почуття авторки або ліричного героя: *Ах ти Господи, як це наївно!* [4, с. 14]; *Ось де вона, Поезія, / Боже, нареши!* [3, с. 23].

Поетична (урочиста, піднесена) лексика у творах Оксани Забужко є

важливим образним, текстотвірним і естетичним елементом: *Убієнні невинно історики вичахлих націй* [3, с. 13]. Використання таких слів надає оповіді урочистості, підвищує пафос тексту: *...бо на нього древо пішло сире, / і задирки в шкіру встигли вп'ястись* [4, с. 16]. Дослідники приписують так званім поетизмам у мовотворчості письменниці волюнтативну функцію, убачаючи або підсилення патетики, або пом'якшення, інтимізацію тексту.

Отже, у творах Оксани Забужко емоційно забарвлена лексика є семантично та функційно неоднорідною. Вона потребує розподілу на окремі підгрупи, а саме: лексеми на позначення почуттів, оцінні лексеми, просторічна лексика, лексеми із суфіксами суб'єктивної оцінки, вульгаризми, емоційні вигуки, поетизми. За кожною з виокремлених груп закріпилося певне експресивно-виражальне навантаження (вираження почуттів та емоцій, надання гумористичного, іронічного, сатиричного забарвлення, внесення характеру невимушеності, створення урочистого настрою, підвищення пафосу тексту тощо). Проаналізовані лексеми слугують важливими засобами розкриття авторського художнього світобачення.

Прагнучи до мовної точності й майстерності, Оксани Забужко дбає про кожне слово та фразу, намагаючись передати свої думки та почуття якомога точніше, що, безперечно, сприяє ефективності в комунікації з читачем.

Література

1. Дідух Х. Ідіостиль як відображення авторської картини світу. *Філологічні науки. Серія «Риторика і стилістика»*. 2012. URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm.
2. Брославська Л. Я., Шевченко І. С. Ідіостиль і концептуальна ідіосфера автора у художньому дискурсі. *Вісник ХНУ. Дискурсологія: семантика і прагматика*. 2012. № 1003. С. 22–27.
3. Забужко О. С. Хроніки від Фортінбраса. *Вибрана есеїстика 90-х*. К.: Факт, 1999.

4. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. К., 1997. 144 с.
5. Єрмоленко С. Стиль індивідуальний. *Українська мова: енциклопедія*. К., 2004. С. 603–604.
6. Теребус Р. До проблеми ідіостилю: термінологічний аспект. *Науковий журнал*. 2016. № 1. С. 174–182.
7. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів українська мови : Монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.

Кравець Євгенія

(Науковий керівник – Гаврилюк Н. В., кандидат філологічних наук, доцент;
Мікуліч Т. М., вчитель української мови та літератури Володимирецького
ліцею «Колегіум»)

**ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКОГО СТИЛЮ
М. ВІНГРАНОВСЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТЕЙ
«СІРОМАНЕЦЬ», «ПЕРВІНКА», «КІНЬ НА ВЕЧІРНІЙ ЗОРІ»)**

У статті досліджено повісті М. Вінграновського, описано стилістичне використання метафор в обраних творах, виявлено їхні семантико-стилістичні особливості та морфологічне вираження. Проаналізовано особливості використання діалектизмів та просторічної лексики.

Ключові слова: авторський стиль, діалектизми, метафора, повість, просторічна лексика.

In the article is analyzed the stories by M. Vingranovski, the stylistic use of metaphors is described in select work, discovered it`s semantic and stylistic features and morphological expression. The features of the use of dialecticism and common speech vocabulary are analysed too.

Key words: authorial style, dialecticism, metaphor, story, common speech vocabulary.

Дослідження особливостей авторського стилю – сучасний напрям у мовознавстві. Такий напрям передбачає стилістичний та історичний акцент у вивченні індивідуального стилю письменника. Мовознавці С. Я. Єрмоленко, В. М. Русанівський О. Н. Кравченко-Дзьондз розвивали вчення про мову художньої літератури. Згідно з їхніми працями ми розуміємо, що дослідити особливості авторського стилю можна лише у випадку, якщо врахувати тісний

зв'язок життя письменника з його творчістю, врахувати мистецькі смаки автора, його спосіб мислення.

Щоб зрозуміти авторське мовлення, потрібно досягнути художню свідомість. Саме метафору вважають зміною нашого способу дивитися на речі, способу сприймання світу [4]. Поняття «метафори» досліджувало багато мовознавці, тому існують різні погляди на її природу. В. П. Ковальов у своїх працях вказує, що метафора у мові має ознаки двоплановості, тобто має пряме лексичне значення і додаткове, яке впливає з контексту. Досліджуючи давньогрецькі праці, можна простежити, що вже тоді пояснювали метафору як предмет і образ в одному слові чи словосполученні. Така теорія присутня і у «Словнику лінгвістичних термінів» за загальною редакцією С. Я. Єрмоленко [8]. У сучасному мовознавстві є безліч класифікацій метафоричних одиниць. Найвідомішою є класифікація Квінтіліана, яку згодом більш уточнили інші дослідники.

Як мовний засіб комунікації метафору досліджували зарубіжні та українські науковці (Дж. Лакофф, І. Брага, Х. Дацишин, Л. Павлюк, О. Сербенська, І. Філатенко, О. Чадюк, Г. Яворська та ін.). Лінгвіст Д. Девідсон у своїх роботах проводив аналіз функціонального аспекту метафоризації, перекладачі Дж. Лакофф і М. Джонсон займалися класифікуванням метафор, П. Ньюмарк розглядав у своїх дослідженнях особливості передачі метафори при перекладі.

Метою цієї статті є здійснення лексико-стилістичного аналізу мови повістей М. Вінграновського, описати деякі особливості авторського індивідуального стилю. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) виявити метафори в авторському тексті, провести спостереження над їх особливістю; 2) з'ясувати, якими діалектними та просторічними елементами послуговується М. Вінграновський, їх стилістичне навантаження.

У творенні мовної картини світу М. Вінграновським провідне місце займає метафора-оживлення, тобто перенесення ознак предметів, понять і

явищ на людину, тварину, рослину. Відповідно до цього виділяємо антропо-, зоо-, ботаноморфні метафори у творах письменника.

Антропоморфізацію характеризуємо як оживлення предметів, понять і явищ, можемо замінити поняттям «людинототожність»: «*Скісна деснянська вода витьохувала та щебетала в темно-зелених цибухах, приплюскувала кріп до руки, заплітала цибулю в кріп, брала їх, зелених, на губи – тільки що не просила солі*» [3, с. 52]; «*Бурхлива темнота зацарювала в його очах*» [3, с. 65]; «*Десна мила цибулю і кріп, наче зроду-віку вона те й робила, що мила цибулю та кріп*» [3, с. 52]. Окрему групу становлять антропоморфні метафори, які характеризують психічні стани людини: «*Собака голосно плакав татові в поранене обличчя*»[3;63]; «*Але варто їм було почути, побачити і заносити пшеницю, як де взялися у них сили і ноги: забігали, заговорили, засміялися дівчатка, здавалося навіть, що й горе повеселішало на обличчях удів*»[3, с. 65]; «*Сашко забіг за Галею Грушецькою додому, і дорога до школи в цей день сміялась на сонці*»[3, с. 25]. У цих метафорах відбувається оживлення тварин, предметів, явищ природи та абстрактних понять шляхом приписування їм людських психофізіологічних станів.

Характерною ознакою стилю М. Вінграновського є персоніфікації пір року та явищ природи: «*Знизу йому від полів ще дихало літо*» [3, с. 100]; «*Дихнула весна з лиману*»[3;60]; «*Низький туман застелив город*»[3, с. 102]; «*Сірий степ з вовнистими хмарами над собою лежав у Сіроманця перед лапами*» [3, с. 17]; «*Сонний ліс тихо спав у таких, як і сам, сонних снігах*» [3, с. 86].

Як ми можемо спостерігати, у метафорах виникають індивідуальні цікаві образи, до того ж не існує обмежень щодо змінювання слів, що робить метафору нескінченним середовищем творення експресій.

Інший вид метафори – **зооморфізація**. Вона спрямована на надання об'єктам чи особам ознак тварин: «*З контори долітав голос Чепіжного*» [3, с. 13] (голосно кричав); «*Чепіжний влетів у своє подвір'я, підгилів спантеличеного Геракла, вбіг у хату, схопив рушницю*»[3, с. 75] (швидко

рухався); «Миколка шукав очима камінця якого чи грудку, але пагорб сірів далеко і чисто, ледь **викльовувалась** молода **трава**» [3, с. 118]. Ключовими словами постають звуконаслідувальні слова. Так, несподівана подія викликає фізичне почуття, схоже на звуки птаха: «В самого Миколки всередині щось **тьохнуло**, так **стрибнув** собака» [3, с. 113].

Далі виділяємо **ботаноморфізацію**, яка постає як оживлення предметів, понять і явищ, що має значення «тотожний рослині»: «**Він** не крикнув, як того йому хотілося, а якось **прошелестів** сухим язиком, бо слова неначе піском **пересипалися**» [3, с. 53] (сказав тихенько). Наявні сполучення, які пояснюють назви дій, що пов'язані з рослинами. У письменника слово *сіяти* у реченні вживається зі значенням «з'явитись у великій кількості»: «В небі вже **насіялись жайворонки**, а **попід** ними, наче змагаючись між собою, в синьо-золотистому сяєві чорними стрілами миготять **ластівки**» [3, с. 149]. У реченні «**Посієв дощ**» [3, с. 71] слово *сіяти* вживається у значенні «почав дрібненько капати».

Отже, метафоричні сполуки, які використовує М. Вінграновський, передають динамізм подій, які описуються, створюють цікаві образи та показують їх характери.

Користуючись лексикою розмовного стилю, М. Вінграновський вживав діалектні слова свого регіону, описував події, уживаючи просторічні слова, які вдало вводив у текст для характеристики персонажів твору. Усе це свідчить про унікальний стиль М. Вінграновського. У нашому дослідженні просторічної лексики ми використовували праці О. Д. Пономарева, В. М. Русанівського та деяких інших мовознавців.

У повістях М. Вінграновського діалектні слова – це переважно **іменники**: *цурки* – частина чобота, *пілка* – килимок, *мочарі* – болото, а також *черінь* – дошка, виготовлена з муки і води для випікання хліба, *белебні* – кучугури, *гурлига* – саморобна сопілка, *малайчики* – бублики з цукром і інші: «Димків побільшало, гавкнув десь собака, вийшла на вулицю якась тітка і стала стріпувати залатану **пілку**» [3, с. 24]; «Чипіжний світив сірник по

сірникові, задкував лісом від Сіроманця, відмахнувся патронташем, ускочив у воду, в **мочарі** – Сіроманець спокійно ішов за ним» [3, с. 72]; «Прикручували їх і кабелем, ув'язували на **цурках** мотузками, виходило одне: лише стану на них – вони хилитаються на підметці, кособочаться і дягають на бік, на землю» [3, с. 8]; «Мати подавала, а батько носив на стіл: кільця ковбаси, **малайчики** бринзи, бідончик меду, баночку гірчиці...» [3, с. 142].

Окрему групу становлять **прикметники, прислівники і дієслова**. Наприклад, слово *перегодя* – час від часу, *пантрувати* – наглядати, *гандрабасистий* – жилавий, м'язистий: «Він стояв на високих **гандрабастих** ногах, з настовбурченою дротяною гривною і хижо роздивлявся мене якимись дивними очима» [3, с. 27]; «Збоку від кас, де на дверях було вибито “Адміністратор”, крутилось трохи людей, більше військових, і один за одним **перегодя** входили у ті двері» [3, с. 119]; «Село розпалювало жаром, за жаром бігали по людях ми, діти, **пантрували** його, щоб не згас, бо як погасне – тоді краще тікай з хати і не приходь...» [3, с. 17].

У досліджуваних творах трапляються **діалектні новотвори**: «Вона **відхвицькується** від нього, як може, очі повні страху – боже ж ти мій!» [3, с. 50]. Варто виокремити і **лексико-словотвірні** діалектизми. Вони відрізняються від нормативних літературних слів іншими сполученнями афіксів із твірними основами: *зачав*, *присльознути*, *достоту*: «Батько перестав копати, став на коліна і **зачав** розгрібати солону руками...» [3, с. 65]; «Вона, правда, **присльознула**, пішла в хлівець, принесла з хлівця сто пачок “Прими”, вручила мені, тоді за клумак і – на автобус...» [3, с. 158].

У творах М. Вінграновський використовує просторічні слова, адже всі герої повістей – це діти або сільські люди: «Дай, – подумав Миколка, – сяду та відпочину, бо не маю вже сил отак **теліпатися**, та й Первінці щось треба дати» [3, с. 49]; «Ось дід Рятушняк **шкандибає**» [3, с. 61]; «Розгаслим вигоном до Миколчиного двору, знизу, від Кодими, згори від глинища сірими зграями потяглися з дітьми жінки, за ними **клигали**, зимово кашляючи, діди, і сам вигін став широкий, аж не видно» [3, с. 63]. У реченні «Знімай лижу, налипає, візьму

на плече. Будемо **бръохатись**» слово *бръохатись* означає «йти, провалюючись в сніг». *Почвалав, неловкий, розпатрошений: «З вертольота вилізло шестеро дядьків з рушницями та патронташами, до них від контори почвалав з обмотаною шиєю Василь Чепіжний»* [3, с. 72]; «*На розкиданих гранітних уламках між пір'ям розптрошеного кібчиком голуба...*» [3, с. 6].

Отже, діалектизми і просторіччя є засобом спілкування людей різних територій і вони є невід'ємною частиною культури й історичних традицій суспільства. Використовуючи розмовні елементи, М. Вінграновський відтворював лексичні особливості свого краю, відтворював час тих подій, які описував, показував мову героїв твору, їхній рівень освіти. Усі ці стилістичні функції дуже вдало автор використовує у досліджуваних творах.

Література

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 248 с.
2. Ващенко В. С. З історії та географії діалектних слів. Харків, 1962. 353 с.
3. Вінграновський М. С. П'ять повістей: Повісті. Київ : Дніпро, 1987. 168 с.
4. Грабовська З. І. Багатогранність мовної метафори. *Українська мова і література в школі*. 1997. №12. С. 8.
5. Єрмоленко С. Я. Мова і час. Київ, 1977. 236 с.
6. Ковальов В. П. Виразальні засоби українського художнього мовлення. Херсон, 1991. 72 с.
7. Копера О. Проблема мовностилістичної норми використання метафори поетками 90-х років ХХ століття. *Актуальні проблеми сучасної філології*. Випуск 11. Рівне : РДГУ, 2003. С. 98–106.
8. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 103 с.
9. Кравець Л. В. Семантико-граматична структура метафори (на матеріалі поетичних творів М.Зерова) : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 1997. 203 с.
10. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори Київ : Наукова думка, 1990. 168 с.

11. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні породи : навчальний посібник. Київ : Либідь, 1999. 240 с.
12. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ, 1988. 362 с.
13. Стилістика української мови : підручник / за ред. Л. І. Мацько. 2-ге вид., випр. Київ : Вища шк., 2005. 462 с.

Кузьмич Оксана, Муляр Тетяна

СТИЛЕТВІРНА Й ТЕКСТОТВІРНА РОЛЬ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ В РОМАНІ В. ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА»

У статті йдеться про роль іншомовної лексики, яку використовує автор у романі; про роль «чужої» мови в портретній характеристиці неукраїнськомовних персонажів, для яких запозичена лексика є природним засобом спілкування.

Ключові слова: діалектні лексеми, запозичення, іншомовні слова, лексика, міжмовна інтерференція, мовленнєві особливості, стилістичні звертання, транслітерація.

The article deals with the role of foreign vocabulary used by the author in the novel; about the role of a "foreign" language in the portrait characteristics of non-Ukrainian-speaking characters, for whom borrowed vocabulary is a natural means of communication.

Key words: transliteration, language signs, interlanguage interference, borrowing, foreign words, dialect lexemes, stylistic appeals, speech features, vocabulary.

Формулювання проблеми в найзагальнішому вигляді. Використання запозичень як мовної ознаки імітує індивідуальне сприйняття дійсності персонажем чи автором. Риса в цьому випадку проявляється як відображення мовних здібностей мовців. Показово, що іншомовні лексеми дають цілісне уявлення про місце проживання героя, його професійну діяльність, володіння літературною мовою, а водночас дають змогу оцінити деякі соціальні характеристики персонажів: вік, походження, освіти.

У зв'язку з цим варто підкреслити, з одного боку, мову неукраїнськомовних героїв, для яких чужа мова (польська, німецька чи російська в романі) є природним засобом спілкування, демонструючи в цьому випадку авторський регрес як об'єктивно необхідний для справді барвистої картини. З іншого боку, це мова українськомовних літературних героїв, де запозичення несуть додаткове інформаційно-сміслові навантаження [2, с. 62].

Виклад основного матеріалу. Для характеристики мовлення персонажів-іноземців автор продуктивно використовує іншомовні фрагменти. Мова героїв-неукраїнців часто подається у вигляді транслітерації зі збереженням графічних та орфографічних особливостей мови-джерела. Так само автор з більшою повнотою і переконливістю передає мову героїв.

В. Лис дуже часто транслітерує ці іншомовні фрагменти, переважно з частковим перекладом, ніби із вкрапленням німецької: *Німець-вартовий наставив на нього автомата. – Век! Шіссен* [1, с. 140]; *Хонде хох! – І кулі коло самої голови засвистіли. Так його з хомутом в руках і взяли. Так з хомутом і гнали в колоні, бо даремно щось пояснити намагався, що от підводою приїхав, кінь там і віз у мене. – Маршірен! Шнель! Русішешвайн!* <...> *есес, зобачивши таке диво, зареготав: – О, русішенферде! Зер гут! Підскочив, хомута на шию накинув* [1, с. 158].

В аналізованому романі польські слова, фрази і навіть фрагменти тексту подано переважно в транслітерації: *Почуття між чоловіком та жінкою. Менцизна і коб'єта* [1, с. 71]. *До відзенья, жолнсєж! – До відзенья, пане надпоручнік* [1, с. 101]; *Матка Боска, – прошептав майор, і на його очах з'явилася зрадлива волога* [1, с. 142]; – *Джєнь добри. То у нас гості такі статечні і поважні? Мабуть, прийшли відразу за якимись певними ознаками – поставою, лицем, вимовою – визнали у цій жінці без страху в погляді свою. Своєї крові й роду. – Пані єстем полька? – спитав старший. – Не тільки єстем, але билам, єстем і бенде, – Зося ще більше випрямилася. – Проше пана, Зоф'я М'ялковська. Проше пана, полячка, шляхтянка і католичка. З кім мам зашитрозмавяць?* [1, с. 153]; *І раптом він щось зірвав з шиї й став*

протягати, Якову здалося, начеб до нього. Може, тому, що близько стояв. – Возьмі, возьмі, оно муші ше не спаліць, – кричав чоловік [1, с. 163]; Ци єзика вкусив? А може, й зєв, Свєнтий Єзус... Покаж [1, с. 178]; Сказав тихо: - Свєнти Єзусе... Джєчі... Малє джєчі... Перехрєстився і прєстяг фляжкє Якову [1, с. 202]; Тому й прїїхала сюди жити – на крєси всхєдні, одвєчнє польськє зємє, і цим дужє гордїтьсє, бо прїнесла сюди польськїй дұх і єнзїк польськїй. А ось мїй, прєше вєльможного пана, муж Якуб, капрал Войска Польськєго, який захищав Жєч Посполїту, а то нашї донькї – Зоф'я, Гєнєфа і Юліана, а в колїсцї спїть, прєше ласкавого пана, донька Ядвїга... – До вїдзєня, панї Зоф'я. Щєнслївєго жїцє... [1, с. 153]; Тодї нєх пан жєлнєж бєжє валїзкї, – сказала вона [1, с. 96].

Відносно рідко можна спостерегти нетранслітеровані польські слова та фрази в уривках про Зося та польське військо: *Зося розірвала конверта, дістала чималий білий аркуш і прочитала одне-єдине речення: «Nasza corka Zofia nie zuje» [1, с. 133].*

Спостерігаємо часте включення в текст фрагментів транслітерованої російської мови. Вони передають стиль спілкування радянської армії: вояки в романі розмовляють лише російською: *Сказав капітан: – Ми освободїлі вас от фашистской нєчєстї, і послє прєвєркї всє будут отпрєвлєни домєй, на родїну. Но тє, кто ужє вєсвал, і вєєннообязаннїє граждєанє Совєтского Союзє должєни єщє послужїть своєй родїнє. Пєотєму всє, кто служїл в Красной армїї, вїйтї із стрєя і стєть направо. Кто нє служїл, но імєєт возрєст от вєсємнєдцєтї і до сєрєкє п'ятї лєт – вїйтї і встєть налево [1, с. 164]; Склєнїм, товєрїцї, голєви прєд жєртвєми укрєїнськє-нємєцкїх буржєузних нєцїєналістєв, – казєв довгїй худїй чєлєвїк. <...> Пємєть о родних краснєармєйцє, зацїтнїка вєлїкєй совєтськєй родїнї, будєт жїть вєчнє... [1, с. 196].*

Як бачимо, в опис життя українця Якова автор часто вкраплює іншомовні фрази, деталі опису і навіть невеликі фрагменти тексту, які посилюють ефект достовірності та передають дійсність, з якою стикаються головні герої.

Проте найяскравіше функція мовних особливостей персонажів проявляється у висловлюваннях українськомовних або двомовних персонажів, де запозичення несуть додаткове інформаційне навантаження. Прикладом може слугувати мовлення Альони-Олени, міської дівчини, яка розмовляє російською і спочатку навіть не переходить на українську, розмовляючи з Яковом: *Дівчина вовтузилася, хрипіла, а потім наче ожила й заметалася по ліжкові. – Дед, черві лаят... Почему у тебя так много червей? I таких больших... О, да твоя голова оторвалась... I моя тоже... Смотри, как летают... Хватай, а то улетят... Дед, хватай... [1, с. 15]; дед, сделай же что-то... Неуколеши – помру... – А ти не... То я дохтурку покличу... – Не бойся, ізбу не сожгу, – наче почувла його думки [1, с. 16].* Крім того, мовлення Альони-Олени часом насичене такими іншомовними словами, значення яких відоме більшості сучасних освічених людей: *желе* [1, с. 14], *інстинкт самосохраненія* [1, с. 17]; *Екзюпері* [1, с. 19].

Звичайно, показовим слід вважати факт переходу Альони-Олени з російської на українську в домі Якова: *Настав день, коли Оленка сказала: – Якове Платоновичу, вам треба постригтися. Не заперечуйте. I пострижу вас я. – Олька постриже, – сказав Яків. Як завше. Альбо Тарас... – Ні, я хочу, – труснула головою. – Чим? – Ну, хоча б ножицями, які у вас я бачила. А хочете – десь машинку дістану. Мусить же бути у вашому селі машинка. – У мого племінника є машинка, – сказав. – Я принесу [1, с. 16].*

Як бачимо, сам автор уже називає героїню українським варіантом імені – Олена. Мовленнєвий контраст, відображений у мовленнєвій палітрі цієї героїні роману, є гарним прикладом побудови художнього образу та відтворення індивідуальної манери мовлення Олени. Таким чином автору вдалося відтворити динаміку картини, спираючись виключно на мовні факти, найпоширенішими з яких є іншомовна та специфічна лексика.

Природне вживання іншомовних слів у відповідному контексті може вказувати на освіту та соціальний статус героя, наприклад Ростислава. – *Ви дивуетесь? Все в цьому світі має господарів. Цілі колективи й держави. Сім ї*

й навіть циганські табори. То чому б окремо взятій особі, тим більше такій, як та, що ви пригріли, не мати свого господаря? **Логічно**, чи не так, Якове Платоновичу? [1, с. 80]; Ви хочете **компенсації** за турботу про неї? – Чоловік поліз в кишеню, дістав гаманця, а з гаманця зелену купюру. – Будь ласка. Гадаю, вистачить? [1, с. 82]. У нечисленних, але красномовних висловлюваннях Ростислава чужомовні слова є природними, оскільки вони вкладені в контекст літературної мови, а не розмовної. У цьому випадку вони також відіграють роль мовленнєвих особливостей персонажа, виражаючи його соціальний та освітній статус.

Але першу і найважливішу функцію відіграють іншомовні слова, які з'являються у власному мовленні Якова. Як українець без глибокої освіти, але з природним розумом і доброю пам'яттю, Яків рідко вживає іншомовні слова, тому майже всі вони описові. Головний герой не досконало володіє ні російською, ні польською, навіть у розмові з Зосею практично не переходить на польську, хоча тривалий час служив у польській армії і дещо знає польську мову [2, с. 63].

Через уживання Яковом іншомовних слів виникають індивідуальні міжмовні спотворення. Інтерференція – взаємодія мовних систем в умовах білінгвізму, що відбувається в процесі мовних контактів або в процесі індивідуального засвоєння іноземної мови. У процесі інтерференції відбувається процес мимовільної, спонтанної передачі, накладання ознак однієї мовної системи на систему іншої.

Результатом такого перенесення є виникнення відхилень від норми і системи однієї мови під впливом іншої. Внаслідок інтерференції, створеної взаємодією двох мовних систем, переважно української та російської, у мовній частині Якова з'являються фрагменти, забруднені запозиченнями. В. Лис використовує контаміновані форми саме як художній засіб для характеристики мови героя: *Десь із села вже з півроку, як приходить, лопає все, що дає: і бульбу, і хліб, ну про ковбаску, як принесе з **куперації*** [1, с. 12]; *Бо **письма** (листа, напевне б сказало те кляте дівчисько) не буде* [1, с. 15];

Яків не знав, що роботи. Бігти по фершалку? [1, с. 16]; *Приведена ним того-таки вечора дохтурка Вікторія глянула на тільце, що здригалося у напівсні в судомних конвульсіях* [1, с. 16]; *а під полукипком дядько, геть зарослий, з ружжом сидить* [1, с. 56]; *Сьомка неїн все по своїх морях-окіянах плавав* [1, с. 41]; *Валік, Валько, Тарасів син, який цього року закінчив школу й уже поступив до якогось там ніверситету чи й до двох одразу й типерка вибирав* [1, с. 54]. *Потім нижче спини, десь по нирках (по бочках, казали у їхньому селі, переінакшуючи російське «почки»), і він упав* [1, с. 71]. Ці та інші контексти переконують, що автор майстерно поєднує два лексичні рівні, характерні для мови його героя: контаміновані іншомовні слова та польські діалектизми, які становлять експресивну основу мови Якуба.

Ці контаміновані форми привертають увагу читача до лексико-фонетичних особливостей іншомовних слів. Автор посилається на сформовану мовну традицію сільського населення, паплюжачи незрозумілі іншомовні слова. У мові Якуба занадто багато іншомовних спотворень, які виразно характеризують мовну особистість головного героя і мовлення більшості його односельців: *командєр* [1, с. 35]; *Расєя* [1, с. 41]; *границя* [1, с. 42]; *шкандаль* [1, с. 62]; *карактєр* [1, с. 72]; *ліворуція* [1, с. 110]; *чамайдан* [1, с. 109]; *пенція госуларствєна* [1, с. 204]; *сурприз* [1, с. 233]; *анцихрист* [1, с. 35]; *блюзка* [1, с. 117]; *колхоз* [1, с. 206]; *прахтика* [1, с. 199] і под.

Такі контаміновані іншомовні слова, що виникли в результаті міжмовної інтерференції, є (як і діалектизми) типовими для мовної палітри Якова. На основі подібних випадків, характерних для індивідуального мовлення як одного зі способів творення портрета, уживаючи характерні для селянина просторічні слова, діалектні звороти із запозиченнями, автор створює певне протиріччя між власним ставленням до свого героя і реальною ситуацією, яка завдяки мовленню дозволяє зрозуміти й оцінити соціальний стан Якова, його освітній рівень тощо.

В. Лис використовує цей прийом не лише в мовній палітрі Якова. У романі відображено деякі характерні особливості індивідуального мовлення

інших персонажів, у якому іншомовні слова виконують своє мовленнєве завдання: *Вони сварилися, а дівчисько, виявляється, слухало... – Тьотка, ви Екзюпері читали? Заскочені, вони обоє – батько і дочка – обернулися. Стоїть, од вітру хитається. Очиськами – нічого не скажеш, гарні, майже блакитні, з поволокою – блимає. – Якого ще в дідька Зюпері? – Олька вибухнула. – Каторий Антуан, тьотенька. Де Сент каторий. Французській граф, между прочім. Льотчик і пісатєль. – Ну, чули, тату, воно ще й здіваєця! – Олька в боки взялася, а Яків добре знав небезпеку цього жесту. – Наркоманка, а грамотна [1, с. 19].* Таке контрастне поєднання іншомовних, діалектних чи розмовних редукованих лексем справляє необхідний мовний ефект. Таким словесним використанням автор намагається якомога яскравіше й детальніше охарактеризувати своїх героїв, які через нерозуміння інколи не можуть правильно скласти вислови із запозиченими словами [2, с. 64].

Порівняно рідше в ідіостилі В. Лиса трапляються запозичення в характерологічній функції. Вони становлять близько 32 % від загальної кількості іншомовних слів, використаних у романі. Цей вид стилістичного звернення спрямований на побудову художнього образу та наслідування індивідуальної манери мовлення героя.

Наявність у тексті контамінованих іншомовних одиниць підсилює ефект реалізму, надає мові літературних героїв природності й особливого народного колориту.

Не менш промовистою у створенні мовленнєвих особливостей героїв аналізованого роману є старослов'янська лексика, яка, на нашу думку, також засвідчує високий рівень релігійності, набожності сільської людини. Старослов'янські ідіоми вживаються у висловлюваннях майже всіх польських селян, описаних у творі, але найбільш виразними вони є в мовленні Якова [3, с. 80].

Для ілюстрації можна навести фрагменти церковнослов'янської мови у формі молитов і звернень до Бога мовою головного героя роману: *Отче наш, що на небесах, – раптом зашептав, – Нихай святиться ім'я Твоє... А коли*

закінчив тую молитву, почав іншу, своїми словами, що почали звідкись приходити. <...> Бажав Улянци щасливого життя, **яко на землі і яко Пречистій Діві**, шептав [1, с. 63]; – **Господи, прости мене**, – сказав Яків. – **Прости мене, Господи. Я погубив одну неправедну Душу**, али й порятував одну [1, с. 90]; Молитви твердив, які знав: і «**Отче наш**», і до **Богородиці** звертався, і до **святих Миколая, Дмитра-великомученика**, чия церква в їхньому селі була, і **Пантелеймона**, котрого у них в селі **Паликопою** прозивали, бо ж на жнива припадало те свято, і грім често гримів, а в тих, що того дня робили, блискавка могла копу запалити. І ангелу своєму і **заступнику апостола Якову, брату Сина Божого**, молився, сам складаючи невміло слова, що **благали про заступництво** [1, с. 160]; «**Содом і Гоморра**, от вони – Содом і Гоморра теперішні, – подумав Яків. – А там ніч. Усі ми **покарані за гріхи** наші. І я покараний. Та все 'дно жити хочеться» [1, с. 161]; Сказано в **Писанії... Поможі ближньому...** [1, с. 15]. Тому така показова кількість уживань старослов'янської лексики у мовленні головного героя є ще однією мовною рисою, характерною ознакою образу Якова.

Старослов'янізми є невід'ємною частиною аналізованого художнього тексту, чіткими та впізнаваними елементами, притаманними мові персонажів певної соціальної групи. Цією соціальною групою є українські селяни, мова яких просякнута багатослівними загальноновживаними церковно-релігійними назвами: *Після того сну не стерпів, відпросився у хазяїна на два дні, тим більше, що **Трійця** була* [1, с. 45]; *Яків не міг її кинути, перервати ці прокляті **любощі, цю гріховну веремію*** [1, с. 55]; *Цивите здуріли, тату, ци **Господь** вам альбо дідько молоко п'яної кози подарував? – казала Ольга* [1, с. 56]; *Али жне!.. Де ж то я стою, на якому березі, **Господи!*** [1, с. 64]; *А в очах... В очах – **мука і благаання. Благаання?** Принаймні так Якову здалося* [1, с. 83]; *В якій мало бути хоч якесь коли не **прощення**, то... То надія? – **Свят-свят. О, Боже мій милий...** Що люде скажуть?* [1, с. 115]. *Чим вони **провинилися в Отця Небесного**, що Він прирік їх на таке життя й такі муки?* [1, с. 128].

Не менш стилістично вмотивованим видається ще один мовний факт роману «Століття Якова», який безпосередньо стосується проблеми релігійної мови. Ідеться про релігійність Зосі, особливості словесного вираження її набожності. У перших частинах роману ця героїня вживає польські звертання до Бога і Божої Матері, передані кирилицею: – *Толькі спробуй не вернутися. Найду могилу й викину твої поганя кості. Маткой Тарнобжегской присягаюсь. Господи Боже милостівий, що ж то таке єстем на свете бялим? –І далі, ще гарячковіше: – Я буду молити і свою Матку Боску, і Матір Божу... Обіцяй, що берегтимеш себе?* [1, с. 137].

Висновки. Отже, виразним функціональним типом лексичного запозичення в романі «Століття Якова» є вживання іншомовних слів з метою характеристики мовленнєвих особливостей персонажів. Іншомовні слова у творі розкривають світогляд автора і героїв, часто вказують на соціальний, освітній, національний статус героїв.

Література

1. Лис В. С. Століття Якова: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 246 с.
2. Бородіца С. В. Проза Володимира Лиса в сучасному українському літературному дискурсі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Літературознавство»*. Випуск 43. Тернопіль, 2015. С. 62–70.
3. Семиряк В. Д. Старослов'янська лексика крізь призму пізнавальної функції мови. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2016. № 2. С. 228–230.

Ляковська Аліна

(Науковий керівник – Совтис Н.М., доктор філологічних наук, професор)

ПЕРЕКЛАДИ ТВОРІВ С. ЛЕМА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглянуто перекладознавчий аспект вивчення творчості С. Лема. Проаналізовано переклади українською мовою та їх вплив на українську аудиторію. Окреслено роль та специфіку перекладу неологізмів.

Ключові слова: *переклад, наукова фантастика, С. Лем, неологізм.*

This article examines the translation aspect of the studies of S. Lem's work. It analyzes translations into Ukrainian and their impact on the Ukrainian audience. The role and specifics of translation of neologisms are outlined.

Keywords: *translation, science fiction, S. Lem, neologism.*

Науковий інтерес до перекладу літературних творів завжди зберігає свою актуальність, оскільки ця сфера є важливою складовою культурного обміну між націями. Специфіка перекладу художніх творів з польської на українську – мало досліджене питання з теоретичної та практичної точки зору.

Метою нашого дослідження є розглянути перекладознавчий аспект вивчення творчості С. Лема – видатного польського письменника-фантаста.

С. Лем залишив вагомий слід у світовій літературі як неперевершений майстер фантастичного жанру, ім'я якого ввійшло до числа найбільш знаних авторів у всьому світі. Його твори, перекладені на понад півсотні різних мов, завоювали читача своїми ідеями та концепцією власного бачення світу. Перший твір фантастичного жанру «Людина з Марса» був опублікований у 1946 році, а справжній успіх автору приніс роман «Космонавти» (1951 р.) на тематику експедиції на Венеру та виявлення на ній решток

високотехнологічної цивілізації. У цьому творі він порушує питання про загрозу ядерної війни, що є актуальною на сьогодні.

Футуристичні акценти прослідковуються і в наступних його творах («Діалоги», «Зоряні щоденники»), однак і в пізніших текстах теж розкриваються світоглядні концепції С. Лема, які прийнято розділяти на дві групи.

Першу з них складають твори, витримані як класичні зразки жанру фантастики: «Едем» (1959), «Повернення з зірок» (1961), «Солярис» (1961), «Непереможені» (1964), «Голос Господа» (1968), «Оповіді про пілота Піркса» (1968).

Друга група репрезентує його експерименти з жанрами, зокрема стилізації, втілення іманентної для його художньої уяви сатирично-гротескної гри і провокації: «Зоряні щоденники» (1957), «Щоденник, знайдений у ванні» (1961), «Казки роботів» (1964), «Кіберіада» (1965), «Локальна візія» (1982), «Мир на Землі» (1987).

Письменник також пише нариси, зосереджені на проблемах штучного інтелекту, кібернетики, генної інженерії, теорії ігор, соціальної еволюції, наукових прогнозах, есеїстиці. Есеїстика відкриває Лема як автора з філософським мисленням та футурологічними теоріями («Філософія випадку», «Фантастика й футурологія», «Досконала порожнеча», «Провокація», «Бібліотека ХХІ століття й Вимріяна велич», «Мегабітова бомба»).

Варто зазначити, що переклади українською мовою становлять окрему сторінку визнання таланту письменника. Її початки припадають на 60-і рр. ХХ ст., коли вийшов перший переклад книжки «Повернення з зірок» у рідному для автора місті Львові, у видавництві «Каменярь» (1965 р., переклад І. Брецака, А. Кисіля, С. Скірти). Там же вийшла книга «Катар» (1982 р., переклад Д. Андрухова), далі в Києві вийшли такі твори: «Кіберіада» (1968 р., переклад В. Авксентьєвої), «Едем» (1987 р., переклад Д. Андрухова) та збірник «Кіберіада» (1990 р.).

Переклади українською мовою творів С. Лема зробили великий вплив на культурний простір України. Важлива роль у популяризації його творчості в Україні належить журналу іноземної літератури «Всесвіт», на шпальтах якого неодноразово виходили твори польського фантаста: №9 за 1961; №1 та №11 за 1963 р.; №2 за 1970; №6 за 1971; №4 за 1988; №8 за 1989; №2 за 1990; №11–12 за 2006 р.

Серед чільних популяризаторів творчості С. Лема українською мовою варто виділити також Р. Даценка, Ю. Попсуєнка та ін. Наголосимо, що кожен з перекладачів мусив обходити перешкоди, зумовлені тиском радянської ідеології на українське книговидавництво. Традиційно всі його видання супроводжувалися передмовами або післямовами, в яких фальшували футурологічні передбачення С. Лема, приписуючи йому змалювання «комуністичного майбуття». Зокрема перевидання роману «Повернення з зірок» з величезним тиражем 165 тис. примірників відкривала передмова Д. Затонського, майбутнього радянського академіка, яка є зразком вульгарного тлумачення художнього світу. Прикро, що деякі вже здійснені переклади так і залишились у шухлядах радянських видавництв. Разом з тим втручання цензури того часу мало негативні наслідки і на якість самих перекладів, у зв'язку з цим слушною є засторога: «...перевидуючи будь-які радянські переклади Лема українською, варто уважно зіставити їх з оригіналами і, ймовірно, відновити всі купюри. Але це – напевно – робота для прийдешніх поколінь лемознавців»[2].

За роки незалежності України велика роль у розширенні творчих спектрів С. Лема для українського читача зробив перекладач А. Поритко. 2002 р. у львівському видавництві «Літопис» вийшло дві книги: «Апокрифи» (до неї увійшли саркастичні тексти фантаста, що були написані у 80-х рр. ХХ ст.) і «Голем XIV» (у ній віддзеркалено роздуми автора над ймовірністю «комп'ютерних почуттів», своєрідністю «комп'ютерної моралі»). У цьому ж руслі зроблено чимало в Тернополі, де у видавництві «НК Богдан» опубліковано «П'ятикнижжя Лемове» (2016–2017), до якого увійшли всі

знакові тексти С. Лема, а також ранні оповідання та вірші. Там же побачила світ книга «Леми Лема», яка поєднала спогади сина письменника та мемуарні розмови самого фантаста з професором С. Бересем. Відмітимо, що таке видання викликало доволі широкий резонанс, спричинило низку літературних зустрічей, відгуків у пресі, констатацій. Скажімо, О. Гнатюк у відгуку на перший том П'ятикнижжя зазначає: «Станіслав Лем – геній мальовничого письма, гротескмейстер філософської думки та чемпіон поетичності науки. Його алюзії, знання різних мов, прихований і неприхований стиль. У цих текстах можна просто купатись» [8, с. 43].

Створюючи у своїх творах фантастичні світи, С. Лем винаходив і нові «мови». Завдяки його творчості в польській мові з'явилося чимало неологізмів. Деякі дослідники нараховують їх понад дві тисячі [17]. До окремих творів сам письменник робив додатки у вигляді словників своїх вигаданих слів. Дуже часто неологізми у творах автора несуть роль інструмента, який має продемонструвати несхожість створеного фантастичного світу і яскравіше показати відмінність від нашого. На цей аспект фантастичної літератури (на прикладі С. Лема) звернула увагу М. Гоетц [14].

Серед новостворених слів виразно домінують слова, які починаються з електро-, кібер-, авто-, астро-, мікро-. Функція цих неологізмів полягає у відображенні футурологічної реальності, у якій існують складні роботи, комп'ютери, машини, а також різноманітні засоби для життя в космічному просторі.

Свій внесок у розкриття феномену С. Лема зробили українські науковці. Фаховий інтерес до літературознавчого осмислення фантастичної творчості С. Лема зарекомендували Ю. Булаховська [3], Р. Радишевський [9], Д. Айдачич та ін.

І. Кияк написала дисертацію під назвою «Жанрові особливості фантастики й футурології Станіслава Лема», написану під керівництвом професора Р. Радишевського. Дослідниця простежила еволюцію

футурологічного дискурсу письменника, проаналізувала жанрові особливості його текстів, а також описала їхню семантику та мовну специфіку, також приділила увагу есеїстичній та публіцистичній творчості автора, виділивши саме евристичний потенціал його творчості. «У створеному ним світі, – зазначає дослідниця, – є місце для розгляду буття у площині взаємостосунків людини і Всесвіту, простору і часу, руїни і цивілізації, впливу технічної революції на життя, а також занепокоєння майбутнім розвитком людства, ворожими намірами невідомих сил, можливими катаклізмами й катастрофами»[5, с. 15]. У своїй дисертації І. Кияк приділяє увагу праці «Сума технології», в якій прогностичні ідеї, описані С. Лемом, пізніше підтвердилися у сфері розвитку технологій. Характерною рисою збірника есеїв «Мегабітна бомба» став синтез кібернетики, інформатики та філософії, де письменник подає свої роздуми на тему гігантських можливостей Інтернет-мережі. Українська наука в розрізі часу характеризує С. Лема не лише як популяризатора нових ідей, але й захисника від лженауки та окультизму. І. Кияк наголошує, що тексти С. Лема – це: «література попереджень, що будується на екстраполяції кризових тенденцій суспільного розвитку і дає відповіді на питання: хто виграє майбутнє, стратегічні напрями до цієї мети в час зростання глобалізації та загострення конкуренції» [4, с. 11].

Переклади творів автора мали значний вплив на українську аудиторію. Ось деякі аспекти їхнього впливу:

- популяризація наукової фантастики;
- розвиток літературного перекладу;
- вплив на наукову та фантастичну літературу;
- розширення літературного горизонту читачів;
- стимулювання інтересу до науки та філософії.

Зважаючи на ці аспекти, переклади творів С. Лема українською мовою мають потенціал та сприяють розвитку літературного та науково-фантастичного жанру в Україні, поширенню наукових та філософських знань серед читачів.

Отже, можемо зробити висновок, що вчені надають перевагу вивченню жанрової та образної специфіки творів С. Лема. Особливу увагу вони приділяють вивченню філософських ідей та футурологічних аспектів у його творчості, особливостей фантастичного світу письменника та особливостям створення світів наукової фантастики.

Література

1. Андрієнко Т. П. Переклад як когнітивно-комунікативна діяльність. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. С. 13–18.
2. Арєнєв В. Мандрівні дервіші у пошуках Лема: яким був найвідоміший польський фантаст. URL: <https://chytomo.com/mandrivni-dervishi-v-poshukakh-lemma/>
3. Булаховська Ю. Л. Деякі типологічні зіставлення в галузі наукової фантастики щодо художньої прози (Станіслав Лем, Олександр Беляєв, Юрій Смолич). *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Л. Булаховського*. 2011. Вип. 16. С. 266–268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2011_16_38
4. Кияк І. Б. Жанрові особливості фантастики й футурології Станіслава Лема : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.03 «література слов'янських народів». Київ, 2011. 187 с.
5. Кияк І. Б. Жанрові особливості фантастики й футурології Станіслава Лема : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.03 «література слов'янських народів». Київ. 2011. 21 с.
6. Коленда А. І. Жанрова своєрідність роману Станіслава Лема «Соляріс». *Перспективи розвитку філологічних наук. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 2-3 листопада 2018 року)*. Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 31–33.

7. Линтвар О. М. До проблеми художнього перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2012. № 30. С. 144–147.
8. Мельничук Т. Феномен Станіслава Лема у просторі української культури. *Футурологічний конгрес. Фантастичні світи Станіслава Лема: колективна монографія / за ред. Дмитра Шевчука та Олександри Вісич*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. С.41–55.
9. Радишевський Р. П. Полоністичні та порівняльні студії: зб. наук. ст. / Р. П. Радишевський. Київ: МП «Леся», 2009. С. 458–467.
10. Степула Н. Виміри життя: Станіслав Лем та український культурний простір. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/942296.html>
11. Шулік С. Актуальні проблеми художнього перекладу. *Перекладацькі інновації: матеріали V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, м. Суми, 12–13 березня 2015 р. / редкол.: С. О. Швачко, І. К. Кобякова, О. О. Жулавська та ін.* Суми : СумДУ, 2015. С. 141–143.
12. Bednarczyk A. Co jest oryginałem i czym jest tłumaczenie? URL: http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Teksty_Drugie_teoria_literatury_krytyka_interpretacja.pdf
13. Dajnowski M. Grotoska w twórczości Stanisława Lema. Gdańsk. 2005. 212 s.
14. Goetz, Magdalena. 2020. Lemowe neologizmy. <https://niestatystyczny.pl/2020/08/26/lemowe-neologizmy/> URL:
15. Handke R. Językowe sposoby kreowania składników fantastycznonaukowych. Poznań. 1989. 165 s.
16. Handke R. Neologizmy a język nauki i techniki w stylizacji prozy fantastycznonaukowej Stanisława Lema. Wrocław. 1965. 155 s.
17. Lesz-Duk M. Neologizmy w twórczości Stanisława Lema. URL: <http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/3515/11.pdf>

18. Świat na krawędzi. Ze Stanisławem Lemem rozmawia Tomasz Fiałkowski. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2000, S. 135.

Ричагівська Юлія, Захарчук Ольга

ХУДОЖНІ ФУНКЦІЇ ДІАЛЕКТИЗМІВ У РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ТРОЩА»

У статті розглянуто стилістичні функції діалектних одиниць у художній прозі Василя Шкляра. Відзначено потенціал діалектизмів щодо забезпечення художньої достовірності, відтворення місцевого колориту, маркування простору, у якому відбуваються події.

Ключові слова: діалектизм, літературна мова, наддністрянський діалект, стилістична функція, художня проза.

The article presents the stylistic functions of dialect units in Vasyl Shklyar's fiction. Dialectical units provide artistic authenticity, reproduce the local flavor, define the space in which events take place.

Key words: dialecticisms, literary language, Upper Dniester dialect, stylistic function, artistic prose.

Українська літературна мова на всіх етапах свого історичного розвитку перебувала у взаємозв'язках із говорами [5, с. 26]. Від кінця XVIII до початку XIX ст. також спостерігався природний процес входження «в канву літературного (писемного) мовлення» говіркових форм, слів і синтаксичних конструкцій. Зважаючи на те, що літературно-нормативне тло тоді лише формувалося, у художніх творах ці засоби ще не сприймалися як надбання авторської лінгвостилістичної практики, а як цілком нейтральні елементи [6, с. 189]. Уже до початку XX ст. у творчості видатних майстрів слова діалектизми стають засобами індивідуально-авторського вираження й експресивними одиницями.

У сучасному мовознавстві питання взаємодії літературної мови та діалектів не вичерпало себе. Актуальними є дослідження, пов'язані з вивченням специфіки представлення територіальних одиниць у різних стилях літературної мови. Серед праць із цієї проблеми виокремлюються публікації про функційне навантаження діалектизмів у художній літературі [1; 8]. Оскільки діалектизм в українській науці обґрунтований як історично мінливе явище, яке «формується разом з виробленням і усталенням норм літературної мови», то роль цих елементів у мовній практиці митців різних періодів також залежить від стану літературної мови в конкретний період [3].

Мета нашої статті – окреслити стилістичні функції діалектних одиниць у романі Василя Шкляра «Троща».

«Батько українського бестселера» народився в Лисянському районі на Черкащині [9], де побутує середньонадніпрянський говір південно-східного наріччя, на базі якого свого часу розвинулася нова українська літературна мова. Проте не завжди лише місце народження письменника визначає наявність у його творах тих чи тих мовних рис. Вимоги до формування мовного плану художнього тексту зазвичай диктують часопростір і тема.

У романі «Троща» автор звертається до подій боротьби УПА. Хронотоп твору формують дві паралелі: після II світової війни на західноукраїнських теренах і через чверть століття у великому місті. Василь Шкляр досить докладно позначає місцевість на Тернопіллі, де розгортаються події останніх років визвольних змагань: *Перед очима тихо несла свої води Стрипа...* [7, с. 11]; *На правому березі лежало село Ішків із прилеглим до нього мішаним лісом, на лівому – Багатківці з хуторами, а туди далі вгору за течією гніздилося ще більше село Купчинці* [7, с. 11]; *Криївка була вигідна тим, що недалеко протікала річечка Студенка, яка впадала у Стрипу...* [7, с. 82] тощо. Натомість скупо маркує місце проживання головного героя після багаторічного заслання й заборони повертатися в рідні краї: *На схід, бандьора, на схід! Я мав уже майже п'ятдесят, а в голові досі гуляла романтика, тому*

обрав собі це козацьке місто на Дніпрі, і гадки не маючи, що від козаччини тут не лишилося й сліду [7, с. 21].

Отож, маркери-топоніми відсилають читача передусім до ареалу наддністрянського говору галицько-буковинської групи південно-західного наріччя. Сам автор у післямові до роману окреслив його мовний простір як галицький діалект [7, с. 411], очевидно, зважаючи на назву історико-етнографічного регіону Галичина, який включає території сучасних Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської областей [4].

Оповідь від першої особи – головного героя на псевдо Місяць – вимагає використання мовних одиниць, здатних забезпечити художню переконливість та етнографічну достовірність тексту. Закономірно, що письменник не може обійтися без місцевої лексики й фразеології, коли персонаж-діалектоносій від свого імені пригадує повстанське минуле, змальовує побут галицьких селян тощо: *Ми **цофнули** назад і тут зрозуміли, що хоч-не-хоч, а настав час розбігатися* [7, с. 26]; *Мені знов захотілося на свою «перину», яку я залишив у заростях **шувару**...* [7, с. 41]; *В одну мить видерся з **калабані**, та бігти не зміг* [7, с. 30]; *Скільки душ відлетіло до пекла, не скажу, не бачив, бо чимдуж побіг з того місця, де мене вже **закмітили*** [7, с. 30]; *Вона була гарненька з лиця, але через великі губи на Зоньку казали **варгата*** [7, с. 70]; *Пізньої ночі я покинув стодолу коваля Васюти й пішов у напрямку села Семиківці, де на полі була **догідна** криївка* [7, с. 82]; *Із **троці** він вийшов босий на день раніше за мене...* [7, с. 85]; *Мене із Сірком **ледве шляк не трафив**, коли Місько зробив зізнання* [7, с. 101].

Виразними маркерами наддністрянського походження головного героя поряд із діалектною лексикою та фразеологією стають місцеві граматичні форми, вжиті як у внутрішніх монологіях-роздумах, так і в діалогічних репліках: ***Чули-сьти**, що сказав друг Пластун? Я вийду, вийду, вийду живим із троці, бо я її знаю, як свою кишеню, тут мені кожен **пташок** брат, кожна купина перина* [7, с. 42]; *Але я вийду, друже Пластуне, вийду, вийду, бо ти мені так наказав, **за їдно** лиш хочу **сі вибачити перед тобов**, друже, що **не здогнав***

я тоді провідника, щез він з моїх очей, провідник Корнило, тому так **сі стало** [7, с. 43]; **Я сі вчив** з ними, знаю. Такі подібні були **між собов**, що не відрізниш [7, с. 145].

Різномірні діалектизми, вкраплені в діалоги й полілоги повстанців і галицьких селян, також стилізують мовлення під місцеві говірки, забезпечуючи природність тексту. Ці одиниці правдиво передають особливості усно-розмовного мовлення персонажів: *І провідник сказав, що мусимо звідси **вицофуватися*** [7, с. 24]; *Ні, **всипав** хтось зі своїх* [7, с. 84]; ***Чула-м**, ти був у бою* [7, с. 94]; ***Най би мене грім убив**, якщо то був я* [7, с. 105]; *Але знав і те, що ти чесний **хлоп** і відданий Організації* [7, с. 107]; ***Вуйко Матвій і цьоця Юстина** поїхали* [7, с. 234].

Особливу функцію говіркові елементи виконують в епізодах спілкування головного героя зі Стефою. У російськомовному місті рідний діалект стає своєрідним маркером для встановлення взаємної довіри, засобом ідентифікації «своєї» людини: ***Кілько** вам грудочок цукру?* [7, с. 33]; *Мама казали, що я **сі вродив** зі срібною ложечкою **в пуску*** [7, с. 33]; ***Хтів би-м** мати таку дружину, як ви, Стефо* [7, с. 294].

Окремою цікавою групою діалектизмів у романі постають антропоніми (*Місько, Дзідзьо, Стефа, Влодко*). Характерні фонетико-морфологічні ознаки у цих псевдонімах і власних іменах безпомилково відсилають читача до південно-західного ареалу побутування.

Отже, діалектизми посідають важливе місце в мовній палітрі роману Василя Шкляра «Троща». Вони функціують передусім як засоби локалізації подій, забезпечують художню достовірність у відображенні персонажів-галичан, відтворюють місцевий колорит мовлення тощо.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні діалектних елементів у художній прозі письменника як стилістично-виражальних засобів мови.

Література

1. Аркушин Г. Л. Західнополіська лексика в художній літературі. *Народна лексика Західного Полісся* : монографія. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. 236 с. С. 129–189.
2. Грещук В., Грещук В. Діалектне слово в тексті та в словнику : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. 372 с.
3. Гриценко П. Ю. Діалектизм. *Українська мова* : енциклопедія. К. : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2000. 752 с. Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um204.htm>
4. Енциклопедія сучасної України. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-28395>
5. Матвіяс І. Діалектна основа української літературної мови. *Мовознавство*. 2007. № 6. С. 26–36.
6. Чабаненко В. А. Говіркове мовлення як джерело експресивних засобів української літературної мови. *Українська літературна мова у її взаємодії з територіальними діалектами*. К. : Наукова думка, 1977. С. 189–200.
7. Шкляр Василь. Троща. Харків : КСД, 2021. 416 с.
8. Яворський А. Ю. Теоретичні засади вивчення діалектизмів у мові художньої літератури. *Лінгвостилістичні студії*. 2015. № 2. С. 230–236.
9. <https://www.radiosvoboda.org/a/yuviley-vasylya-shklyara-tsyaty/31299230.html>

Совтис Наталія, Цапук Ангеліна

**ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ»
У ХУДОЖНЬОМУ ОСМИСЛЕННІ ТЕМИ ВІЙНИ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО)**

У статті порушено проблеми, пов'язані зі сферою історичної пам'яті народу в поезіях Ліни Костенко. Антимілітарний дискурс авторки вивчається в контексті стилєвих, світоглядних та лінгвальних особливостей творчості письменниці, що дозволяє простежити специфіку вербального потрактування цього явища в ліриці та ліро-епосі видатної поетеси.

Ключові слова: *Л. Костенко, концепт, війна, мовна картина світу.*

The article raises problems connected to the sphere of national memory in the poetry of Lina Kostenko. The author's anti-military discourse is studied in the context of the stylistic, worldview and linguistic features of the writer's work, which allows us to trace the specifics of the verbal treatment of this phenomenon in the lyrics and lyrical epic of the outstanding poetess.

Key words: *Lina Kostenko, concept, war, language picture of the world.*

Постановка проблеми. Поетична, прозова, публіцистична творчість Ліни Костенко стала невід'ємною частиною історії України, її культури та об'єктом наукових досліджень, адже вражає глибиною почуттів, різноманіттям тематики й майстерністю мови. Серед вагомих розвідок варто відзначити праці В. Базилевського, В. Брюховецького, І. Дзюби, Г. Клочека, Г. Кошарської, В. Панченка, О. Рарицького, Л. Тарнашинської та інших.

Ліна Костенко у творах об'єднує сучасне і минуле, реальну дійсність із ретроспекціями в минувшину. Історичні події переосмислюються у віршах «Чумацький віз», «Чигиринський колодязь», «В маєтку гетьмана Івана

Сулими» та інших. Суть таких творів полягає в пізнанні історичного буття та усвідомленні зв'язку часів та епох. Поетеса найбільше цікавить минуле через його паралелі з сучасністю, як це відображено у циклі «Душа тисячоліть шукає себе в слові». Лірична героїня підсвідомо відчуває, що не може зрадити своїх предків. Саме тому закликає:

*Не дай мені заплутатись в дрібницях,
Не розмінйай на спатички доріг,
Бо кості перевернуться в гробницях
Гірких і гордих прадідів моїх [2, с. 29].*

Авторка акцентує увагу на історичному минулому людства не випадково, оскільки підкреслює думку у своїх ліричних творах про те, що повноцінне існування особистості можливе лише в умовах єдності її з народом та його долею. Це базується на традиціях та духовних цінностях нації (вірш «Не треба думати мізерно»):

*Митцю не треба нагород,
його судьба нагородила.
Коли в людини є народ,
тоді вона уже людина [2, с. 50].*

Мета роботи – проаналізувати образи й засоби вираження, що вербалізують і окреслюють концептосферу «історична пам'ять» у художньому осмисленні теми війни у творах Ліни Костенко.

Історія стає і джерелом, і одночасно засобом для художньої інтерпретації дійсності, набуває актуальності у творах Ліни Костенко: «Скіфська одіссея», «Дума про трьох братів неазовських», «Маруся Чурай», «Берестечко». У своєму романі у віршах «Маруся Чурай» поетеса не лише передає внутрішній світ головної героїні, але і реконструює переломну епоху за часів Богдана Хмельницького – і соціальні настрої, і устрій, та історичні події.

Образ Марусі Чурай відрізняється від багатьох попередніх романтичних образів. Маруся Чурай в інтерпретації поетеси може бути й історичною постаттю, адже фізичне знищення видатних людей стало часткою історії,

проте вони завжди повертаються, їхній вплив віддзеркалюється віками. Життя Марусі Чурай переплетене з історією народу, адже у її піснях закарбований сенс історичних подій:

*Коли в похід виходила батава, –
її піснями плакала Полтава.
Що нам було потрібно на війні?
Шаблі, знамена і її пісні.
Звитяги наші, муки і руїни
безсмертні будуть у її словах.
Вона ж була як голос України,
що клекотів у наших корогвах! [3].*

Твір створює враження різнобарвної мозаїки людських доль, історичних постатей. Серед них виокремлюється полтавський полковник Мартин Пушкар – патріот і лицар рідної землі, що відзначається розвинутим почуттям справедливості, чесністю, хоробрістю. Антиподом і контрастом до нього є постать Яреми Вишневецького, зрадника, навіки непростеного ката свого народу. У романі також згадуються історичні постаті: Богдан Хмельницький, Яків Остряниця, Северин Наливайко. Історичні події та долі героїв, а також пейзажі, створюють унікальний образ України, що розкривається та узагальнюється через призму сприйняття Марусі:

*Все, як є – дорога, явори,
все моє, все зветься – Україна.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч стинись і з Богом говори [3].*

Поетичний роман насичений зразками розмовного жанру: загальноживана лексика, нейтральна майже, практично всі слова подані у прямому значенні. Різні синтаксичні структури хоч і чергуються поетапно (означено-особові, безособові, інфінітивні), все ж мають спільну ознаку – всі вони є односкладовими структурами. Навіть при оформленні підрядним реченням окремі предикативні частини подаються у вигляді інфінітивних чи

неозначено-особових. Така ритміка тексту передає узагальнений характер викладу думок героїні і надає мінорної тональності уривкам з внутрішнім монологом.

Романи у віршах «Маруся Чурай», «Берестечко» сконцентровано на важливих подіях Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького: події у «Берестечку» зображені 1651 року (трагічна для українців битва відбулася 28 червня–10 липня); у романі у віршах «Маруся Чурай» відбуваються у 1651–1652 роках, після битви під Берестечком, з якої, як зазначається в тексті, ледь живими повернулись Гриць Бобренко та інші козаки. Війну письменниця означає через лексеми з негативною конотацією: *біль, сльози, смерть, пожежі, голод, хвороби, руїни*:

*... Чумою вродить, коли років два ще
отак війна походить по землі.
Уже тут дожилися до багатства,
між людьми мор, на дереві – хробацтва.
Тут од Лубен до самої Волині
Лежать навколо села удовині.
Причілки виглядають з кропиви.
А тут, як бач, немає і вдови [3, с. 122, 125].*

Авторка свідома того, що народ зазнає мук від чужоземних зайд:

*Не пощастило нашому народу.
Дав Бог сусідів, ласих до нашесть.
Забрали все – і землю, і свободу.
Тепер забрати хочуть вже і честь [1, с. 111, 123].*

До лексико-тематичного поля концепту «війна» належить лексема перемога. Помічено, що вербалізація концепту перемоги в «Берестечку» більш різноманітна – досягається завдяки іменникам: *І крізь поразки йшов до перемог* [1, с. 159]; дієсловом: *Мені вже або вмерти, або воскреснуть і перемогти* [1, с. 115], *Перемагав у кожному бою* [1, с. 92]; прикметникам та дієприкметникам: *А я, переможений гетьман, суджу тут, як перст, один* [1,

с. 51], *Він хоч поліг – та в битві переможній* [1, с. 159]; у «Марусі Чурай» – лише іменниками: *І кожна мить то може бути кінцем, то може бути початком перемоги* [3, с. 190]. Так само і контекстема поразка вербалізована лише завдяки іменниковим формам, наприклад, *зазнав поразки* [1, с. 159] *поразка це – поразка* [1, с. 115], *одна поразка* [1, с. 115].

Роздумуючи над поразкою біля Берестечка і своєю місією у війні, Богдан Хмельницький не оминає ні ворогів-чужинців, ні перевертнів-українців, добре розуміючи, що для України настали важкі часи: *«Було всього, а буде ще всьогоше. / І що не день – все гірше, гірше, гірше»* [1, с. 125]. Гетьман у своїх монологіях дає зрозуміти, що вимагав від шляхти поважати закони, визнавати вагу і значення українського народу. Водночас він розуміє, що можливий шлях до волі – це збройне повстання, закон сили. У цьому – реалістичний погляд Хмельницького на світ, адже «не краще в інших теж країнах», які стали на шлях боротьби за незалежність:

Усі держави б'ються між собою.

Ми ж за державу билися своєю [1, с. 69].

Саме тому визвольна війна – благородна, тому що в ній рівноцінними є і перемога, і смерть: найвища честь для козака – загинути, боронячи волю народу, віддаючи життя. Урешті ті ж ідеали виборюють українці тепер.

У своїх романах письменниця висвітлює історичний, філософський та психологічний аспекти війни, роздумує про соціально-політичні передумови та невідворотність війни, національний характер конфлікту, його цілі та роль українського козацтва як ключової рушійної сили. Також вирізняє мудрих керманічів, ватажків, сміливців.

Роман «Берестечко» розкриває внутрішній світ Богдана Хмельницького, акцентує увагу на аналізі глибинних причин поразки, пов'язаних із національною ментальністю та історією України. Берестечко – епіцентр подій, які відбувалися в минулому і ті, що чекають Україну в майбутньому. І саме ця поразка стала першою із серії перемог, яка змусила вже звичного переможця, гетьмана, задуматися над причинами помилок, що призвели до такого стану

речей: *Поразка – це наука. / Ніяка перемога так не вчить* [1, с. 119]. З кожним рядком стає очевидним, що головний герой – не Богдан Хмельницький, а український народ, його доля на різних відтинках історії:

*І вже ногою бувши в стремені,
Я нахилився до своєї Долі.
Я їй сказав: – Чекай В Чигирині.
Ми переможем. Не такі ми й кволі.
Не допускай такої мислі,
Що Бог покаже нам неласку.
Життя людського строки стислі.
Немає часу на поразку* [1, с. 157].

Історію України, яку зобразила Ліна Костенко у своїх творах, насамперед можна вважати епопеєю героїзму, яка не може бути затьмарена «великим мискоборством». Письменниця акцентує увагу на тому, що наша нація завжди вирізнялася прагненням до волі, міцним духом і віддано торувала шлях до державності.

У творчості Ліни Костенко національна ідентичність, історична та особистісна пам'ять слугують засобами передачі досвіду та інформації про минуле. Поетеса розглядає події історії як важливий досвід, який слід осмислити, зберегти й передати майбутнім поколінням.

Ліна Костенко поетично досліджує, чому народи, які можуть уважатися титанами, швидко піддаються тиранії, і чому їм бракує волі подолати гнобителів. У своїй «Казочці про трьох велетнів» вона шукає відповіді на ці питання і знаходить їх у знищенні лицарства під владою тиранів, у прищепленні «вірусу» підневільної нації. Для Ліни Костенко наближення до коренів повертає людині притомність і активізує в неї морально-етичне начало. Тому поетеса часто звертається до молодості у своїх роздумах, знаходячи там невичерпні джерела тих моральних імперативів, які залишаються з нею упродовж життя, особливо ті, які були випробувані в часи воєнного лихоліття. У вірші «Мій перший вірш написаний в окопі...» Ліна

Костенко образно передає події того часу, коли найглибше враження та стимул для творення можуть виникати навіть за несприятливих обставин, наприклад, під час жахів війни (*... коли згубило зорі в гороскопі / моє дитинство, вбите на війні*). Лірична героїня добачає людську доброту, саможертвність:

*Лилась пожежі вулканічна лава.
Горіла хата. Ніч здавалась днем.
І захлинулась наша переправа
через Дніпро – водою і вогнем.
Гула земля. Сусідський плакав хлопчик.
Хрестилась баба, і кінчався хліб.
Двигтів отой вузесенький окопчик,
де дві сім'ї тулились кілька діб.
О перший біль тих не дитячих вражень,
Який він слід на серці залиша!
Як невимовне віршами не скажеш,
Чи не німою зробиться душа?!
Це вже було ні зайчиком, ні вовком –
кривавий світ, обвуглена зоря!
а я писала мало не осколком
великі букви, щойно з букваря... [2, с. 31].*

Тема війни постає в поезії «Я виросла у Київській Венеції...», у якій випалено світ української дитини:

*А потім бомби влучили у спокій.
Чорніли крокви обвуглені трапеції.
А потім повинь позмивала попіл
моєї дерев'яної Венеції [2, с. 71].*

«У Корчуватому, під Києвом...» – це прониклива поезія про звиродніння фашиста, який розстрілює цуценя: *...Вже стільки снігу і подій розтануло там після тої давньої зими! Вже там цвіли і квіти незлічені, вже там і трасу вивели в дугу. /... А все той німець цілиться знічев'я. ... А все той песик*

скімлить на снігу [2, с. 72]; а у віршах «Колись давно, в сумних біженських мандрах...» [2, с. 73], «Смертельний падеграс» [2, с. 74–75] з сумом констатує сирітство «на нашій, не своїй землі»:

*...Велике діло – танець між ножами!
Танцюй собі, лиш пальчика не вріж. /
Доріг війни смутні подорожани,
ми знали інший – танець бездоріж.
Десь труп коня вмерзає в сизу осінь.
І смерть впритул до мене підступа.
А я іду.
А я роблю наосліп на міннім полі обережні па.
Півкроку вбік – і все це піде прахом.
І цілий всесвіт вміститься в сльозу.
Дрімотні міни – круглі черепахи –
В землі шорсткій ворухаються, повзуть.
О піруети вимушених танців!
Хто йшов по полю мінному хоч раз,
Той мимохить і на паркетних гляnciaх
Пригадує смертельний падеграс [2, с. 74–75].*

Тема війни для Костенко справді є вічною, і вона часто влітає її в свою поезію, як одну з багатьох універсальних тем, що визначають життя людини. Вірш «Львівські голуби» може бути ще одним прикладом цієї універсальності, зразком розкриття глибинних людських емоцій, сподівань та переживань:

*...Над містом розмовляли голуби.
Про що, не знаю. Про цікаві речі.
Про той собор. Про людство.
Про війну. Про білий світ, про небо з дащиною.
А може, він голубці каже: –
Ну, Як я літав, ти скучила за мною? [2, с. 70].*

Ліна Костенко – поетка, яка вдало поєднує різноманітні традиції української поезії, трансформуючи їх у щось оригінальне та новаторське. Її творчість відображає не лише власний досвід, а й спадщину попередників, створюючи щось унікальне та високохудожнє. У вірші «І виростають покоління котрі не чули тишини...» письменниця відображає війну як найстрашніше з переживань людства. Вона визначає війну як силу, що припиняє нормальний хід історії, заповнюючи кожен аспект простору та часу. Це перетворення часу в певну одноманітність, де кожен день стає подібним до попереднього, де втрати та страждання стають постійними. Це відчуття «вручання смерті», коли люди відчують її загрозу навіть у повсякденних справах.

Відтворюючи та осмислюючи історію України, Ліна Костенко апелює і до генетичної пам'яті, і до національної ідентичності українців, уславлює стійкість духу українців під час випробувань. Історичне минуле народу стає джерелом натхнення для письменниці задля вивчення та переосмислення.

Ліна Костенко вміло поєднує історичні факти з внутрішнім світом своїх персонажів, надаючи їм глибини та реалізму. Саме тому її творчість допомагає читачам відчувати не лише зовнішні обставини історії, але й внутрішні мотиви, емоції та психологічні стани героїв, що додає жвавості, глибини та реалістичності. Її творчість має велике значення для усвідомлення сучасної України, збереження національної ідентичності: *От ми такі і є в очах всієї Європи – козако, чернь, поспільство для ярма. / Изгой, бидло, мужики і хлопц, в яких для світу речників нема* [2, с. 85]. Ліна Костенко пропонує критичний погляд на історію та дозволяє своїм героям бачити як позитивні, так і негативні аспекти національної спадщини. Письменниця допомагає читачам виробити об'єктивний погляд на минуле свого народу, уникати ідеалізації. Устами головного героя Ліна Костенко афористично підкреслює:

Вмирати вмієм, по степах гасати.

але себе не вмієм написати.

У цій страшній великій боротьбі

*не вмієм так сказати о собі,
щоб світ здригнувся, і на всі віки
були преславні наші козаки –
як ті Ахілли і як ті Геракли.*

На це у нас щось розуму забракло [2, с. 118].

Ліна Костенко аргументовано висловлює припущення, що не лише українці несуть відповідальність за це, «можливо, трошки світ не дослуха», оскільки не всі бажають чути це: *Бо хто за що, а ми за незалежність. Отож нам так і важко через те [2, с. 119].* Письменниця вважає, що шлях її народу є безкінечним і безмежним, це дорога до свободи і незалежності.

Концепт свобода у творчості вміщує два основних значення – внутрішню та зовнішню свободу людини. Свобода є однією з найважливіших цінностей у житті людини та суспільства в цілому. Кожний прагне бути вільним: *Не пощастило нашому народу. / Дав Бог сусідів, ласих до нашесть. / Забрали все – і землю, і свободу. / Тепер забрати хочуть вже і честь [1, с. 128]. Було єдине – мрія про свободу [1, с. 108]. Не випросив. Не вкрав. Не збогарадив. / Узяв свободу, приналежну нам [1, с. 107]. Бездомні люди, спрагли за свободою, свої селитьби слободами звать. / Але ж яка біда цьому народу! / Що він біду міняє на біду. / Бо хтозна, чи він знайде там свободу, / чи ще одну збудує слободу [1, с. 22]. Ох, у житті свобода лиш єдина, / одна свобода – та, що у мені! [1, с. 101]. Не темний бунт, Не чорне віроломство / не на розбій нагострені шаблі, / не ради слави і не задля помсти, – / а за свободу рідної землі! [1, с. 106].* Поняття свобода вміщує і поняття свободи особистості, і питання про її вибір, а також свободи рідного краю та країни. Знову актуальними постають слова:

Боролись ми. Боролись наші предки.

Вже наших втрат неміряне число.

А знов свободу починай з абетки.

А знову скрізь те саме, що й було [1, с. 100].

Народ, який пережив війни, природні катаклізми та самотійно засипав пам'ять про своїх попередників, їхні поховання, культуру та славу історію,

втрачає свою гідність – людську, національну, загалом, стає людиною без духовного дому:

*...Ідуть роки. Ідуть століття.
Хтось щось руйнує,
Хтось і створює.
А місто Ур зсипає сміття,
зсипає сміття на свою історію [2, с. 360].*

Висновки. Ліна Костенко використовує нестандартний підхід до тлумачення історичних постатей, переосмислюючи їх не як символи романтичного захоплення, а як реальних людей із своїми внутрішніми ранами, турботами та стражданнями. Вона вбачає паралелі між давньоруськими посталями та сучасними особистостями, руйнуючи усталені міфи і змінюючи сприйняття історичних фігур.

Ментальний удар, спричинений національною несвободою, ослаблює етнічне самозбереження, вітальні сили народу. Уражений менталітет призводить до переродження й духовного рабства. Етнічне переродження нації відбувається через нищення мови як основи буття. Тому Ліна Костенко в історіософських поезіях осмислює й феномен мови та її місце і значення в житті як окремої людини, так і суспільства в цілому («Які слова страхітливі – дволикість...»), «Біль єдиної зброї», «Я вам цей борг ніколи не залишу») [25].

Творчість Ліни Костенко глибоко закорінена в історію та культуру України. У її поезії чітко простежуються риси національної свідомості та загальнолюдські цінності: добро, справедливість, талант, любов до землі, праці, народних традицій, віра та релігія. Батьківщина для поетеси – це складна духовна, релігійна та філософська структура, авторка переносить нас у світ минулих історико-культурних епох, демонструючи злети й падіння, перемоги й поразки історичних діячів, щоб навчити майбутні покоління уникати подібних помилок в майбутньому.

Література

1. Костенко Л. Берестечко. Київ: Український письменник. 1999. 157 с.
2. Костенко Л. Вибране. Київ: Дніпро. 1989. 559 с.
3. Костенко Л. Маруся Чурай. Київ: Радян. письменник, 1979. 103 с.
4. Криловець Н. Філософська поезія Ліни Костенко : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література». Одеса. 2012. 13 с.

Стельмах Антоніна

(Науковий керівник – Совтис Н. М., доктор філологічних наук, професор)

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ ЯК НАУКИ

У статті проаналізовано дослідження мови як основного складника культури, а також культурних фактів і процесів, пов'язаних із певною культурою, людиною, суспільством і дійсністю. Однією з найперспективніших лінгвістичних дисциплін, що досліджують зв'язок мови та культури, є лінгвокультурологія, понятійно-термінологічний та методологічний апарат якої перебуває ще на стадії формування. Наведено аргументи щодо актуальності й перспектив дослідження художнього тексту як тексту культури.

Ключові слова: *лінгвістика, наукова парадигма, антропоцентризм, лінгвокультурологія, мова, культура.*

The article analyses the study of language as the main component of culture as well as cultural facts and processes connected with the definite culture, person, society and reality. One of the most promising linguistic disciplines studying the connection between language and culture is linguocultural studies, the conceptual terminology and methodological apparatus of which is still in the stage of formation. Arguments regarding topicality and future researches of fictional text as a culture text are also presented.

Key words: *linguistics, linguocultural studies, language, culture.*

Постановка проблеми. Сьогодні в науковому середовищі поширено кілька визначень поняття «лінгвокультурологія». Лінгвокультурологію можна розглядати як «системно організовану дисципліну зі своїм сегментуванням

залежно від аспекту вивчення, з опертям на логіко-понятійні категорії, образні чинники культури, знакову природу мови й культури»; як виокремлену щодо лінгвокраїнознавства, лінгвоантропології, етнолінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики галузь [17, с. 20].

Мета статті – простежити становлення лінгвокультурології як актуальної галузі лінгвістики та висвітлити основні погляди мовознавців на лінгвокультурологію.

А. Загнітко пропонує, як видається, найбільш повну дефініцію терміна «лінгвокультурологія», порівн.: «Лінгвокультурологія (лат. *lingua* – мова + ...культурологія) – розділ мовознавства, що вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури і мови в їхньому функціонуванні; узагальнює цей процес як цілісну структуру одиниць в єдності їхнього мовного й культурного змісту за допомогою відповідних методів з орієнтацією на сучасні пріоритети та культурні настави (систему норм і суспільних цінностей)» [19, т.2: с. 156]. Учений фіксує і факт розгалуження лінгвокультурології на зіставну лінгвокультурологію та порівняльну лінгвокультурологію, зокрема дослідник подає відповідні дефініції: «Лінгвокультурологія (лат. *lingua* – мова+ ...культурологія) зіставна – розділ лінгвокультурології, що досліджує особливості ментальності того чи того народу (національної лінгвокультури) з позицій носіїв його мови і культури в зіставленні з носіями інших мов і культур» [19, т.2: с.156] та «Лінгвокультурологія (лат. *lingua* – мова + ...культурологія) порівняльна – розділ лінгвокультурології, основною метою і завданнями якого є розгляд лінгвокультурних значущостей і виявів різних народів (національних лінгвокультур) для встановлення певних еволюційних етапів, наявних спільностей та відмінностей» [19, т.2: с.157].

Лінгвокультурологія безпосередньо пов'язана з вивченням національної картини світу, мовної свідомості, особливостей ментально-лінгвального комплексу. Синонімом поняття *лінгвокультурологія* є термін «культурологічна лінгвістика». Визначити та дослідити основні проблеми взаємодії мови та культури вчені намагалися ще з початку XIX століття

(роботи Я. Гримма, Й. Гердера, В. фон Гумбольдта). Наприклад, Й. Гердер стверджував конструктивну здатність мови впливати на формування народної культури, психології та творчості. Але найбільшого поширення здобули погляди В. фон Гумбольдта (перша половина ХІХ століття), якого вважають батьком етнолінгвістики.

Німецький мовознавець висловлював думку, що культура проявляється насамперед у мові і, що саме мова може «ввести» людину в ту чи іншу культуру. Сам дослідник визначав мову як світ між зовнішніми явищами та внутрішнім світом людини.

Концепція В. фон Гумбольдта пізніше також знайшла своє відбиття в роботах європейських вчених А. Мейє («попередник» соціолінгвістики), Ж. Вандрісса (розвинув соціолінгвістичні ідеї Ф. де Соссюра та А. Мейє, розробив поняття соціолекта та ідіолекта), Е. Бенвеніста (дослідження мови в контексті духовної культури та культурних концептів) та інших. Ідею В. фон Гумбольдта про мову як діяльність духу розвинув О. Потебня, який обстоював право національних мов і культур на самодостатній розвиток та підкреслював їхній зв'язок з історією народу та еволюцією людської думки загалом [25].

Мова становить історичну форму народного духу, засіб кодування у структурах створеного нею обширу національного світогляду. Пізніше теза про нерозривність та синергію мови та культури стала основою концепції неогумбольдтіанства та відомої американської лінгвістичної школи С. Уорфа, для яких мова була невіддільна також від когнітивних процесів. Саме мова (точніше, її структура), на думку прихильників гіпотези С. Уорфа, визначала мислення і спосіб пізнання реальності людиною. Один із представників течії неогумбольдтіанства Л. Вайсгербер навіть стверджував, що мова є проміжним світом між мисленням та дійсністю.

На думку А. Загнітка, виокремлення етапів розвитку лінгвокультурології як науки є дещо умовним, оскільки сама дисципліна виокремилася лише близько двадцяти років тому.

Отже, на сьогодні прийнятним є виділення двох етапів становлення лінгвокультурології:

- етап передумов виникнення лінгвокультурології (XIX – кінець XX ст.), коли побачили світ праці В. Фон Гумбольдта, О. Потебні та Е. Сепіра;
- етап оформлення лінгвокультурології в самостійну область дослідження (початок 90-х рр. XX ст. – до сьогодні).

У майбутньому вчені прогнозують появу ще одного, третього, періоду розвитку лінгвокультурології, а саме – виділення її в окремий міждисциплінарний напрямок досліджень.

На початку XXI століття існуюча наукова парадигма зазнала значних змін, у результаті чого з'явилося багато нових ідей та підходів до вивчення мови, серед яких варто відзначити три основні принципи, які було зреалізовано у подальших наукових розвідках:

- *антропоцентризм*, що передбачає системне вивчення мови, її одиниць, тексту, дискурсу крізь призму «людського чинника» та дослідження ситуації перебування людини в мові та мови в людині;
- *когнітивізм*, що передбачає дослідження мови як результату когнітивної діяльності людини, способу організації та зберігання людського знання про світ, простір думки та духу;
- *лінгвокультурологізм*, що стверджує тісний зв'язок мови та культури народу та розуміє мову як результат творчої діяльності людини [7].

Безумовно, лінгвокультурологія спирається на три названі принципи і розглядається як один із «продуктів» становлення антропоцентричної парадигми, яка сформувалася у XX столітті та на сьогодні є основною в лінгвістиці.

Провідна ідея антропоцентричної парадигми – вивчення суб'єкта пізнання (замість об'єкта), тобто дослідження людини в мові та мови в людині. У контексті антропоцентричної парадигми мову розуміють як багатовимірний феномен, що виникає лише в людських суспільствах і характеризується як продукт культури, важливий компонент і умова існування. Центральне місце

в антропоцентричній парадигмі лінгвістики посідає не людина як така, а мовна особистість.

Отже, лінгвокультурологія, як один із основних напрямків сучасної лінгвістики та один із продуктів антропоцентричної парадигми в мовознавстві, орієнтована на вивчення культурного чинника в мові та мовного чинника в людині. Лінгвокультурологія вивчає мову як феномен культури, як виразник особливої національної ментальності.

Сьогодні фундаментальні дослідження в галузі лінгвокультурології серед українських мовознавців пов'язані з іменами В. Ващенко, І. Чередниченка, М. Кочергана, В. Кононенка та інші.

На думку А. Загнітка, на сучасному етапі лінгвокультурологічних досліджень можна умовно виокремити такі дослідницькі напрямки:

- лінгвокультурологія окремої соціальної групи або етносу в конкретній лінгвокультурній ситуації (пор. лінгвокраїнознавство);
- діахронічна лінгвокультурологія, тобто вивчення змін лінгвокультурного стану етносу за певний проміжок часу (пор. етнолінгвістика);
- порівняльна лінгвокультурологія, що вивчає лінгвокультурні процеси в різних, але взаємопов'язаних етносах;
- зіставна лінгвокультурологія, яка вивчає лінгвокультуру певного етносу з позиції представників іншого етносу;
- лінгвокультурна лексикографія, основним завданням якої є укладання лінгвокраїнознавчих словників [15].

У наш час інтерес до галузі лінгвокультурології лише підсилюється через низку причин:

- розуміння не лише мови, а й культури, закладеної в цій мові, веде до розуміння менталітету, поведінки та способу мислення людей, що, у свою чергу, допомагає вирішувати міжкультурні конфлікти та уникати будь-яких непорозумінь;

- збільшення кількості мультикультурних класів. Учителі повинні знати і враховувати такі нюанси, щоб забезпечити ефективність навчання, особливо при викладанні іноземних мов;
- потреба в політичному та рекламному впливі зростає, і розуміння мови як засобу розуміння колективного досвіду має велику цінність.

Незважаючи на стрімкий розвиток лінгвокультурології, науковці не мають єдиного погляду на предмет, об'єкт, ключові елементи та поняття лінгвокультурології. Аналіз теоретичних засад і праць науковців свідчить про велику кількість книг, монографій, статей і підручників вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. У кожній роботі представлено унікальний погляд і розуміння загального поняття. Кожен науковець спирається на вихідну гіпотезу, на базові поняття і відповідно до них конструює та інтерпретує лінгвістичні та культурологічні дослідження. Вони інтерпретують лінгвістику і культурологію по-своєму. Ось чому лінгвістам важко досягти консенсусу в дебатах. Але різноманітні напрацювання в цій галузі дають змогу знайти зв'язок між мовою і культурою та розглянути питання під різними ракурсами.

До фундаментальних робіт серед українського мовознавства можна віднести книгу П. Мацьків «Концептосфера Бог в українському мовному просторі», працю С. Єрмоленко «Мова і український світогляд», підручник проф. О. Селіванової «Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми», праці В. Жайворонка «Знаки української етнокультури. Словник-довідник» та «Українська етнолінгвістика. Нариси», роботи В. Кононенка «Мова у контексті культури», «Українська лінгвокультурологія» і ін.

Висновок. Отже, лінгвокультурологія – молода дисципліна, яка все ще розвивається, що ускладнює досягнення лінгвістами однаковості щодо ключових понять, а саме об'єкту або предмету лінгвокультурології. Термінологічна система та методологічний апарат лінгвокультурології теж перебувають на стадії розвитку, її розробкою займаються українські та зарубіжні лінгвісти.

Література

1. Богданович Г. Ю. Про деякі терміни сучасної лінгвокультурології. *Культура народів Причорномор'я*. Сімферополь. 2004. № 53. С. 65–69.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.
3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
4. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Т. 2-3. Донецьк : ДоНУ, 2012.
5. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. К. : Вища школа, 1987. 349 с.

Шершун Богдана

(Науковий керівник – Мушировська Н. В., кандидат філологічних наук, в. о. доцента)

ХУДОЖНІСТЬ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ ЯК ДЖЕРЕЛО СТИЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена проблемі вивчення літературного тексту як явища художнього стилю. На основі аналізу наукових джерел тлумачиться низка теоретичних понять, описуються методологічні засади стильового аналізу тексту художньої літератури як організованої системи мовних засобів.

***Ключові слова:** художній текст, художній стиль, структура художнього стилю, стильова константа, стильова домінанта, стилістика, стильовий аналіз, текстоутворюючі категорії.*

The article is devoted to the problem of studying the literary text as an artistic style phenomenon. Based on the analysis of scientific sources, a number of theoretical concepts are interpreted; the methodological principles of stylistic analysis are described.

***Key words:** artistic text, artistic style, structure of artistic style, style constant, style dominant, stylistics, style analysis, text-forming categories.*

Постановка проблеми. Принципи лінгвостилістичного аналізу художнього тексту є одним із напрямів сучасної стилістики, підходи до якого потребують подальших узагальнень. Провідні лінгвісти наполягають на важливості розгляду мови художнього твору з позицій стилістичної інтерпретації, адже основною метою лінгвостилістичного аналізу є розгляд художнього тексту як організованої системи мовних засобів, що відображає певний ідейно-тематичний, образний і естетичний зміст. Існує потреба в

напрацюванні узагальнених підходів до аналізу літературного твору як явища художнього стилю. Тлумачення художнього тексту з урахуванням стилю потребує чіткого означення низки найважливіших теоретичних понять, зокрема таких, як художній стиль, структура художнього стилю та визначення основ стильового прочитання художнього тексту. Потребують більш детального розгляду основні моделі лінгвістичного аналізу, які слугують базою для лінгвостилістичного тлумачення художнього тексту. Цим обумовлена актуальність нашої розвідки, що торкається художності поетичного твору як мистецтва слова й водночас системи загальнолюдських етичних і естетичних цінностей, відображених у ньому, як джерела стилістичного дослідження.

Метою статті є дослідження наукових підходів до пояснення лінгвістичного аналізу художнього тексту, окреслення системно-структурного шляху вивчення художнього тексту з урахуванням стилю.

Виклад основного матеріалу. Предметом розгляду стилістики є, зокрема, художній текст як єдине ціле з урахуванням образного змісту мовних одиниць, їх жанрової своєрідності. Використання письменником мови при вираженні певного змісту художнього твору є предметом стилістичної інтерпретації, оскільки дослідження значень мовних одиниць, що утворюють собою об'єктивну реальність, у якій розгортається ідейно-образний зміст, що відображається у відмінній від інших словесних творів формі, і створює неповторну оригінальність твору.

Поетичний текст належить до найдавніших та найбільш поширених жанрів у літературі, метою якого є спонукати читача до роздумів, пошуків споріднених думок, висловлення емоційних реакцій та увиразнення уяви. Кожен поетичний твір є відзеркаленням емоцій, думок, переживань, ідей та просто особистості його творця – автора, що передається читачеві через систему створених автором художніх образів як засобу пізнання та відображення навколишньої дійсності в естетичній формі художнього тексту.

Початок формування основ лінгвостилістичного аналізу художнього тексту було закладено в працях зарубіжного славіста Л. В. Щерби, присвячених лінгвістичному тлумаченню поезії. Його аналіз ґрунтувався на віднайденні смислових нюансів окремих виразних елементів мови художнього твору в їх тісному зв'язку з особливостями його змісту й ідеї. При цьому окремий художній текст ніби виокремлювався дослідником із загального контексту літератури і розглядався у якості іманентного явища [4, с. 59]. У зв'язку з цим виділяють два типи аналізу мови художнього тексту: іманентний і проєкційний. Французький лінгвіст Е. Бенвеніст запропонував методи дослідження інформативних і стилістичних можливостей мовних одиниць у художньому тексті. Схема аналізу Е. Бенвеніста здійснюється від фонологічного рівня через морфемний, морфологічний до лексичного і синтаксичного, від слова, речення, контексту до цілого тексту [4, с. 60].

Хоча мовознавство й аналіз художнього тексту мають один і той же об'єкт дослідження – слово, предмет вивчення в них різний за своєю суттю: комунікативно-інформаційна функція слова в першому випадку та естетично-образна – у другому. Поступово від мовознавства відбрунькувалася нова філологічна гілка, яка мала цілий ряд синонімічних назв у наукових розвідках зарубіжних мовознавців: *літературознавча стилістика, стилістика декодування, стилістичний аналіз, інтерпретація тексту, лінгвостилістика, поетичний дискурс* та ін.

Значний внесок у теорію лінгвістичного аналізу тексту зробили представники празького лінгвістичного гуртка: В. Матезіус, Б. Гавранек, К. Гаузенбляз та інші. Пізніше роботи французьких, німецьких, австрійських, голландських та інших теоретиків тексту розширили коло питань, пов'язаних зі структурою, онтологією і параметрами тексту. Серед них – П. Гіро, В. Дресслер та інші.

Найчастіше науковці вживають щодо мовлення художньої літератури термін «лінгвостилістика» академіка Л. А. Булаховського. За останній період в Україні з'явилося чимало статей і монографій з лінгвостилістики: роботи

Л. А. Білітюк, І. К. Білодіда, Л. В. Бублейник, О. П. Воробйової, І. Є. Грицютенка, С. Я. Єрмоленко, М. А. Жовтобрюха, Р. П. Зорівчак, В. І. Карабана, І. І. Ковалика, К. Я. Кусько, Л. І. Мацько, А. М. Науменка, В. І. Перебийніс, С. І. Походні, Т. В. Радзієвської, О. О. Селіванової, С. І. Сотникової та інших.

У літературознавстві думки щодо визначення художнього стилю як художньої закономірності тексту висловлювалися у працях Л. Кисельової, Д. Наливайка, О. Ніколенко, І. Подгаєцької, А. Ткаченка, Н. Шумило та ін.

Стиль і художній стиль – два терміни, які найчастіше вживаються в наукових джерелах щодо художньо естетичних аспектів літературного твору. Як зазначають мовознавці, досі в лінгвістичній стилістиці немає єдиного усталеного і загальноприйнятого визначення стилю, хоча спроб визначення його є багато. Цей факт зумовлений тим, що поняття стилю багатопланове і може визначатися за кількома критеріями різного порядку [5, с. 142]. Визначення стилю як лінгвістичного поняття стосується вузкої і конкретнішої сфери, ніж визначення стилю як загальносеміотичного поняття (стиль – символічно значима властивість людської діяльності), а саме: мови як системи; мовної діяльності; мовців як суб'єктів і об'єктів мовної діяльності та текстів і висловлень як продукту мовної діяльності. У своєму визначенні М. Брандес, наприклад, розмежовує два лінгвістичні поняття стилю: стиль «як тип обробки мови, тип надання мові форми» і «стиль як механізм функціонування мови» [5 с. 143]. Перше визначення можна співвіднести з описовим стилем, друге – з функційним. Проте М. Брандес вважає лінгвістичною основою стилю мови «мовленнєву діяльність з мовою», а не систему мови і мовлення. У суті стилю вбачає творчий аспект цієї діяльності, у якісній специфіці – механізм створення і керування суб'єктивно-духовним впливом. Із цього погляду «стиль мови – це тип форми мови, яка є результатом творчої діяльності мовців, результатом опредмечення чи переопредмечення їхніх творчих можливостей» [5, с. 143].

Д. Наливайко обґрунтовує таке бачення стилю: «До сутності поняття стилю належить питання про художню закономірність у доборі й поєднанні елементів твору, що породжують єдність, котра сприймається як необхідність, як утілення внутрішнього художнього закону» [6, с. 17]. Там, де відсутня ця закономірність, цей внутрішній закон, що добирає й ладнає компоненти твору, там немає стилю. Д. Наливайко дає ще таке визначення стилю: «Стиль – це не сама форма, не «синтез форм», а формотворче начало, певний внутрішній закон художньої творчості, що визначає ритм і композицію, характер образотворчості й інтонацію, всю своєрідність «художньої мови» творів, котра, як відомо, не зводиться до мовно-стилістичних засобів, а включає й «надмовні» елементи» [6, с. 8].

Найбільш універсальним є таке визначення: «Стиль – різновид вживання мови, який склався історично та відрізняється від інших подібних різновидів особливостями складу і організації мовних одиниць» [7, с. 299]. Це трактування є універсальним і дозволяє співвідносити його з функційними стилями, стилями літературних шкіл і напрямів, індивідуальним стилем автора.

Актуальним питанням сучасної науки є методологія вивчення художнього стилю твору. Для з'ясування цього питання необхідно виокремити поняття структури стилю, тобто внутрішнього механізму стилетворення (структура (лат. *structura*) – побудова, розміщення, порядок).

Зміст твору, його ідея й проблематика, образна система, особливості твору тісно пов'язані з питанням стилю. Художній стиль письменника є вираженням його світогляду, втіленого в образах мовними засобами, а тому стиль як явище форми неможливо вивчати без урахування ідейно-образного змісту твору [1, с. 99].

Над проблемою методології комплексного вивчення художнього стилю твору працювало багато науковців, на поглядах яких варто більш детально зосереджувати свою увагу.

Структурні елементи стилю: «прафеномен» культури, регіональна стилістична єдність; стиль національної культури; національно-стадіальний стиль певного народу (стиль напряду); стиль течії; індивідуальний стиль митця, тобто індивідуальний тип художнього мислення; стиль періоду творчості певного митця; стиль певного твору; епохально-стадіальна стилістична спільність (класицизм, бароко); стиль епохи [1, с. 100].

Цікавим є підхід, у якому накреслено інший механізм стилетворення, ієрархічний, триступеневий: 1) мікрообраз (прийом, стилема); 2) художній твір; 3) поетична система (індивідуальний стиль) [1, с.100].

Структура стилю є досить складною і виявляється в різних іпостасях: носій значення, виразник експресії, засіб комунікації, виразник типу культури, – усі ці складові стилю реалізуються, конкретизуються, інтерпретуються в читацькій рецепції [1, с.101].

Стиль як безпосередньо виражена єдність усіх елементів внутрішньої структури органічного художнього цілого – це в той же час і єдність закріпленого в цьому цілому взаєморозуміння суб'єктів, що спілкуються [1, с. 100].

Визначаючи стиль як художню закономірність, що породжується функціонуванням носіїв стилю у взаємодії між собою, у контексті твору, дехто із дослідників вказує, що структурні елементи стилю, носії стилю (характер асоціацій письменника, домінування певного виду тропів, типів композиції, фабульно-сюжетні особливості, конструювання часопростору художнього світу митця) дають ключ до стилю конкретного твору певного автора [1, с. 100].

Усі спроби написати про поняття стилістичної структури не суперечать одна одній, а доповнюють одна одну, і водночас демонструють складність поняття стилістичної структури. Це система, що містить інші підсистеми, значення яких визначається загальною структурою цього естетичного об'єкта. Структура стилю та взаємодія його різних рівнів зумовлені соціокультурними чинниками всередині стилю та поза літературою.

Тлумачення художнього стилю як художнього закону тексту увиразнює сприймання форми художнього твору такою, що залежить від його змісту, відповідає змістові, увиразнює зміст. Водночас виявляється художній закон тексту: зовнішня форма твору увиразнює смислові його надра. Текст усвідомлюється як складне діалектичне цілісне утворення.

Слово існує в системі, проте воно живе і працює в контексті, де воно входить у мережу взаємопов'язаних, взаємозалежних мовних засобів, передаючи думки, почуття, емоції. У певному контексті нейтральне слово як елемент цілого набуває додаткових нюансів значення і стає стилістично маркованим. Специфіка художнього тексту не може бути зведена лише до елементів його мовної структури, оскільки немає жодних виключно поетичних або художніх, мовних одиниць самих по собі. Вони набувають художності в рамках специфічної художньої діяльності. Естетичний компонент не є ні поняттям, ні словом, ні зоровим уявленням, а є своєрідним естетичним утворенням, здійснюваним у поезії з допомогою слова, в образотворчих мистецтвах з допомогою зорового сприйняття матеріалу.

Мова художнього твору є предметом стилістичної інтерпретації, тобто дослідження значень мовних одиниць, що являють собою об'єктивну реальність, у якій виявляється ідейно-образний зміст, що знаходить свій вираз у незвичайній, відмінній від інших словесних творів формі. Р. П. Зорівчак зазначає, що виникнувши на основі першого смислового шару, чуттєво уявний образ немов звільняється від словесної оболонки й стає рельєфнішим, живим, видимим, відчутним, а далі переходить у другий смисловий шар словесного образу як цілості. Цей новий смисл становить єдине семантичне ціле, що виникає від взаємодії окремих значеннєвих семантичних компонентів та досягає розуму через уяву, виступаючи як спосіб утворення нового смислу, як смисловий шар-посередник, чуттєво-уявний образ є неначе внутрішньою формою словесного образу. На цей двоплановий смисл, утворюючи з ним сплав, звичайно нашаровуються функціонально-стилістична та емоційно-експресивна конотації [2, с. 219].

Варто зазначити, що лінгвостилістичний аналіз художнього тексту є достатньо молодого лінгвістичною дисципліною, при цьому тісно пов'язаною з такими напрямками, як лінгвістика тексту, психолінгвістика, герменевтика, стилістика, прагматика, теорія комунікації та ін. а також переплітається з такими науками, як мовознавство, літературознавство, теорія літератури, літературна критика, теорія і практика перекладу, загальна естетика, тобто ділянок міждисциплінарних зв'язків.

Л. Г. Бабенко виділяє такі основні підходи до вивчення художнього тексту: 1) лінгвоцентричний підхід: вивчення особливостей функціонування лексичних, фонетичних, граматичних і стилістичних одиниць і категорій; 2) текстоцентричний підхід: текст розглядається як самостійний об'єкт дослідження у його цілісності і завершеності. При цьому актуальними для аналізу є як статичний, так і динамічний аспекти тексту (художній текст аналізується і як результат, і як відображення в ньому процесу творчої діяльності), однак за межами уваги залишаються комунікативний аспект художнього мовлення; 3) антропоцентричний підхід: інтерпретація художнього тексту здійснюється із врахуванням позиції автора тексту і його адресата, а також із врахуванням впливу тексту на читача; 4) когнітивний підхід: художній текст – це система вираження знань письменника про дійсність, втілених за допомогою певним чином організованих мовних засобів у художньо-образній системі твору (відображення індивідуально-авторської картини світу, його семантичний простір розглядається як єдність концептуалізованих структур) [4, с. 64].

Сучасна теорія лінгвістичного аналізу художнього тексту ґрунтується на визнанні складності і багатогранності художнього тексту як об'єкта дослідження. Найтрадиційнішим для лінгвістики є розуміння тексту, яке базується на стратифікаційному підході – текст як система взаємопов'язаних і взаємодіючих рівнів мови. Причому лексичний рівень вважається найвагомим для формування і вираження ідейно-тематичного змісту художнього тексту. До того ж, текст вважається єдністю трьох рівнів: ідейно-

естетичного, жанрово-композиційного і мовного. Виокремлюють також такі рівні художнього тексту, як естетичний, метричний, метро-ритмічний, суперсегментний (ритмічний і ритмомелодійний), композиційно-синтаксичний, план фабули, ідей тощо.

Узагальнюючи наявні підходи до вивчення художнього тексту, можна назвати чотири основних: функціонально-стилістичний, структурно-мовний (лінгвістичний), текстовий (структурно-семантичний), комунікативний, причому лінгвостилістичний аналіз охоплює перші два аспекти цілком і останні два частково. Залежно від глибини проникнення у зміст художнього тексту розрізняють три види лінгвістичного аналізу: лінгвістичний коментар, повний порівневий і частковий лінгвістичний аналіз, лінгвопоетичний розбір тексту [4, с. 65].

Основним завданням лінгвістичного аналізу художнього тексту є вивчення мовних засобів різних рівнів у системі певного художнього тексту з погляду їх відповідності задуму автора і його індивідуальної манери писання. При цьому єдність форми і змісту є вихідним методологічним принципом сучасного лінгвостилістичного аналізу художнього тексту. Пояснення структурних особливостей тексту передбачає співвіднесення із змістовими поняттями і категоріями, такими, як тема, ідея, авторський задум, художньо-образна система. Тому основною метою лінгвостилістичного аналізу художнього тексту є розгляд його як організованої системи мовних засобів, що відображає певний ідейно-тематичний, образний і естетичний зміст тексту.

Порівневий лінгвістичний аналіз спрямований на повний чи частковий аналіз мовного рівня твору (фонетичного, морфологічного, лексичного чи синтаксичного) і прагне пояснити окремі особливості тексту, пов'язані з ідейним змістом. Таким чином порівневий лінгвістичний аналіз, виявляючи особливості використання автором у тексті тих чи інших мовних засобів, пояснюючи їх особливу мовленнєву і композиційну організацію, дозволяє мотивовано судити про тонкощі змістового плану тексту, відкриває нові грані його естетики. Повний порівневий аналіз базується на дослідженні всіх

мовних рівнів тексту в їхній єдності, взаємодії зі змістовою, тематичною, образною та ідейною складовими твору. Частковий аналіз дає менш чітке розуміння змістового плану тексту і цілісного уявлення про втілену у творі естетичну ідею.

Стилістика вивчає не тільки стилістичний інвентар (мовні одиниці), а й засоби його організації в певних типах мовлення, способи добору, поєднання і використання мовних одиниць для створення образу типового стилю чи певного стилістичного ефекту, колориту. Ряди мовних одиниць можуть набувати стилістичних ознак тільки в поєднанні, зіставленні з іншими рядами (наприклад, лексичні шари за походженням, емоційним забарвленням, функційним призначенням). Добір та організація мовних засобів відбувається з урахуванням мети, завдань, умов і ситуації спілкування, рольових і соціальних ознак його учасників, що в комплексі формує тип мовного спілкування.

Умовно стилістику поетичного твору можна віднести до етапу філологічного вивчення тексту: стилістичний аналіз ґрунтується на лінгвістичному розгляді тексту (дослідженні його мовних засобів різних рівнів, їхньої організації), але цим не обмежується. Стилістичний аналіз тексту повинен бути комплексним, таким, що враховує екстралінгвістичні фактори мовного спілкування, які проявляються в текстовій діяльності. Такий вид аналізу фокусує основні поняття стилістики, її цілі і завдання. Він спрямований на удосконалення мовно-комунікативної культури і покликаний розширити знання про стилістичні аспекти текстової діяльності: визначити, яка роль у текстовій діяльності відводиться стилістичному маркуванню тексту; схарактеризувати функційний стиль, його природу (мовну або мовленнєву); пояснити специфіку мовленнєвої системності стилю; описати стильові риси, що характеризують кожен із функційних стилів; пояснити зв'язок вибору стилю та жанру та мети текстової діяльності, сфери спілкування, фактора адресата і індивідуальних особливостей автора тексту.

Стилістика пронизує всі рівні мовної системи. З мовних одиниць кожного рівня виділяють: 1) одиниці, що мають стилістичні ознаки (конотації – емоційно-експресивне значення слова, забарвлення), що зумовлені їх лексико-граматичною природою (*Батьківщина, рідний край, гарний, поганий, добро, зло, щастя, козаченько, матусенька, дівчинонька, личенько, гарнесенький, кохати, ненавидіти* тощо); 2) одиниці, стилістичні ознаки яких виникають на основі реалізації їх валентностей (*золота осінь, золота людина, золоті руки, чорне золото, книга життя, полудень віку, жовті колоски волосся*); 3) одиниці, що перебувають у якісно-експресивних опозиціях (*крокувати – швендяти, плечі – рамена, губи – уста, обличчя – пика, голос – глас, чоло – лоб, ворота – врата*); 4) одиниці, що виникають okazіонально (оказіоналізми – авторські неологізми) шляхом семантичних зміщень, лексико-граматичних перетворень (*прихватизація, совок, хрущоба, прокол, розвітатися, фараонувати*) тощо.

Найбільш поширеним і традиційним підходом у стилістиці є метод семантико-стилістичного аналізу, який передбачає визначення співвідношення використовуваних експресивних засобів мови та інформаційного змісту. Його суть у тому, що навіть за незмінного стилістичного значення мовні одиниці досягають стилістичного ефекту лише в порівнянні з іншими мовними одиницями [5, с. 14]. Порівняння, по суті, лежить в основі методів семантичного та стилістичного аналізу. Для свідомого практичного застосування одиницями такого аналізу варто вважати стильові константи і стильову домінанту (подібно до того, як, наприклад, пообразний шлях аналізу оперує поняттями «художній образ (персонаж)», «образна система»; композиційний – «елементи сюжету й позасюжетні компоненти»; мовно-стильовий – «лексико-стилістичний рівень твору» тощо). Стильові константи і стильова домінанта характеризують концепцію світу, людини, категорію краси, спосіб зображення, жанрові пріоритети, поетику стилю, позицію автора [1, с. 101].

Ще одним методом є метод стилістичного експерименту. Він полягає в тому, що на місце вжитих автором слів або виразів ставлять нові за стилістичною метою. У процесі мовлення ми постійно користуємося прийомами добору зіставлення, заміни і знову зіставлення мовних одиниць, поки, нарешті, здійснено остаточний вибір [5, с. 15].

У стилістиці здавна застосовуються кількісні (квантитативні) методи, які полягають у визначенні кількісних ознак мовних явищ. Стилїстика використовує також статистичні методи. Вони базуються на тому, що будь-який цілісний текст – це результат добору та організації однакових стилістичних одиниць мови. Цей метод допомагає виявити, що в кожному конкретному тексті є спільного, а що відмінного в порівнянні з іншими, виявити засоби індивідуального стилю автора, а також описати мовні засоби кожного функціонального стилю.

У мовознавстві поступово посилюється тенденція до комплексного вивчення літературного твору, коли лінгвістичний аналіз розглядається як складова частина дослідження тексту, охоплює одиниці всіх рівнів мови і здійснюється з урахуванням екстралінгвістичних основ створення тексту. Він об'єднується з суміжними дисциплінами – історією, культурологією, літературознавством, психологією, теорією комунікації тощо. З метою тлумачення мовних особливостей стилістичний аналіз виходить на рівень аналізу всього тексту. Саме комплексний аналіз художнього тексту дав можливість побачити, що взаємодія мовних одиниць у межах тексту має не випадковий, а визначений характер, мовна структура твору завжди глибоко продумана автором з погляду найефективнішої реалізації в ній естетичної концепції.

На відміну від літературознавчого аналізу, який вивчає образний та ідейний плани тексту, стилїстика визначає особливості його взаємодії з культурно-історичним і концептуальним контекстами, предметом її є мовна організація тексту, зв'язки одиниць різних рівнів, що в єдності виражають лінію естетичної концепції твору. Тому матеріалом аналізу можуть бути

лексичні особливості тексту, особливості письменницького слововживання, індивідуально-авторські мовні інновації, ключові слова, тропи, особливості синтаксису, своєрідність композиції, специфіка вживання і зчеплення нейтральних і стилістично забарвлених мовних елементів і структур, особливості мовної організації підтексту, особливості вибору й організації мовного матеріалу, мовленнєва системність, взаємозв'язок мовного і смислового рівнів тексту з погляду повноти вираження авторської концепції тощо.

Стосовно матеріалу лінгвістичного аналізу варто зазначити, що питання про те, як письменник використовує мову при вираженні певного художнього змісту належить до сфери стилістичного аналізу. Але й дослідження естетичної функції мови передбачає єдність лінгвістичного і стилістичного аналізів, створює комплексний лінгвостилістичний аналіз того, чим і як створюється неповторна оригінальність літературного твору.

Висновки. Отже, мова художнього твору є предметом стилістичної інтерпретації, тобто дослідженням значень мовних одиниць, що являють собою об'єктивну реальність, у якій виявляється ідейно-образний зміст, що знаходить свій вираз у незвичайній, відмінній від інших словесних творів формі. Слова і сполучення слів у художньому тексті ніколи не обмежені своїм прямим значенням – вони взаємопов'язані з іншими словами того ж самого тексту, набуваючи різноманітних відтінків значень або нових смислів, сприймаються на рівні цілого. Відтак основним завданням стилістичного аналізу художнього тексту є вивчення мовних засобів різних рівнів у системі певного художнього тексту з погляду їх відповідності задуму автора і його індивідуальної манери писання. Мовні засоби та прийоми, які виконують стилістичну функцію, служать не тільки відповідній передачі художнього задуму автора, а й завданням реалізації функції впливу. Сучасні твори художньої літератури є предметом мовностилістичного аналізу, який варто розуміти як аналіз сукупності всіх виразових засобів і стилістичних прийомів,

за допомогою котрих письменник утілює свій ідейно-художній задум і забезпечує необхідний вплив на читача.

Література

1. Головченко Н. І. Теоретико-методологічні засади вивчення художнього тексту з урахуванням стилю. *Інформація і право*. 2012. № 1. С. 98–107.
2. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 218 с.
3. Калита О. Стилістичний аналіз художнього тексту за мовними рівнями. *Дивослово*. 2015. № 4. С. 47–49.
4. Линтвар О. Лінгвостилістичний аналіз художнього тексту як предмет наукового дослідження. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2015. Вип. 32. С. 59–71.
5. Мацько Л., Сидоренко О., Мацько О. Стилістика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
6. Наливайко Д. С. Стиль напряму й індивідуальні стилі в реалістичній літературі ХІХ ст. Київ : Наукова думка, 1987. – С. 3 – 42. – (Індивідуальні стилі українських письменників ХІХ – початку ХХ ст.).
7. Чистякова О. С. Лінгвостилістичний аналіз художнього тексту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2016. Вип. 60. С. 297–299.

Розділ 3
НЕОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ:
ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИЙ І
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Адах Наталія, Котович Мар'яна

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ ІМЕННИКІВ ПАВЛА ВОЛЬВАЧА

У статті проаналізовано структурно-семантичні особливості індивідуально-авторських іменників, зафіксованих у прозових творах Павла Вольвача. Виокремлено лексико-семантичні групи інновацій, описано найпоширеніші способи словотворення авторських іменників.

Ключові слова: *індивідуально-авторський іменник, лексико-семантична група, новотвір, лексична інновація, композит, юкстапозит.*

The structural and semantic features of individual author nouns recorded in the prose works of Pavlo Volvach were analyzed in this article. Lexical-semantic groups of innovations were allocated, the most common ways of word formation of author nouns were described.

Key words: *individual author noun, lexical-semantic group, new formation, lexical innovation, composite, juxtaposite.*

Мова як одна з форм духовної культури народу перебуває в постійному русі, змінюється в просторі і часі, водночас зберігаючи ознаки стабільності, цілісності. На співвідношення динаміки й статичності в такій структурованій поліфункціональній системі впливає зв'язок мови і суспільства. Виникнення нових слів у мові – процес безперервний. Його перебіг у різні періоди історії літературної мови відбувається нерівно, з неоднаковою інтенсивністю. Упродовж кінця XIX – початку XXI ст. індивідуально-авторська словотворчість стала об'єктом досліджень багатьох науковців. Так, над з'ясуванням ролі та місця лексичних новотворів у поетичних текстах

працюють Г. М. Вокальчук, Ж. В. Колоїз, Г. М. Сюта, Н. А. Адах, Н. В. Гаврилюк, В. В. Максимчук, О. В. Семенюк та ін.

Лексичні інновації можуть з'являтися у мовленні будь-якого мовця, але найбільшу увагу мовознавців привертає словотворчість письменників. З цього погляду оригінальним є індивідуальний стиль Павла Вольвача – українського прозаїка, поета, есеїста. Оказіональна лексика, що функціонує у прозових творах П. Вольвача вкотре доводить, що словотвірні можливості нашої мови невичерпні. Письменник часто відчуває брак засобів художньої виразності, їх обмеженість і це дає йому право експериментувати, утворюючи нові слова.

Мета пропонованого дослідження – аналіз семантичних особливостей okazіональних іменників, засвідчених у прозових текстах П. Вольвача.

Лексико-граматичний клас іменників найбільш інтенсивно наповнюється новими одиницями, оскільки постійна поява нових реалій у суспільстві викликає появу їх назв зі значенням предметності. Клас авторських новотворів-іменників також є продуктивним.

У доробку П. Вольвача зафіксовано 210 індивідуально-авторських іменників. Серед зазначених інновацій понад 40 одиниць є okazіональними назвами осіб. У лексичному складі мови назви осіб формують численний клас номінативних одиниць, який виділяється зі складу конкретної лексики на основі категорійної семи 'особа' [1, с. 41].

Аналіз фактичного матеріалу, дозволяє виділити такі групи неолексем, з погляду класифікації їх за активними і пасивними ознаками [1, с. 42]:

1. Назви осіб за активними ознаками:
 - 1) назви осіб за професійною діяльністю:
 - назви осіб за постійним родом занять: *боксер-супертяж, новачок-фрілансер, дід-деповець;*
 - назви осіб за займаною посадою: *генерал-хорунжий, комбатант-практик, режисер-невдаха;*
 - 2) назви осіб за виконанням випадкових, непрофесійних дій:
 - назви осіб за вчиненими діями: *зłodій-вор, робот-заробітчанин;*

- назви осіб за зовнішнім виглядом: *вусань-одесит, чорновусець-чорноголовець*;

2. Назви осіб за пасивними ознаками:

1) назви осіб за пасивними ознаками, притаманними самій особі:

- назви осіб за інтересами та захопленнями: *ерудит-випивоха*;

- назви осіб за особливостями характеру, вдачі: *колега-доброзичливець, щасливець-пражанин*;

2) назви осіб за пасивними ознаками, набутими ззовні:

- назви осіб за соціальним становищем: *тесть-професорок, кептен-муж*.

Крім назв осіб, серед конкретних іменників виділяються такі лексико-семантичні групи новотворів:

1. новотвори на позначення різних станів природи: *вітер-акин, вогонь-блукалець, вир-потік, гул-гуркотіння*;

2. okazіоналізми, що номінують ландшафтні утворення: *бруки-мостові, корінь-змія, обабережжя*;

3. назви елементів одягу: *смушка-пов'язка, черес-пояс, шапочка-«сванка»*;

4. назви елементів обличчя: *дріт-волосся, кілочки-брови, очі-сливи*.

До лексико-семантичних груп okazіональних іменників на позначення явищ природи належать номінації, в яких можна виділити такі семи: **'вітер'** – *вітер-акин*, **'вогонь'** – *вогонь-блукалець*, **'небо'** – *вир-потік*, **'грім'** – *гул-гуркотіння*.

Лексико-семантична група рослин у словнику письменника представлена всього одним авторським лексичним новотвором емоційно-оцінного характеру – *будяк-гетьманець*.

Аналізуючи групу назв елементів людського обличчя, виділяємо такі семи: **'волосся'** – *дріт-волосся*, **'брови'** – *кілочки-брови*, **'чоло'** – *високолоб'я*, **'очі'** – *очі-сливи, очі-намистини, очі-свердельця*.

Також поширені інновації – назви абстрактних понять, утворені за допомогою суфікса **-ість**, якому притаманна висока продуктивність. Неолексеми, що походять від прикметників, мотивовані наступними словотвірними типами:

- суфіксально-префіксальними прикметниками: *непродихність, помоховілість*;
- основоскладання + суфіксація: *сиром'ясість*;
- відносними прикметниками: *поросячий – поросячість, левиний – левиність*.

У творчому доробку П. Вольвача виділяємо такі лексико-семантичні групи абстрактних новотворів:

1) неолексеми, що номінують реалії природного походження за пороковою та часово-добовою належністю: *простір-час, одночасся, рань-позолоть*;

2) назви людських якостей: *блакосклонність, камерність, алокарія, помоховілість, поросячість*;

3) назви мови руху тіла: *погляди-заштрики, голос-одкровення*;

4) авторські новотвори для позначення різних станів душі: *недогрьоб, левиність, напівсіння*.

5) назви абстрактних понять: *високолоб'я, дихання-шептання*.

Оказіональні іменники з семантикою збірності складають порівняно невелику за кількістю групу інновацій. Для їх утворення використовують твірні основи узуальних лексем. Незвичне поєднання основи і словотворчого афікса спричиняє появу нового слова.

Найбільше представлено оказіональних іменників середнього роду з подвоєнням кінцевого приголосного, які використовуються у творах як засіб створення назв матеріалізованих узагальнених або абстрактних понять із різними відтінками: *білозубість, обабережжя, одночасся, сірооччя*. Наприклад: *Осіннє степне сірооччя, махновці красиві, краси... І хмар фіолетове клоччя, летить до землі навкоси*. (ПВольв1:156 # ~ 2002).

Більшість новотворів із структурного погляду є складними утвореннями-композиціями. Складні слова є найбільш економним засобом позначення різноманітних реалій і понять матеріального і духовного життя народу; крім того, такі одиниці є свідченням дії в мові закону економії лінгвальної енергії [5, с. 34].

Традиційно вважається, що формування значення складного слова здійснюється на основі словосполучення. Характерною особливістю складних слів є наявність у них свого внутрішнього синтаксису і специфічного порядку розташування і взаємозв'язку елементів. Композиціям властивий і зовнішній синтаксис – співвіднесеність з еквівалентними синтаксичними конструкціями [4, с. 40–45]. Усі композиції належать до похідних, сформованих поєднанням твірних основ слів, які сполучені між собою підрядним зв'язком: *білопіння, блакосклонність, сіроножів'я*: *Білопіння* врізалося в синє пласке небо так різко й контрастно, як буває тільки в травні й, трохи схоже, в середині вересня (ПВольв4:93 # ~ 2013).

Притаманними П. Вольвачу є також уведення компонентів на позначення кольорів **білий** і **сірий** (*білопіння, білостіння, сірооччя, сіроножів'я*), що надають певного «кольору» і самому тексту: *У тремтіння листа, в білостінні міста, що під вечір оранжево світять...* (ПВольв2:36 # ~ 2007).

П. Вольвач часто створює також юкстапозити. Такі одиниці є характерною ознакою поетичного мовлення, де вони активно вживаються. Порівняно з однослівними номінаціями, юкстапозити характеризують денотат конкретніше, точніше. Крім того, використання їх замість описових конструкцій сприяє лаконічності висловлювання [1, с. 134].

Оказіональні юкстапозити – це переважно слова, що складаються з двох іменників, у яких одна з частин – прикладка, що поєднується з пояснюваним елементом. Вказуючи на ознаку предмета, прикладка водночас дає йому другу назву. Означуваний прикладкою іменник є основною назвою, а прикладка – уточнювальною, деталізуючою. Характерна ознака прикладки – це її

властивість становити з іменником цілісну єдність. Щодо означуваного слова прикладка може бути як препозитивною, так і постпозитивною [5, с. 33].

Визначальною структурною ознакою юкстапозитів є поєднання у межах однієї номінативної одиниці двох (зрідка більше) загалом різних за значенням слів, при цьому розрізняють такі типи утворень, як слова-повтори, синонімічні зближення, парні зближення сумарної семантики і слова типу «означуване-означення» (прикладка) [2, с. 3].

У творчості П. Вольвача зафіксовано також юкстапозити, зв'язок між компонентами яких передається однаково рівноправним способом: *світ-облавок, простір-час, вітер-подих-потік*. Завдяки поєднанню таких компонентів досягається висока експресивність таких найменувань: «*Ох, підшкірний струм добувати з них, якщо з мертвих струн не утік, не зник. Позаплічний вітер-подих-потік, наських нерозкручених галактик.*» (ПВольв3:7 # ~ 2010).

Одним із прийомів утворення юкстапозитів є поєднання у сполуку синонімічних компонентів: *западина-складка, смужка-пов'язка, торба-передача* та ін. Серед них трапляються поєднання базової і похідної основ: *повтори-«вторяки»*. Нашарування семантики одного слова на семантично йому близьке допомагає автору акцентувати увагу на якійсь ознаці. Менш активно використовуються антонімічні поєднання: *розмова-суперечка, погляди-заістрики*, які викликають суперечливі емоції у реципієнта, оскільки дають зовсім нове уявлення про зображуване, наприклад: *В реалі такі розмови, й багато інших розмов-суперечок завершувалися сопінням...* (ПВольв4:40 # 2013).

Оказіональні юкстапозити – це переважно слова, що складаються з іменника і прикладки, яка також «виражається іменником або субстантивованим словом і приєднується до головного слова паралельними з ним формами з метою його визначення, уточнення або пояснення» [3, с. 504]. За значенням прикладки у творах П. Вольвача можна поділити таким чином:

- прикладка-метафора: *вир-потік, пляж-старець, вогонь-блукалець;*

- прикладка-зближення за асоціативним зв'язком: *крики-згуги, черес-пояс, вікно-вітрина;*

- прикладка-абсолютизація якоїсь ознаки-особи, предмета чи явища: *дідок-горбун, дріт-волосся, рань-позолоть.*

Засобом розмежування іменників-юкстапозитів й подібних до них за формою апозитивних сполучень може слугувати метод трансформації, за яким прикладку можна перетворити в порівняльний зворот (*очі-сливи – очі, ніби сливи; очиці-намистинки – очиці, ніби намистинки*), наприклад: «...добродушний бурундучок із допитливими очицями-намистинками...» (ПВольв4:156 # 2013).

Розглянуті складні і складені okazіональні іменники характеризуються високим ступенем емоційного навантаження, сприяють підвищенню загальної експресивності контексту. Завдяки вдалим поєднанням несумісних у семантичному відношенні компонентів, встановлюються нові зв'язки між явищами і поняттями, які своєю незвичайністю й образністю викликають появу нових асоціацій, зупиняючи на собі увагу комуніканта. Всі утворені okazіоналізми базуються на наявному лексичному матеріалі української мови.

Отже, у словотворчості П. Вольвача переважають конкретні okazіональні субстантиви, значна кількість яких створена за допомогою слова-основоскладання, що засвідчує продуктивність цього словотвірного типу.

Література

1. Адах Н. А. Авторські лексичні новотвори в поезії Василя Барки: семантика, функції, прагматика : дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.01. Київ, 2008. 253 с.
2. Вокальчук Г. М. Okazіональна номінація осіб в українській поезії 20–30-х рр. ХХ ст. : автореф. дис.... канд. філолог. наук : 10.02.01. Київ, 1991. 21 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк, 2011. С. 504.
4. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ : Наукова думка, 1984. 251 с.

5. Турчак О. М. Юкстапозитні типи як основа новотворів публіцистичного стилю (на матеріалі періодичних видань кінця ХХ століття). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків. (Серія «Філологія»). 2016. Вип. 75. С. 32–35.

Список першоджерел та їх умовних скорочень

- ПВольв1** – Вольвач П. Південний Схід. Львів : Вид-во «Кальварія», 2002. 188 с.
- ПВольв2** – Вольвач П. Тривання подорожі *Літературно-критичний часопис Київська Русь*. Книга 4 (ХІІІ). Київ, 2007. 305 с.
- ПВольв3** – Вольвач П. Вірші на розі. Київ : Ярославів Вал, 2010. 64 с.
- ПВольв4** – Вольвач П. Хрещатик-плаза : роман. Київ : Український пріоритет, 2013. 288 с.

Вокальчук Євген, Парницька Ірина, Хом'якова Марта

**МАТЕРІАЛИ ДО «СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОГО СПРОТИВУ
(НЕОЛОГІЯ ДОБИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014–2023 РОКІВ)»**

У статті подано матеріали до словника неологізмів періоду російсько-української війни 2014–2023 років, над укладанням якого з початку російського вторгнення в Україну працюють члени неографічної лабораторії «NEOLEX-Рівне» Рівненського державного гуманітарного університету. Джерельною базою дослідження слугували опубліковані в часописах, газетах та в соціальних мережах різножанрові тексти. Об'єктом лексикографічного опису стали власне мовні й індивідуально-авторські лексичні номінації

Ключові слова: *неологізм, лексикографія, неографія, неологія, українська мова XXI ст.*

The article presents materials for the dictionary of neologisms of the period of the Russian-Ukrainian war of 2014–2023, which members of the neographic laboratory "NEOLEX-Rivne" of the Rivne State Humanitarian University have been working on compiling since the beginning of the Russian invasion of Ukraine. The source base of the research was various texts published in magazines, newspapers and social networks. The object of the lexicographical description was the linguistic and individual-author lexical nominations.

Key words: *neologism, lexicography, neography, neology, Ukrainian language of the 21st century.*

Із перших днів після повномасштабного вторгнення росії в Україну члени неографічної лабораторії “NEOLEX-Рівне” кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету (далі – РДГУ) розпочали роботу над збиранням та лексикографічною інтерпретацією

матеріалів для майбутнього “Словника українського спротиву (неологія доби російської агресії 2014–2023 років)” (далі – СУС). З-поміж активних “збирачів” словесних інновацій – викладачі та аспіранти, магістранти і студенти РДГУ, а також колишні випускники філологічного факультету РДГУ, викладачі і студенти Рівненського Рівненського економіко-технологічного фахового коледжу Національного університету водного господарства і природокористування, Володимирецького ліцею «Колегіум» Володимирецької селищної ради. Молодь із великим ентузіазмом узялася до справи, усвідомлюючи, що створення такого словника – це своєрідний філологічний фронт, скромний внесок у спільну скарбницю Перемоги.

Метою статті є лексикографічне представлення частини наявних в українськомовному контенті 2014–2023 рр. лексичних інновацій, які досі обиралися об’єктом спеціальних лексикографічних досліджень спорадично.

Джерельною базою дослідження слугували різножанрові тексти, опубліковані в газетах, часописах / листівках / стіннінках, у соціальних мережах Фейсбук, Інстаграм, Twitter / Telegram, YouTube, Tiktok тощо.

До реєстру СУС вводилися власне мовні неологізми та авторські лексичні інновації, що виникли в процесі індивідуального творчого акту внаслідок зумисного порушення письменником мовної норми задля досягнення певних стилістичних чи / і естетичних завдань.

Відбір фактичного матеріалу і подальше формування реєстру неологічних одиниць здійснювалися згідно з сучасними вимогами до лексикографічного опису неологічної лексики та з урахуванням чинників лінгвального й екстралінгвального характеру.

Основним завданням СУС є алфавітна фіксація засвідчених у публіцистичних, художніх, розмовних текстах лексичних новотворів із відповідною їх граматичною кваліфікацією та хронологічною характеристикою. Тлумачення значень інновацій не входило до основних завдань праці (інформація такого типу подана в тих випадках, коли для повного з’ясування значення неологізму потрібен макроконтекст або ж

наявність у читача фонових знань).

Пропонований нижче фрагмент «Словника українського спротиву (неологія доби російської агресії 2014–2023 років)» укладено згідно з теоретичними принципами лексикографічного опису, розробленими свого часу Г. М. Вокальчук [1, с. 428–453], Н. А. Адах [2, с. 52–131], Н. В. Гаврилюк [3], В. В. Максимчуком [4].

«Словник українського спротиву (неологія доби російської агресії 2014–2023 років)»

Умовні скорочення та позначення, уживані в словнику¹

див. – дивись	ірон. – іронічний
дієприкм. – дієприкметник	мн. – множина
дієприсл. – дієприслівник	мовл. – мовлення
дієсл. – дієслово	пор. – порівняй
ж. р. – жіночий рід	присл. – прислівник
запозич. – запозичене	прізви. – прізвище
забарвл. – забарвлення,	розм. – розмовний
забарвлений	рос. – російський
зн. – значення	сатир. – сатиричний
зневажл. – зневажливе (слово)	стиліст. – стилістичний
ім. – іменник	субст. – субстантивований
	усн. – усний розм. мовл.
	ч. р. – чоловічий рід

* * *

<> – указівка на інформацію довідкового характеру, коментар щодо розкриття значення новотвору
/ – указівка на кінець віршового рядка
// – указівка на кінець строфи
/.../ – пропуск тексту в ілюстрації
[] – коментар укладача; указівка на наукове джерело
() – указівка на джерело ілюстративного матеріалу

бобратим, ім., ч.р. <від *бобер* + *побратим*; див.: **бобри***>, *Це мій бобратим Павло. Він теж кулеметник, в якого зірвана спина і дурні жарти.* (Twitter. Профіль користувача: @Shootnick_14. 04.08.2022. Посилання на допис: https://twitter.com/Shootnick_14/status/1555127235270557699)

бобри*, ім., мн., “*Бобри*” – *інженерний підрозділ (постійно в дії, не сидять на місці, постійно щось будують).* (Марк-19); пор.: **бобратим**

¹ Тут наведено найчастотніші умовні скорочення та позначення, уживані в словнику

бомбас, ім., ч.р. <від бомба + Донбас>, *Збираюсь на бомбас. А тут повітряна тривога.* (Twitter. @Gospod_Boh. 07.03.2023;

https://twitter.com/Gospod_Boh/status/1633052004619636736)

“Бомбомальовище”, ім., с.р., <в усн. розм. мовл.; у зн. *виставка малюнків студентів Рівненського економіко-технічного фахового коледжу Національного університету водного господарства та природокористування на тему рос.-укр. війни*>, *Завершився Тиждень комісії дизайну креативною виставкою робіт у бомбосховищі РЕТФК НУВГП «Бомбомальовище», що підготував Велігурський Р.Ю.* (Фейсбук. ВСП РЕТФК НУВГП. 11.03.2023)

“Вагнергейт”, ім., ч.р. <від назви рос. приватної військової компанії “Вагнер” + -гейт-; у назві тексту>, *Вісім речей про “Вагнергейт”, які ми дізнались із розслідування Bellingcat.* (17.11.2021; <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59316149>); *Справа Вагнерівців (внутрішня кодова назва “Авеню”, також відома як «Вагнергейт») – спецоперація українських спецслужб...* (Вікіпедія)

вагнерівець (“вагнерівець”, Вагнерівець), ім., ч.р. <у зн. *солдат-найманець збройного формування “Вагнер”, який уклав контракт із приватною фірмою в РФ та бере участь у війні проти України*; у назві текстів>, *Пригожин запропонував взяти на поруки «вагнерівця», що розстріляв поліцейських після втечі з передової: можна чекати нових страт.* (Уляна Виноградова. OBOZREVATEL. 11.12.2022; <https://news.obozrevatel.com/ukr/russia/prigozhin-zaproponuvav-vzyati-na-poruki-vagnerivtsya-scho-rozstrilyav-politsejskih-pislyavtechki-z-peredovoi-mozhna-chekati-novih-strat.htm>); *Хто такі “вагнерівці”:* історія приватної військової компанії. (Т. Мележик. ТСН. 07.03.22); *7 жовтня 2017 року Службою Безпеки України були оприлюднені результати розслідування, які доводять, що перші відомості про “вагнерівців” в Україні з’явилися ще 29 травня 2014 року. Найманці “засвітилися” у боях за Луганський аеропорт (з 72 бойовиків 15 було вбито) та в битві за Дебальцеве (з 250 найманців 21 було вбито). Також СБУ підозрює, що саме бійці з “Вагнера” брали участь у збиванні літака Іл-76 під Луганськом (14 червня 2014 року). Бойовики неодноразово брали участь у диверсіях, провокаціях*

проти сил АТО. (Там само; <https://tsn.ua/ato/hto-taki-vagnerivci-2001667.html>); див. також: **“Вагнергейт”**

дон-дон (“дон-дон”), ім., ч.р. <про підконтрольного Росії керівника Чеченської Республіки Рамзана Кадірова, який часто й недоцільно використовує слово-паразит *дон* без надання йому будь-якого змісту [РБК-Україна. 17.03.2022; <https://styler.rbc.ua/rus/tsirk/pochemu-kadyrov-postoyanno-govorit-don-net-1647515096.html>]; у назвах статей>, *Дон-дон Кадіров йде у «безстрокову відпустку», «поки не вигнали».* (Волинська служба новин. 03.09.2022; <https://vsn.in.ua/news/don-don-kadirov-yde-u-bezstrokovu-vidpustku-poki-ne-vignali-9501>); *Чому «дон-дон» Кадіров постійно вживає це слово?* (https://radiotrek.rv.ua/amp/chomu-don-don-kadirov-postiyno-vzhivaie-ce-slovo-vidomo-shcho-vono-znachit_285384.html, РадіоТрек, 17.03.2022).

єДопомога, ім., ж.р., <у назві статті>, *Платформа єДопомога допомагає кожному, хто постраждав від російської агресії.* (<https://edopomoga.gov.ua>)

запутінець, ім., ч.р., *Російський актор, відомий за гумористичною програмою "Городок" Юрій Стоянов потрапив до бази даних "Миротворця" через відвідування окупованого Криму. Про це йдеться на офіційній Facebook-сторінці сайту. "Ще один поза політикою, ще один запутінець. Ще один свідомо порушив наш державний кордон – вирішив проникнути в захоплений російськими окупантами український Крим. Ну, а ми всіх мітимо чорною міткою", – зазначають у повідомленні.* (UAinfo. Правда з блогів. Відомий російський гуморист потрапив до бази "Миротворця". 08.02.2018; <https://uainfo.org/blognews/1518081157-vidomiy-rosiyskiy-gumorist-potrapiv-do-bazi-mirotvortsya-.html>)

заукраїнений, дієприкм., *У словнику слів та фраз англомовного сленгу Urban Dictionary з'явилося нове слово *ukrained* (можна перекласти як «бути заукраїненим», «заукраїнити»). Користувачі запропонували такі визначення: Коли ти росія і ти вдираєшся в країну, а у відповідь отримуєш приниження на глобальному рівні; Коли друга за величиною клептократія у світі, очолювана розумово обмеженим і некомпетентним апаратом, вирішує вдертися на*

територію свого мирного сусіда і в підсумку отримує такий удар, що їх економіка повертається у кам'яний вік; Коли якийсь жахливий смердючий хлопець намагається знущатися з тебе, і в кінцевому підсумку йому стає так важко, що його онуки перенесуть ганьбу на своїх онуків; Коли хтось, кого підтримують інші, протистоїть агресору, в кінцевому підсумку згаданий агресор його розбиває, а той, хто опирався, виявляє, що прихильників, на яких сподівався, немає. Україні ж на сайті дають визначення як «країні у Східній Європі, яка не росія, а росія – не Україна». *Urban Dictionary* — онлайн-словник слів та фраз англomовного сленгу. Матеріали редагують волонтери, а оцінюють відвідувачі сайту. (*«Заукраїнено»* – нове слово у словнику *Urban Dictionary*. Читомо. 10.04.2022; <https://chytomo.com/ukraniuuvaty-nove-slovo-u-slovnyku-urban-dictionary/>)

заукраїнено, предик. <у назві статті>, див.: **заукраїнений**

заукраїнити, дієсл., *А слово “заукраїнити” навіть внесли до онлайн-словника англomовного сленгу. “Коли ти Росія і ти вдираєшся в країну, а у відповідь отримуєш приниження на глобальному рівні”, – таке пояснення дає слову словник неологізмів Urban Dictionary. (Морі Євгеній. “Байрактарити” й “чорнобаїти”: як війна породжує нові слова. 03.08.2022. СУСПІЛЬНЕ. КУЛЬТУРА; <https://suspilne.media/266840-bajraktariti-j-cornobaiti-ak-vijna-porodzue-novi-slova/>; Тракторні війська, бавовна, шойгувати: в Україні створили словник неологізмів війни. Район. Культура. 25.07.2022; <https://kultura.rayon.in.ua/news/531678-traktorni-viyska-bavovna-shoiguvati-v-ukraini-stvorili-slovník-neologizmiv-viyni>); пор.: **зукраїнити, українити***

іхтамнет (“іхтамнет”), ім., ч.р. <від рос. фрази *Их там нет*>, ...російська пропаганда не визнає втрат свого війська. Ось чому популярними стали такі неологізми, як “потерьнет” (за зразком *іхтамнет*) – пропагандистське твердження про буцімто відсутність бойових втрат у лавах російських окупаційних військ. (Креміль-22); У першому випуску «*Іхтамнетів*» кореспондентка гуляє Красною площею в Москві на тлі Кремля. Надзвичайно мирний пейзаж, ошатно вдягнені перехожі, морозиво, ролики і... мовчання.

(Долженкова Інна. «Іхтамнети» для Путіна. 06.09.2018; <https://detector.media/kritika/article/140787/2018-09-06-ikhtamniety-dlya-putina/>; <у назві статті>, *Якщо пенсіонерів змінять “іхтамнети”, ситуація може різко змінитися: загрози протестів у Кишиневі назвали експерти.* (FREEDOM. 13.03.2023; <https://uatv.ua/uk/yakshho-pensioneriv-zminyat-ihnamnety-sytuatsiya-mozhe-rizko-zminytysya-zagrozy-protestiv-u-kyshynevi-nazvaly-eksperty/>); пор.: **путлєрнет**

«могіліза́ція» (могілізація, моГіліза́ція), ім., ж.р.<від могила+мобілізація>, *Опісля 21 вересня, коли на росії оголосили «часткову мобілізацію», до нашої мови увірвався неологізм «могілізація», який означає «позбавлене будь-якого сенсу знищення чоловічого населення країни-агресора». До речі, одним із перших це слово використав у своїй творчості заслужений художник України Олег Шупляк (картина «В очікуванні «всеобщей моГілізації»...», ФБ, 20.09.2022).* (Євген Букет. У словнику неологізмів поповнення: «могілізація», що породжує «ладакалінізацію». 29.09.2022; <https://armyinform.com.ua/2022/09/29/u-slovnyku-neologizmiv-porovnennya-mogylizacziya-shho-porodzhuye-ladakalynizacziyu/>); *Провал «могілізації» та неспроможність забезпечити армію всім необхідним призведе до зміни існуючого режиму в росії.* (Укрінформ. 18 грудня 2022); <у назві статей> Ні «могілізації», *путіна в окопи: у рф тривають акції протесту, більш ніж 150 затриманих.* (Слово і діло. 21.09.2022; <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/21/novyna/svit/ni-mohylizacziyi-hanba-policejskym-rf-tryvayut-akcziyi-protestu-bilsh-nizh-150-zatrymanux>); *Могілізація росіян. Що означає указ Путіна про мобілізацію на Росії»* (Марина Данилюк-Ярмолаєва. 21.09.2022; <https://espresso.tv/mogilizatsiya-rosiyan-shcho-oznachaе-ukaz-putina-pro-mobilizatsiyu-na-rosii>)

Навальнятко, ім., с.р., *Путін здохне рано чи пізно, просто навіть від віку. І не швидше за все, а точно. Але оточення не демонструє навіть натяку, що їм не подобається сучасна російська парадигма. І Навальнятко кайфує від війни. Вся росія веде війну. ВСЯ!* (Twitter. @Vinainochka. 18.04.2022;

<https://twitter.com/Vinainochka/status/1516017306584899588>);

пор.:

навальнята

оркостан (Оркостан), ім., ч. р., <від *орк* (див.: **орки***); за аналог. до *Афганістан, Узбекистан, Пакистан* тощо; у зн. *росія*>, *Звісно-звісно. Всі валять зі смердючого оркостану проти своєї волі та хочуть повернутися назад.* (Telegram. Боже, яке кончене! 28.10.2022;

<https://t.me/bozhejakekonchene/8065>); <у назві посту>, *Олександр*

Кіриш: Оркостан: нащадки кастратів. (Блог. Олександр Кіриш. 13.04.2022.

<https://news.obozrevatel.com/ukr/russia/orkostan-naschadki-kastrativ.htm>); пор.

рашистан

постправа (“постправа”), ім., ж.р., *Концепція «постправа» існувала протягом десятиліття, але Oxford Dictionaries помітили сплеск у частоті його вживання цього року після референдуму у Великій Британії і президентських виборів у США. Слово також почали використовувати з іменником у виразі політика постправа. /.../ Постправа перетворилася з рідкісного слова до загальноживаного в політичних обговореннях і тепер використовується відомими ЗМІ без потреби в поясненні чи тлумаченні у своїх заголовках.* (Мельничук Вікторія. Постправа – слово 2016 року від Oxford Dictionaries. Читомо. 25.11.2016.

<https://archive.chytomo.com/news/postpravda-slovo-2016-roku-vid-oxford-dictionaries>).

путріот, ім., ч.р <від від прізви. президента РФ *В. Путіна* + *патріот*; у текстовому супроводі до відео>, (Тікток. Профіль користувача @darkiark. 20.09.2022).

росня́, ім., зб., <у текстовому супроводі до відео>, (Тікток. Профіль користувача @kammysuua. 12.04.2022); пор.: **русня́**

шольцити, дієсл. <від *Олаф Шольц* – нім. політик та держ. діяч, член Соціал-демократичної партії, Федеральний канцлер Німеччини з 8 грудня 2021 р. [Вікіпедія]>, Шольцити — не виконувати своїх обіцянок. (Левкова Анастасія.

Слова війни. Письменниця про мову воєнного часу. The Ukrainians;
<https://theukrainians.org/slova-vijny/>)

“шольцінг”, ім., ч.р. <див.: **шольцити**>, ...у соцмережах з'явилися дві картинки. Перша відображає дієслово *scholzing* (“шольцінг”) – від прізвища канцлера Німеччини Олафа Шольца. Воно означає «повідомлення про добрі наміри лише для того, щоб використати/знайти/винайти будь-яку уявну причину, щоб відтермінувати їх і/або запобігти їх реалізації». (Яцюк Людмила. Страуси й танки. Главком. Польський тижневик висміяв Шольца. 22.01.2023; <https://glavcom.ua/amp/world/observe/strausi-j-tanki-polskij-tizhnevik-vismijav-sholtsa-903609.html>)

Література

1. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття : [монографія] / Галина Вокальчук ; відп. ред. С. Я. Єрмоленко. Острог : Вид-во НаУ “Острозька академія”, 2008. 536 с.
2. Адах Н. А. Авторські лексичні новотвори Василя Барки (семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти). Рівне : Видавництво Олега Зеня, 2007. 136 с.
3. Гаврилюк Н. В. Лексикографічна інтерпретація авторських лексичних новотворів неокласиків / Київські неокласики: словотворчість / Н. В. Гаврилюк ; відп. ред. Г. М. Вокальчук. Острог : Вид-во НаУ “Острозька академія”, 2009. С. 43–60. (Лексикографічна серія “Українська індивідуально-авторська неографія” ; вип. 2).
4. Максимчук В. В. Особливості лексикографічного представлення авторських лексичних новотворів у сучасних неологічних словниках. *Наукові записки. Серія “Філологічна”*. Острог : Вид-во НаУ “Острозька академія”, 2010. Вип. 17. С. 256–264.

Дрегель Тетяна

(Науковий керівник – Гаврилюк Н. В., кандидат філологічних наук, доцент)

НЕОЛОГІЗМИ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ І КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті проаналізовано різні підходи до проблеми визначення і класифікації неологізмів. З'ясовано, що для відображення, відтворення й закріплення нових ідей і понять, мова, і лексика зокрема, мають перебудовуватися, поповнюватися новими компонентами. Зазначено, що саме неологізми показують здатність мови відображати динамічний розвиток суспільства, а також можливості розширення традиційних меж словотворення.

Ключові слова: лінгвістика, неологізми, неологія, новотвори, класифікація.

The article analyzes various approaches to the problem of defining and classification of neologisms. It was found that for showing, reproduction, etc consolidation of new ideas and concepts, language, and vocabulary in particular, have to be rebuilt, replenished with new components. It is noted that it is neologisms that show the ability of language to reflect dynamic development society and at the same time expanding the traditional boundaries of word formation.

Key words: linguistics, neologisms, neology, innovations, classification.

Словниковий склад української мови, як і інших мов, постійно розвивається. Виникнення нових умов існування людини, нових стосунків між мовцями, нових галузей знань і понять вимагають відповідних змін у мові, які відображають навколишню дійсність і внутрішній світ мовця. Адже саме, лексичний склад – це компонент мови, який характеризується постійними змінами, що пояснюється новими когнітивними та комунікативними

потребами носіїв мови. Це породжує численні нові слова – неологізми, які можна трактувати як лексичні еквіваленти змінених умов спілкування.

Актуальність статті полягає в необхідності дослідження неологізмів як способу відображення зміни орієнтирів та цінностей народу, що відбивається у мовній картині світу нації, окрім того розвідок, присвячених відповідному питанню, у сучасній лінгвістиці недостатньо, що й зумовлює потребу появи відповідних досліджень. Окрім того, вивчення неологізмів дає можливість виявити зміни та тенденції в подальшому розвитку словотворчої системи української мови, а також виявити динаміку світосприйняття людства та зміну стереотипів, цінностей та культурно значущої інформації.

Метою статті є аналіз проблем визначення і класифікації неологізмів.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: з'ясувати сутність поняття «неологізм»; схарактеризувати принципи класифікації неологізмів.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки серед українських дослідників спостерігається стійкий інтерес до проблем неології та процесів оновлення лексико-семантичної системи української мови. Зокрема активно досліджуються причини появи неологізмів, їхня класифікація, способи творення, сфери функціонування, основні тематичні групи, вплив екстралінгвальних чинників на розвиток словникового складу тощо (Г. Вокальчук, Є. Карпіловська, Н. Клименко, Д. Мазурик, М. Навальна, А. Нелюба, О. Стишов, Л. Струганець, О. Тараненко та ін.).

У лінгвістичній науці поняття «неологізм» (від гр. νέος «новий» і λόγος «слово»), має давню традицію, проте його аналіз, залишається досить суперечливим. Слово «неологізм» вперше з'явилося в 1735 р. у французькій мові («néologisme»), звідки було запозичене англійською мовою в значенні «використання або звичка використання нових слів, інновацій у мові, а також нове слово або вираз». З того часу в лінгвістичній літературі поняття «неологізм» вживається стосовно нових слів у різних мовах [2, с. 150].

У мовознавчій літературі неологізми потрактовують як «...слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також okazіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції чи в конкретному тексті; новизну цих номінацій ще усвідомлюють мовці; вони належать до пасивного шару лексики» [5, с. 12].

Варто підкреслити, що в лінгвістичній науці поняття «неологізм», незважаючи на давню традицію його вивчення, залишається досить суперечливим. До визначення цього мовного явища існує два підходи – вузький і широкий, в основі яких лежать різні ознаки неологізмів.

Так, прихильники вузького підходу, ґрунтуючи свої міркування на денотативному критерії, основне призначення неологізмів вбачають лише в позначенні нових реалій (понять, предметів, явищ). Отож, деякі словники визначають неологізм як «слово чи мовний зворот, що недавно з'явилися в мові для позначення нового або вже усталеного поняття, предмета тощо» [8, с. 196], як «слово або зворот, створені для позначення нового (раніше не відомого) предмета або для вираження нового поняття» [11, с. 238].

Виходячи у своїх міркуваннях із соціолінгвістичного підходу до вивчення сутності мови, ці лінгвісти пояснюють будь-які зміни в лексичній системі мови позамовними чинниками. На їх переконання, мова, як перше найважливіше й найнеобхідніше надбання людини, є «продуктом суспільства» й засобом спілкування у зв'язку з її суспільним статусом і роллю (А. Мейє, Л. Щерба та ін.). Висуваючи так екстралінгвальну детермінованість лексичного збагачення як визначальну ознаку поняття «неологізм», вони стверджують, що словникові інновації зумовлені ускладненням соціальних відносин – розвитком науки й техніки і, відповідно до цього, потребою у позначенні нових реалій, понять і явищ [4, с. 44].

Не заперечуючи важливу роль зовнішніх факторів у розвитку словникового складу мови, прихильники комунікативного підходу стверджують, що не завжди лексичні зміни залежать виключно від зовнішніх факторів. Під час визначення поняття «неологізм», поряд з екстралінгвальними факторами, які зумовлюють появу нових слів, необхідно враховувати також внутрішньомовні процеси (розширення й звуження значення, метафоризація і метонімізація значення, нашарування різних конотативних і стилістичних відтінків на основне узувальне значення слова), внаслідок яких творяться неолексеми. Іншими словами, неологізмами слід вважати не лише власне нові слова, які позначають нові реалії, а й слова, вживані з новим значенням з різними комунікативними цілями.

В. Гладка вважає, що «неологізм – це нове слово (стійке поєднання слів), що відповідає вимогам спілкування, нове за значенням і за формою (або за формою, або за значенням), утворене за словотвірними законами мови або ж запозичене з іншої мови, яке сприймається» носіями мови як нове протягом певного періоду часу» [3, с. 171].

За визначенням О. Ковтунець неологізми – це нові слова мови на початку своєї історії мовного життя [6, с. 25]; вони з'являються в певний період і згодом перестають бути новими, потрапивши до активної або застарілої лексики; оказіональні слова не мають здатності старіти, а тому не можуть бути новими словами, тобто позбавлені можливості називатися неологізмами [6, с. 26].

Предметом нашого детального розгляду є неологізми лексичного рівня, тому за основу беремо таке їх визначення, запропоноване О. Стишовим як найбільш вдале: «Неологізми – це слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також оказіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції

чи в конкретному тексті. Новизна таких номінацій на цьому часовому відтинку усвідомлюється загалом» [10, с. 407].

Динамічність і багатогранність неологізмів як явища викликало потребу оцінювати їх за різними критеріями і, як наслідок, спричинило виникнення значної кількості різноманітних класифікацій. Зазвичай визначають такі типи класифікацій неологізмів:

За видом мовної одиниці: неолексеми – нові слова; неофраземи – нові фразеологічні утворення; неосемеми – нові значення старих слів [4, с. 31].

Серед неолексем розрізняють: власне неолексеми – слова, що відзначаються абсолютною новизною і форми, і змісту (як правило, це запозичення з інших мов); новотвори – слова з новою формою і новим значенням (слова створені за питомими словотвірними моделями зі слів, що вже наявні в мові); трансформації – слова, у яких нова форма поєднується із значенням, що передавалося раніше іншими лексичними засобами; семантичні неологізми – наявні в мові форми, які або повністю змінюють своє значення, або до наявної семантичної структури додають новий лексикосемантичний варіант [4, с. 35].

За видом означуваного поняття, явища, виокремлюють неологізми, що позначають: нову реалію; стару реалію; актуалізовану реалію; реалію, що відмирає; реалію, що не існує [5, с. 25].

За ступенем новизни мовної одиниці: абсолютні неологізми (сильні) – слова, яких не існувало в мові раніше; відносні неологізми (слабкі) – слова, які вже існували або існують у мові, але отримали нове значення [5, с. 26].

За способом утворення: запозичені (розрізняють зовнішні та внутрішні запозичення); словотвірні (деривовані за словотвірними моделями конкретної мови); семантичні (утворені через переосмислення слів, що вже існують у мові, серед яких розрізняють метафоричні, метонімічні, звуження або розширення значення тощо).

За рівнем соціалізації: узуальні неологізми – одиниці, що ввійшли в мовну систему; okazіональні неологізми – одиниці мовлення, серед яких

розрізняють: потенціоналізми – слова, що згодом перетворюються на узуальні неологізми; індивідуально-авторські неологізми [1, с. 42].

За типом освоєння розрізняють такі неологізми: моментальні входження, що виникають одночасно з появою важливих і актуальних понять і реалій; поступові входження, що апробуються в мові через вживання в синонімічних рядах; несподівані (випадкові) входження – okazіональні текстові утворення, які після тривалого вживання в результаті соціальної апробації ввійшли до нормативного словника [1, с. 43].

Ж. Колоїз, надаючи неологізмам більш широкого значення, виокремлює неологізми на всіх мовних рівнях і розрізняє неологізми: фонетичні, граматичні, лексичні, синтаксичні тощо [7, с. 57].

Крім цього, О. Стишов виокремлює мас-медійні okazіоналізми та камерні неологізми – слова, відомі лише особам певного соціального об'єднання, колективу [10, с. 408]. Нові суспільно-політичні, соціально-економічні, а нині воєнні реалії спонукають до оновлення лексико-семантичної системи мови. Інноваційні процеси, особливо так званий неологічний бум, зумовлений зокрема екстралінгвальними чинниками, відображається передусім у публіцистичному дискурсі, в засобах масової інформації, інтернет-ресурсах, соціальних мережах (Facebook, Instagram, Telegram та ін.), які найбільш швидко реагують на перетворення в різних сферах життєдіяльності суспільства. Варто зазначити, що з початком нового етапу війни – широкомасштабним російським вторгненням – в інформаційних мережах щодня виникають нові слова, українська мова збагачується військовою субстандартною лексикою.

Отже, враховуючи вищевикладене, неологізмами слід вважати нове слово або стійке словосполучення, нове за значенням або за формою і значенням, або запозичене з іншої мови за потреб спілкування, або яке перейшло з пасивного складу мови, яке сприймається носіями певного мовного суспільства як нове й зафіксоване в словнику нових слів. Кожне нове слово мови (неологізм) має конкретного автора (навіть якщо ми про нього не

знаємо), і є засобом самовираження. За час функціонування як неологізм слово може соціалізуватися (бути прийнятим суспільством) і лексикалізуватися (закріпитися в мовній системі).

Література

1. Баранник Д. Х. Українська мова на межі століть. *Мовознавство*. 2017. № 3. С. 40–47.
2. Гладка В. А. Поняття «неологізм» у світлі сучасних лінгвістичних парадигм. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Філологічна. 2016. Вип. 11. С. 170–177.
3. Грицай І. Сучасні підходи до вивчення неологізмів. URL: <http://www.kamts1.kpi.ua/node/1010>.
4. Грицак Є. Неологізми в сучасній українській літературній мові. Жовква : Друкарня ОО. Василян у Жовкві, 1995. 65 с.
5. Ковтунець О. С. Актуалізація лексики української літературної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» (філологічні науки) / Інститут української мови НАН України. Київ, 2017. 223 с.
6. Колоїз Ж. В. Українська неологія: здобутки та перспективи. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Сер.: Філологія. Мовознавство. 2017. Т. 105. Вип. 92. С. 57–62.
7. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2015. 848 с.
8. Стишов О. А. Основні тенденції розвитку лексичного складу української мови початку ХХІ століття. *Вісник Запорізького національного університету*. Філологічні науки. 2012. № 1. С. 406–415.
9. Українська мова : енцикл. / редкол. В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

Кулик Ірина

(Науковий керівник – Вокальчук Г.М., доктор філологічних наук, професор)

НЕОЛОГІЯ СУЧАСНИХ ПОЕТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

У статті здійснено структурно-семантичний аналіз та лексикографічну інтерпретацію авторських лексичних новотворів поетів української діаспори. Проаналізовано основні аспекти дослідження неологічної лексики, здійснено лексико-семантичну характеристику новотворів, виявлено найбільш продуктивні частиномовні класи інновацій поетів.

Ключові слова: *авторський лексичний новотвір, інновація, лексико-семантична група, мовотворчість, неологія, okazionalizm, поезія української діаспори, семантика, частиномовний клас.*

In the article the structural-semantic analysis and lexicographic interpretation of the author's lexical innovations of the poets of the Ukrainian diaspora are carried out. The main aspects of the study of neological vocabulary are analyzed, the lexical-semantic characteristics of new works are carried out, the most productive part-of-speech classes of poets' innovations are revealed.

Key words: *author's lexical innovation, innovation, language creation, lexical-semantic group, neology, occasionalism, part-of-language class, poetry of the Ukrainian diaspora, semantics.*

Процес розвитку та функціонування мови відзначається активним поповненням лексики. У мові відображаються суспільні процеси, рівень розвитку соціальної сфери, політики, науки, культури, а тому творення нових слів є необхідним. Виникнення нового предмета чи явища супроводжується процесом номінації, що здійснюється кількома шляхами – запозиченням слова

з іноземної мови, переосмисленням значення певної лексеми або ж створення нового поняття. Нові слова, як відомо, можуть з'являтися у мовленні будь-якого мовця, але найбільшу увагу науковців привертає словотворча практика поетів, оскільки саме поетичне мовлення є тим джерелом різноманітних мовних інновацій, які увиразнюють, надають експресивності та барвистості авторському мовленню, що допомагає читачеві краще усвідомити й відчувати серцем те, що хоче передати автор. Такі слова називають авторськими лексичними новотворами (далі – АЛН).

XX ст. відзначається активним створенням авторських інновацій у творчості різних письменників. Наше дослідження присвячене аналізу поетичного доробку поетів-емігрантів, які продовжують традиції своїх попередників. Літературні напрацювання цих поетів є неоціненною джерельною базою для досліджень не лише високохудожніх зразків поезії, а й оригінальних новотворів.

Незважаючи на те, що наприкінці XX ст. індивідуально-авторська неографія виокремилася в самостійну дисципліну, і на сьогоднішній день є багато досліджень різних аспектів словотворчої практики, у лінгвістичній науці немає ґрунтовних розвідок, присвячених аналізу індивідуально-авторських новотворів, зафіксованих у словнику поетів, які емігрували. Аналіз причин появи авторських інновацій поетів дасть змогу виявити особливості розвитку художньої мови в еміграції.

Актуальність дослідження зумовлена увагою до словотворчості кожного поета, який відіграє важливу роль у розвитку літератури, збагаченні поетичного словника новими індивідуально-авторськими номінаціями. Дослідження авторських лексичних новотворів є важливою лінгвістичною проблемою, оскільки має вагоме значення під час опису ідіостилю кожного письменника, а також під час виокремлення головних тенденцій і перспектив поповнення лексичного складу мови.

Мета роботи полягає в структурно-семантичному, словотвірному аналізові та лексикографічній інтерпретації АЛН поетів.

Джерельною базою дослідження обрано поетичні збірки Лідії Палій «СОН–КРАЇНА» [9], Алли Косовської «Бабине літо» [6], Леоніда Полтави «Біла трава» [10], Лариси Мурович «Піонери Святої Землі» [8], Володимира Скорупського «Айстри невідцвілі» [11], Світлани Кузьменко «ВІЧНИЙ ПРОРОСТЕНЬ» [7], Олександри Черненко «Паломник» [12], другий том поезії Олекси Гай-Головка [5].

У поетичній мові досліджуваних авторів виявлено близько 200 лексичних інновацій різних частиномовних класів: іменники (*зоря-полин, світлосмужечка, ніжноквіт, очі-блискавки, регіт-грім, чужинник, Сон-Країна, хмаринка-веснянка* та ін.), прикметники (*прозора-ніжний, творчоокий, журноокий, кровоненаситний, лівоблудний, мудролукавий, чужедушний, пільмяний, потойсвітній, честивий* та ін.), дієслова та їхніх форм (*пити-їсти, потворніти, ридати-умлівати, приємлити, розгордитись, снажити, почахлий* та ін.), прислівники (*многослізно, ясноніжно, вніч, впарі, потойбік, щомент* та ін.). Найуживанішими є іменники та прикметники, що загалом характерно і для словотвору. У текстах досліджуваних поетів не засвідчено оказіональних займенників та числівників. Це пояснюється тим, що зазначені частини мови формують чи не найдавніші лексико-граматичні базові номінативні одиниці у будь-якій мові, і поповнити шар таких найменувань новотворами з прозорою семантикою є завданням надскладним.

Іменникові новотвори в поетичному доробку поетів української діаспори репрезентовано такими лексико-семантичними групами (ЛСГ):

Назви стану навколишнього середовища: *весніння, золотінь, свіж, тишинь* тощо.

Назви дій, процесів, їхніх результатів: *зрін, пробудність, сколих, людобій* та ін.

Назви осіб: *людина-владар, жінка-чоловік, матір-козачка, сокіл-брат, розбійники-поети, різник-грузин, москвин-кат* та ін.

Назви конкретних предметів: *гранд-арабеска, згребля, зірка-транспарент, півстанок, книжилища* та ін.

Назви природних явищ: *легім-вітер, блиск-грім, вітерець-пустун, громо-блискавиця* та ін.

Назви рослин та їх частин: *ніжноквіт, кущ-купина, чудо-зілля, буй-віття, жар-квіт, зело-ряст* та ін.

Найчисленнішу групу формують АЛН, що позначають явища природи та рослини (і їх частини). Меншою кількістю одиниць репрезентовано ЛСГ АЛН, що номінують дії, процеси та їхні результати, літературні й мистецькі поняття, представників фауни тощо. Поодинокими інноваціями представлено АЛН на позначення водойм, фізіологічного стану особи, просторових понять.

Менш репрезентативним частиномовним класом у поетичному доробку поетів української діаспори є прикметники. У художньому мовленні вони зазвичай увиразнюють текст, відтворюють навколишній світ яскравіше, образніше. Суттєву роль у зображенні статичних ознак денотатів відіграють авторські прикметникові новотвори.

У художніх текстах поетів виявлено складні номінації, в основу яких покладено такі ознаки денотатів:

1) зовнішні особливості об'єкта: *саяноокий (про козака), біловітий (про сад), розвогнений (про пожежу), червоношкурый (про людину), вируділий (луг), висторчне (гілля), п'ятиголовий (про змію)* та ін.,

2) звукові властивості: *дзвінкомовний, громоударний, немногомовний* тощо,

3) почуття, емоції: *мстиво-лукавий, честивий, мудролукавий, кровоненаситний* тощо,

4) колір, відтінок кольору: *злотньо-синій, сімбарвний, синьо-рижый, прозоро-ніжний, прозоро-ясний, рожево-фіолетний, зореносто-голубий* тощо.

АЛН-дієслова характеризуються високою інформативністю, що зумовлено їхніми значенневими особливостями. Такі утворення збагачують семантику речення, і, отже, підсилюють експресивність усього висловлювання.

З-поміж усього корпусу новотворів-дієслів у словнику поетів української діаспори можна виокремити лексико-семантичні групи одиниць зі значенням:

1. Витворювати характерний звук: *дзвонити-грати, шавчити* тощо,
2. Виконання конкретної фізичної дії: *врізьбити, занерухоміти, приємлити, розгорбитись, вміцнити, зфіксувати, пити-їсти* тощо.

Аналізовані АЛН демонструють необмежений потенціал мови, динамічність її словникового складу. Уведення в науковий обіг нового лексичного матеріалу потребує насамперед його ретельної систематизації, зокрема лексикографічного опрацювання. Із цією метою здійснено спробу словникового представлення АЛН згідно з теоретичними засадами лексикографування неолексем, опрацьованими свого часу Г. М. Вокальчук [3]. Пропонуємо фрагмент зведеного словника АЛН поетів діаспори:

Висторчний, прикм., *Відходить літо, осінь сум пряде. / Ні маків, ні волошок серед лану, / Гілля костисте, висторчне, худе, / Для птах і бур бідніє на приману.* [ВС1:35]

Відводнити, дієсл., *На вітер навіть залягла хандра, / І верби похилились з жалю сиві, / Вода несла нам відповідь Дніпра / У шепотінні хвиль, що йшли в припливі: // Це кинув янгол нам зорю-полин, / Щоб пригадати вічного всім Духа, / Щоб не відрікся батьківщини син, / Щоб серце не відводнила посуха.* [О.Черненко1:67]

Війний, прикм., *На Божого світу безкрайї палітрі, / Над віттям дерев, на ледь війному вітрі / Так чітко-пречітко побачила я: / Спокійна душа пропливала душа.* [СК1:13]

Вільний-невільний, прикм., *Кожне життя – як вітрильник у морі. / Вільне-невільне в безкраїм просторі. / Вільне-невільне на волі в неволі. / Кожний-прекожний в тенетах у долі.* [СК1:35]

Словотворчість поетів діаспори засвідчує мовну самобутність українців, глибоке усвідомлення авторами особливостей національного менталітету і його віддзеркалення в мовно-поетичній картині світу.

Література

1. Адах Н. А. Авторські лексичні новотвори Василя Барки: (семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти). Рівне : Видавництво Олега Зеня, 2007. 136 с.
2. Адах Н. А. Семантика індивідуально-авторських кольороназв у поетичній мові Василя Барки. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». Випуск 10. 2008. С. 3–10.
3. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) ; за ред. А. П. Грищенка : [монографія]. Рівне : Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. 524 с.
4. Вокальчук Г. М. Авторські лексичні новотвори в українському поетичному словнику ХХ століття з погляду статистики. *Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Семантика мови і тексту»*. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. С. 46–47.
5. Гай-Головко О. Поетичні твори в трьох томах : [поезії]. Торонто : НОВІ ДНІ, Т. 2, 1978. 220 с. **ОГ1**
6. Коссовська А. Бабине літо : [лірика]. Нью-Йорк : Видавництво «Карби», 1966. 72 с. **АК1**
7. Кузьменко С. ВІЧНИЙ ПРОРОСТЕНЬ : [поезії]. Торонто, 1981. 64 с. **СК1**
8. Мурович Л. Піонери святої землі : [поезії]. Торонто : Видавництво «Світання», 1969. 64 с. **Л.Мурович1**
9. Палій Л. СОН-КРАЇНА : [поезії]. Торонто, 1994. 68 с. **Л.Палій1**
10. Полтава Л. Біла трава : [поезії]. Філядельфія : Видавництво «Америка», 1963. 24 с. **Л.Полтава1**
11. Скорупський В. Айстри невідцвілі : [поезії]. Торонто, 1972. 56 с. **ВС1**
12. Черненко О. ПАЛОМНИК : [поезії]. К. : АТ «Обереги», 1993. 160 с. **О.Черненко1**

Лобач Валерія

(Наукові керівники – Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, професор; Гаврилюк Н. В., кандидат філологічних наук, доцент; Слотницька І. В., учителька української мови та літератури Володимирецького ліцею «Колегіум» Володимирецької селищної ради)

НЕОЛОГІЗМИ ДОБИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014–2023 РОКІВ

У статті представлено фрагменти словника неологізмів доби російської агресії, які виникли у період 2014–2023 років і пов'язані з суспільно-політичними реаліями сьогодення.

Ключові слова: *неологія, неологізм, інновація, лексичний новотвір, російська агресія.*

The article presents fragments from the Dictionary of neologisms from the era of Russian aggression, which emerged during the period of 2014–2023 and are associated with contemporary socio-political realities.

Keywords: *neology, neologism, innovation, lexical neologism, Russian aggression.*

На сучасному етапі розвитку мовознавства проблеми неології та процеси оновлення лексико-семантичної системи мови викликають посилений інтерес у науковців. Це зумовлюється тим, що об'єктивне вивчення мови, у тому числі й лексики, передбачає дослідження її не лише в системі, а й у реалізації, тобто в мовленні. Тому активно досліджуються причини появи неологізмів, їхня класифікація, способи творення, сфери функціонування, основні тематичні групи, вплив зовнішніх чинників на розвиток словникового складу мови тощо. Саме ці питання неології висвітлювали у своїх працях вітчизняні науковці

Г. Вокальчук, Є. Карпіловська, Н. Клименко, Ж. Колоїз, Д. Мазурик, М. Навальна, А. Нелюба, Л. Струганець, О. Тараненко та ін.

Створення нових слів для позначення нових реалій – предметів, процесів, абстрактних понять – це закономірне для будь-якої мови явище, адже завдяки цьому процесу й реалізовується одна з її основних функцій – номінативна. Потреба в нових словах зумовлюється насамперед позамовними чинниками, зокрема соціальними й політичними змінами в суспільстві, розвитком науки й техніки, духовної культури тощо.

Суспільно-політичні зміни в державі, що розпочалися на початку 21 століття й кардинально змінили життя громадян України, зокрема Революція Гідності на Майдані (2013–2014 р.р.), анексія Криму та захоплення Донбасу (2014 р.), АТО (2014–2018 р.р.), ООС (2018–2022 р.р.) і, нарешті, повномасштабна війна в Україні (з 2022 р.), спричинили появу значної кількості неологізмів. Загальновідомо, що ЗМІ найшвидше реагують на будь-які суспільно-політичні події та публіцистичний стиль допускає вживання нових слів, пов'язаних із цими подіями [1; 8]. Особливо активізувався цей процес після 24 лютого 2022 року. Варто зауважити, що триває він і нині, оскільки нові слова в активному словнику продовжують з'являтися мало не щодня. Безумовно, поява таких неологізмів зумовлена перш за все таким важливим фактором, як потреба у більш виразних, експресивних, словах порівняно з канонічною мовою. Деякі з них уже узуалізувалися та увійшли до активного вжитку. Під час роботи з текстами електронних версій різних газет, дописів у соціальних мережах, поетичних творів, опублікованих на просторах Інтернету, матеріалів відеосюжетів, розміщених на відеохостингу YouTube нами було виявлено та інтерпретовано 87 неологізмів, що виникли в період 2014–2022 років і пов'язані з реаліями сьогодення.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки активно створюються словники різних типів, зокрема й словники неологізмів, основним призначенням яких є фіксація лексико-словотвірних інновацій безпосередньо в контексті. Одним із актуальних завдань вітчизняної лексикографії є

створення загального словника суспільно-політичних неологізмів та новотворів на позначення воєнних реалій, що виникли в українській мові протягом 2014–2023 років й активно використовуються у ЗМІ та в художніх текстах. Однією із ґрунтовних праць, у якій чи не вперше було систематизовано та представлено лексеми, що постали внаслідок словотвірних процесів в українській мові протягом 2015–2016 років, є електронний словник «Лексико-словотвірні інновації (2015–2016)» за загальною редакцією А. Нелюби [2].

У статті пропонуємо фрагменти словника неологізмів, засвідчених у друкованих засобах масової інформації на паперових носіях, в інтернет-ресурсах, у соціальних мережах (Facebook, Instagram, Telegram та ін.) та в поезії сучасних авторів, що виникли на визначеному синхронному зрізі.

Словник укладено відповідно до сучасних вимог до лексикографічного опису авторських неологізмів. У реєстрі словника неологізми подано за абетковим принципом, що є характерним для лексикографічних праць; реєстровим словом є лексичний неологізм – як власне мовний, покликаний задовольнити суспільну потребу в певній лінгвоодиниці, так і індивідуально-авторський новотвір, у якому віддзеркалено специфіку авторського мовного чуття і світобачення.

Словникова стаття містить такі компоненти:

- 1) реєстрове слово – подане напівжирним накресленням;
- 2) граматичні характеристики реєстрового слова, насамперед частиномовна належність, вказівка роду, числа іменників;
- 3) контекст, у якому вживається описуване слово (виділяється курсивом, реєстрове слово – підкресленням);
- 4) довідки різного характеру і призначення;
- 5) «паспортизація» (вказівка на назву статті чи відеосюжету, назву електронного чи паперового джерела, де фіксується неологізм та на покликання, за яким його можна відшукати, у тому числі подається покликання на соцмережі (зокрема персональну сторінку автора інновації).

Запропонований фрагмент словника неологізмів, які виникли у період з 2014 по 2023 роки, стане частиною колективного наукового дослідження, над яким працюють члени неографічної лабораторії «NEOLEX–Рівне» РДГУ під керівництвом професора Вокальчук Г. М.

Словник неологізмів доби російської агресії 2014–2023 років

(фрагменти)

Арти'ст-путіні'ст – ім., ч.р. <у назві статті; у зн. «артист, що проживає на території РФ і підтримує війну (т.зв. «спецоперацію») в Україні та загарбницькі плани Путіна або взагалі не коментує події, що відбуваються в Україні»>. *Український режисер Семен Горов висловився про російську пропаганду та про те, чому артисти-путіністи підтримують війну Росії проти України.* – НВ Life. – 21.11.2022 р.).

<https://life.nv.ua/ukr/znamenitosti/semen-gorov-vislovivsyia-pro-rosiysku-propagandu-ta-ani-lorak-yaka-zradila-ukrajinu-ce-gipnoz-50285582.html>

Баво'вна* («Баво'вна»*) – ім., ж.р. <вибухи на окупованій території України та на території Росії; походить від рос. *хло'пок* у зн. «бавовна», хоча зазвичай ідеться про *хлопо'к* у зн. «удар», «стук», «оплеск», «ляскіт»>. *На жаль, поки що не можемо стверджувати, що сьогоднішня «бавовна» може примусити росіян відмовитись від ракетних обстрілів України. (Що за «бензовоз» та «недопалок» сьогодні впали на аеродроми, звідки рашисти обстрілюють ракетами Україну.* – Defense Express. – 05.12.2022 р.).

https://defence-ua.com/army_and_war/scho_za_benzovoz_ta_nedopalok_sogodni_vpali_na_aerodromi_zvidki_rashisti_obstriljujut_raketami_ukrajinu-9874.html

Після «бавовни» на аеродромах Росія почала перекидати свої літаки на інші летовища. Керівник Центру військово-правових досліджень Олександр Мусієнко вважає, що тепер для РФ будуть складнощі у завданні ракетних ударів по Україні. (Катерина Кузнецова. Після «бавовни» на аеродромах Росія

перебазовує авіацію: як це вплине на масовані атаки по Україні. – ТСН. – 10.12.2022 р.); пор.: **Бавовня́тко**.

<https://tsn.ua/ato/pislya-bavovni-na-eaerodromah-rosiya-perebazovuye-aviaciyu-ekspert-poyasniv-yak-ce-vpline-na-masovani-ataki-po-ukrayini-2219839.html>

Блінолопа́тна – прикм., субст. <у зн. росія; утворено від рос. бліни + лопати>. *І не повстання за правду, волю та мир, як про це заведено думати, а за помсту і захоплення влади, щоб трансформуватися з поневолених на поневолювачів і, по факту, нічого не змінилося. Така доля блінолопатної, така їхня Сансара. Сила в правді, кажете?* (Алла Рядинська. Міністерство нападу росії збрехало про втрати на війні АрміяINFORM. – 22.09.2022 р.).

<https://armyinform.com.ua/2022/09/22/ministerstvo-napadu-rosiyi-zbrehalo-pro-vtraty-na-vijni/>

Держа́ва-агре́сор – ім., ж.р. *Державою-агресором і державою-окупантом є Російська Федерація, яка здійснила та здійснює збройну агресію проти України, окупувала частину території України. (Держава-окупант та наслідки окупації. – Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України).*

Держа́ва-окупа́нт – ім., ж.р.; див.: **Держа́ва-агре́сор**.

<https://minre.gov.ua/section/derzhava-okupant-ta-naslidky-okupaciyi>

Задвохсо́тити («задвохсо́тити») – дієсл., <у назві відео; у назві статті; у зн. *знищити, ліквідувати (про людину), позбавити життя; від «вантаж 200» — умовної позначки вантажу із загиблими учасниками військових операцій*>. *(Втрати росіян на 2 листопада: ЗСУ задвохсотили 800 загарбників та знищили 23 дрони.).* https://www.youtube.com/watch?v=xznWO7F_Kkc; *ЗСУ «задвохсотили» вже понад 93 тисячі російських окупантів. За минулу добу Збройні Сили України ліквідували ще 340 рашистів.* (ПІК. Прикарпатська інформаційна корпорація. – 08.12.2022 р.).

<https://pik.net.ua/2022/12/08/zsu-zadvohsotyly-vzhe-ponad-93-tysyachi-rosijskyh-okupantiv/>

«Затр'юхсо'тити» – дієсл. <у зн. поранити, нейтралізувати ворога>. Мінометник розповідає, як кілька днів вони «полювали» на один ворожий БТР, а нещодавно їм вдалось його вистежити й «затр'юхсотити». (Ольга Кудря. Ідеальна формула мінометників. – Укрінформ. – 24.11.2022 р.).

<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3620852-idealna-formula-minometnikov.html>

«Закобзо'нити» – дієсл. <від прізвищ виконавця рос. патріотичних пісень Й. Кобзона> Українські захисники впродовж дня, 4 вересня, продовжують завдавати ударів по окупантах. Вони за кілька годин цієї доби встигли «закобзонити» вже зо два десятки окупантів. (Ігор Бережанський. ЗСУ на Південному напрямку «закобзонили» два десятки окупантів та їхню техніку. – ТСН. – 04.09.2022 р.).

<https://tsn.ua/ukrayina/zsu-na-pivdennomu-napryamku-zakobzonili-dva-desyatki-okupantiv-ta-yihnyu-tehniku-2150260.html>

Краї'на-вби'вця – ім., ж.р. Президент України Володимир Зеленський у фейсбуці написав: «Вінниця. Ракетні удари по центру міста. Є поранені та загиблі, серед них – маленька дитина. Щодня Росія нищить мирне населення, вбиває українських дітей, спрямовує ракети по цивільних об'єктах. Де немає нічого військового. Що це, як не відкритий терористичний акт? Нелюди. Країна-вбивця. Країна-терорист». («Нелюди. Країна-вбивця»: Зеленський про ракетні удари РФ по Вінниці. Є жертви і руйнування).

<https://www.radiosvoboda.org/a/news-vinnytsia-vybukhy-rf/31943089.html>

Краї'на-терори'ст – ім., ж.р. див.: **Краї'на-вби'вця**.

Краї'на-го'пник – ім., ж.р. Країна-гопник, країна-зłodій, країна-терорист! Крадуть геть усе. (ФБ. Сухопутні війська ЗС України, 12.03.2022 р.);

див.: **Краї'на-зłodій**.

https://www.facebook.com/UkrainianLandForces/posts/301557502076248/?paipv=0&eav=AfawRMY-hr_ob3XbbT6S2I8FZMye2q0BbQwnBatJx7Icf9rAmKTIHXb55kOCW5Y4NNA&_rdr

Краї'на-зло'дій – ім., ж.р. див.: **Краї'на-го'пник**.

Краї́на-фе́йк – ім., ж.р. *Ремарки про те, що російська хунта бреше, звучать як авторитетні заяви про те, що небо синє, вода мокра, а земля знизу. Але важливо знати не те, що росія — краї́на-фейк, краї́на-404, краї́на-шапіто, а про що саме на росії знову брешуть, щоб чергова нісенітниця не загубилася в потоці шизофренії з каналізаційних стоків, які за порєбріком чомусь називають «ЗМІ», і не зійшла за правду або навіть напівправду. (Алла Рядинська Міністерство нападу росії збрехало про втрати на війні АрміяINFORM. – 22.09.2022 р.).*

<https://armyinform.com.ua/2022/09/22/ministerstvo-napadu-rosiyi-zbrehalo-pro-vtraty-na-vijni/>

Краї́на-шапіто́ – ім., ж.р., див.: **Краї́на-фе́йк.**

Краї́на-404 – ім., ж.р., див.: **Краї́на-фе́йк.**

«Моги́ліза́ція» (МоГіліза́ція) – ім., ж.р. <від моги́ла+мобіліза́ція; у зн. позбавлене будь-якого сенсу знищення чоловічого населення країни-агресора; одним із перших це слово використав у своїй творчості заслужений художник України Олег Шупляк (картина «В очікуванні «всеобщей моГілізації»...») (ФБ. 20.09.2022)>, *Провал «моги́ліза́ції» та неспроможність забезпечити армію всім необхідним призведе до зміни існуючого режиму в росії. (Укрінформ. – 18.12.2022р.)*

<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3587568-ogolosena-mogilizacia-prizvede-do-zmini-ninijnogo-rezimu-v-rf-reznikov.html> ; <у назві статті>. *Ні «моги́ліза́ції», путіна в окопи: у рф тривають акції протесту, більш ніж 150 затриманих. (Слово і діло. – 21.09.2022 р.)*

<https://www.slovoidilo.ua/2022/09/21/novyna/svit/ni-mohylizacziyi-hanba-policejskym-rf-tryvayut-akcziyi-protestu-bilsh-nizh-150-zatrymanyx>

Моги́лізува́ти – дієсл. <моги́ла + мобілізувати ; від *моги́лізувати* у зн. *знищити*; у назві статті>. *ЗСУ моги́лізували рекордну кількість військових рф за добу. ua.news. – 12.12.2022 р.).*

<https://ua.news/ua/war-vs-rf/vsu-mogylyzyrovaly-rekordnoe-kolychestvo-voennyh-rf-za-sutky>

Мордо́р* – ім. ч.р. <країна, яка існувала у вигаданому світі Середзем'я Дж. Р. Р. Толкіна і була осередком сили Чорного Володаря Саурона; у зн. росія – країна вселенського зла; через збій у роботі сервісу Google Translate словосполучення російська федерація перекладалося з російської на українську як Мордор>. «*Мордор лізе, намагається прорвати наші позиції. На деяких напрямках їм вдалось просунутись приблизно на 50 – 100 метрів. Колосальні маси піхоти і багато БК підвезли. Треба відбивати постійні штурми та атаки. Лінія оборони в таких надлюдських умовах тримається, місто стоїть*» – розказують бійці у своєму блозі в соцмережах. (ВІДЕО. «Мордор лізе, намагається прорвати наші позиції»: військові про сьогоднішню обстановку на Бахмутському напрямку. – ВЧАСНО. Інформаційне агентство. – 06.01.2023 р.). <https://vchasnoua.com/donbass/74979-mordor-lize-namahaietsia-prorvaty-nashi-pozytsii-viiskovi-pro-sohodnishniu-obstanovku-na-bahmutському-napriamku>

Недоїмпе́рія – ім., ж.р. <у назві статті>. (Єлизавета Калітвенцева. «*Нелюди з недоїмперії*»: рашисти «оцінили» перемогу України на Євробаченні – 2022. – Українські національні новини. Інформаційне агентство. – 15.05.2022 р.). <https://www.unn.com.ua/uk/news/1976938-nelyudi-z-nedoimperiyi-rashisti-vidreaguvali-na-peremogu-ukrayini-v-uevrobachenni-2022>

Пу́тлер – ім., ч.р., <у назві статті; від прізвищ диктаторів *Путін* + *Гітлер*>. (Олена Ахінько. *Путлер оголосив на росії часткову мобілізацію*. – МИГ. – 21.09.2022 р.). <https://mig.com.ua/putler-oholosyv-na-rosii-chastkovu-mobilizatsiiu/>

Пу́тлер-го́пник – ім., ч.р., *Також путлер-гопник заявив, що «всі засоби ураження, у тому числі і ядерні, будуть застосовані у разі загрози територіальній цілісності Росії, це не блеф»*. (Олена Ахінько. *Путлер оголосив на росії часткову мобілізацію*. – МИГ. – 21.09.2022 р.). <https://mig.com.ua/putler-oholosyv-na-rosii-chastkovu-mobilizatsiiu/>

Раши́ст – ім., ч. р. <від англ. *russia* («раша» = *Росія*) + *фашист*>, *А хочеться ж жіночого, простого: / На шії – дукачів, коралів, чи намиста, / А чи на*

шибеницях – в зашморгах рашистів – / Так хочеться жіночого, простого. (М. Калько. На лінгвістичному блокпосту (чоловіча поезія спротиву). Пост тридцять п'ятий. Феміністичний (трішки чорного гумору)*.– Фейсбук. Микола Калко); пор.: *Для світу злочини рашистів у Бучі стали певним прозрінням.* (Телеканал Прямий. 04.04.2022 р.); *Рашисти влучили касетним Іскандером по залізничному вокзалу Краматорська в момент евакуації тисяч людей...* (<https://33kanal.com/news/176868.html>); *Резніков зазначив, що це був не перший і не останній удар рашистів. Але обстріли виснажують ресурси росіян так само, як наші, і врешті-решт вони закінчатся, зокрема й ресурси їхнього ракетного потенціалу.* (Алла Рядинська «Мета російського ракетного терору – занурити нас у темряву і холод. Але росії нас не зламати» – Олексій Резніков Армія INFORM. – 11.12.2022 р.).

<https://armyinform.com.ua/2022/12/11/internaczionalnyj-legion-otrymuje-na-fronti-bezczinnyj-dosvid-u-bytvi-za-demokratychni-czinnosti-z-despotiyeyu-novogo-fyurera-oleksij-reznikov/>

Раши́стський – прикм., *У нашому небі – щоніч, то нові зірки... / З моїх українців в тебе вже ціле сузір'є, Боже! / Там воїни, старці... Діти й в сльозах жінки... / Їх вбило рашиське кодро: чорне ярмо, вороже.* (Дарина Кравчук. У нашому небі – щоніч, то нові зірки... – Фейсбук. Дарина Кравчук. Допис від 28.05.2022 р.).

<https://www.facebook.com/dariya.poetry/>

РФія – ім., ж.р. <від Російська федерація; у назві статті>. (*12 день війни: РФія втратила майже 50 тисяч солдатів вбитими та пораненими.* – Радіо Трек: НОВИНИ. – 07.03.2022 р.).

https://radiotrek.rv.ua/news/12-den-viyini-rfiya-vtratila-mayzhe-50-tisyach-soldativ_284743.html

Тікто́к-війська́ – ім. мн. <ТікТок – це розважальний додаток для зйомки, монтажу, редагування, декорування та публікації відеороликів тривалістю 15 секунд (зараз уже 60 сек.) ; таку назву отримали деякі підрозділи кадирівців через активне життя в соцмережах і створення постановочних відеосюжетів,

що не стосуються реальних бойових дій>. *Тікток-війська Кадирова знову зафільмували свій «героїзм». Після нерівних боїв з порожніми будівлями, світлофорами і гаражами цього разу тітокери героїчно розправилися з українськими кущами.* (Ігор Прокопчук. Тікток-війська Кадирова показали, як воюють з «бандерівськими» кущами (відео). – Новини. Івано-Франківськ. – 12.06.2022 р.).

<https://versii.if.ua/novynu/tiktok-vijska-kadyrova-pokazaly-yak-voyuuyut-z-banderivskymu-kushhamu-video/>

Чмо́бік – ім., ч.р. <чмобіки – російські громадяни, які були мобілізовані внаслідок проведення часткової мобілізації в росії у вересні 2022 року; хоча неологізм утворений шляхом складання із суфіксацією (чмобік = *частково* + *мобілізований* + -ік), проте в лексемі яскраво виражена негативна оцінка; у назві відео>. «Чмобіки» масово телефонують в Україну: цікавляться, як здатися в полон». – Телеканал «Конкурент TV». – 16.10.2022 р.).

<https://www.youtube.com/watch?v=ZhOGStEai9g>; <у назві статті>. («Російські чмобіки вже здаються у полон: «друга армія світу» пиячить і ховається». – ТСН. – 04.10.2022 р.).

Література

1. Дорош Л. Неологізми в українській мові (від Євромайдану до сьогодні). Прага, 2018. 90 с.
2. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник / загальна редакція А. Нелюби. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 204 с.

Нагорна Юлія

(Науковий керівник – Олексенко В. П., доктор філологічних наук, професор)

**СЛОВОВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ
ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ НОВОТВОРІВ У ТЕКСТАХ
УКРАЇНСЬКОЇ ПОСТМОДЕРНОЇ ПРОЗИ**

У статті висвітлено словотвірні особливості індивідуально-авторських новотворів, які функціують у текстах української постмодерної прози. Проаналізовано морфологічні та неморфологічні способи творення okazionalizmів. Визначено найпродуктивніші з них.

Ключові слова: *індивідуально-авторський стиль, okazionalizmi, морфологічні та неморфологічні способи словотворення, проза, український постмодернізм.*

Abstract. The article highlights word-forming specific features of individual authors' newly created forms which function in the texts of Ukrainian postmodern prose. Morphological and non-morphological ways of creating occasionalisms are analysed. The most productive of them are defined and singled out.

Key words: *individual author's style, occasionalisms, morphological and non-morphological ways of word-forming, prose, Ukrainian postmodernism.*

Словотвірний аспект здавна уважався більш важливим, ніж, скажімо, лексико-семантичний або ж функційно-стилістичний, оскільки, на думку багатьох лінгвістів, мовленнєві новотвори достатньо часто демонструють великі резервні можливості словотвірної підсистеми мови. Зважаючи на активність творення okazionalizmів різними словотвірними типами, можна стверджувати про властивий їм ступінь продуктивності. Крім того, типологія словотвору не лише визначає ступінь продуктивності відповідного типу, а й

допомагає більш точно описати значення мовних одиниць. У результаті чого виявляються ті семантичні межі оказіональних утворень, які визначають імовірність побудови слів за тими чи тими моделями.

З огляду на те, що індивідуально-авторські новотвори демонструють збагачення й оновлення словникового складу мови, водночас ілюструючи результати відповідних словотвірних актів і відповідних способів словотворення, дослідження особливостей їхнього продукування має безсумнівний інтерес. Особливо **актуально** у світлі української постмодерної прози, адже саме для постмодерністських художніх текстів важливим є відмова від усталених мовних норм і правил, якої-небудь структури, порядку, що спонукає письменників-постмодерністів до пошуків нових, зокрема лексичних способів відображення свідомості автора. Як наслідок, відбуваються незвичні комбінації словотворення оказіональних лексем, що спричиняє неабияку зацікавленість з боку мовознавців.

Мета статті полягає у визначенні способів оказіонального словотворення у текстах української постмодерної прози.

Індивідуально-авторські новотвори завжди перебували у фокусі уваги багатьох лінгвістичних студій. Маємо на увазі праці С. Бузько, Г. Віняр, Г. Вокальчук, О. Земської, Ж. Колоїз, А. Левицького, В. Лопатіна, Д. Мазурик, О. Стишова, І. Улуханова, Н. Янко-Триницької та ін.

Саме слово «оказіоналізм» має латинське походження й перекладається як «випадковий». Воно слугує на позначення «мовних одиниць, які належать до стилістичних неологізмів, створені в ідіостилі певних авторів текстів і не набули поширення» [20, с. 510]. Кожен оказіоналізм сам по собі унікальний та неповторний, адже їх створюють автори для позначення конкретної ситуації і функціують вони тільки у відповідному контексті. Їх своєрідність полягає і в тому, що оказіональні утворення зосереджені не на існуючих правилах для всіх, хто ними користується, а лише на умінні індивіда послуговуватися можливостями, що відображені у системі мови. Підтвердженням цієї думки є сформовані Є. Карпіловською основні правила оказіональних утворень:

«порушення нормативної когнітивної структури з оцінно-експресивною конотацією; порушення нормативної ономазіологічної структури; порушення словотвірного зразка, спричинені «змінами в мовних смаках та новими тенденціями розвитку лексики»: вкладанням нового жартівливого змісту в уже наявну словотвірну структуру, чи-то використанням нового формального засобу для вже існуючого змісту» [3].

О. Ревзіна феномен okazіоналізму пояснює так: «В умовах комунікативного пресингу спонтанно мисляча людина стає на секунду немовби відлучена від звичних мовних механізмів, виривається із влади мови (виривається і її підсвідомість), тоді і створюється okazіоналізм» [19].

Трактування ж okazіонального словотворення дискусійне й подекуди суперечливе. Можливо, це пояснюється тим, що okazіональним словам властива особливість творення як відповідно до словотвірних законів мови, так і внаслідок їх порушення, що призводить до збільшення кількості способів словотвору та словотвірних типів.

Низка мовознавців, а саме Г. Вокальчук, С. Воропай, Є. Карпіловська, Ж. Колоїз, А. Нелюба, О. Стишов, для позначення терміну «творення okazіоналізмів» найчастіше уживають вислів «okazіональна деривація». Часто вказуючи при цьому, що індивідуально-авторські слова «утворюються переважно за відомими українській літературній мові словотвірними моделями, які відповідно до вимог контексту зазнають структурно-семантичних модифікацій унаслідок незвичних поєднань твірних баз і формантів, а також низки супровідних семантико-граматичних змін» [4, с. 11].

Підкреслюючи частотність втілення авторськими словами того, що потенційно можливо відповідно до вимог систематизації мови, на думку Ж. Колоїз, okazіональною деривацією є «процес матеріалізації, актуалізації мовних потенцій, процес утворення нових номінативних одиниць (зокрема й лексичних, але не тільки) на основі вже «відпрацьованого», адаптованого в «мовному просторі» матеріалу» [15, с. 5]. Дослідниця також наголошує, що «авторські неологізми, будучи результатами номінативної деривації, водночас

є продуктами вербальної комунікації, для яких конкретна комунікативно–прагматична ситуація стає їхньою своєрідною апробацією і в межі якої новотвори потрапляють як зразки об'єктивованих мовних потенцій у процесі текстоутворення» [16, с. 29].

У результаті, традиційними вважають три провідні способи творення okazіональних слів: по-перше, вживання афіксальних засобів, що притаманні певній мові; по-друге, переосмислення семантики слів або морфем, уже наявних у мові; по-третє, активне вживання іншомовних елементів, а також елементів нелітературного просторіччя, територіальних діалектів, професійних і соціальних жаргонів тощо.

Сучасна ж епоха активізувала словотворчі процеси у мові. Спостерігаємо такі способи творення індивідуально-авторських слів, як *«вивільнення афіксів й інших частин слова, використання афіксів у якості базових основ, каламбурні та паронімічні «ігри» зі словом»* [6, с. 182], *«креація, аугментація, елімінування, анаграматичні способи (ретроскрипція, метатеза, тмезис), графіксація, субституція»* [18, с. 218], *оказіональна метонімізація.*

Слушним видається висновок про те, що «повний перелік цих способів навряд чи можливий взагалі, адже створення okazіоналізмів – явище індивідуальне. Саме тому не можна гарантувати, що, схарактеризувавши n okazіональних способів словотворення, ми тут же не зустрінемо способи n+1, n+2 і т.д.» [7, с. 191].

Тож у дослідженні послуговуватимемося поділом з огляду на морфологічні та неморфологічні способи творення неолексем.

До перших належать способи творення нових слів на основі існуючих у мові основ і словотворчих елементів.

Нами були виявлені такі найпродуктивніші морфологічні шляхи творення okazіоналізмів, як афіксація, яка відбувається за допомогою суфіксації, префіксації, конфіксації та творення композитів шляхом поєднання двох чи більше слів або коренів, тобто словоскладання.

Розглянемо вищезазначене у межах певної частини мови.

Виникнення okazіональних іменників частіше відбувається за допомогою суфіксів. Наприклад: «*антоничіанець*» [1, с. 35], «покоївка та *покоюн*» [11, с. 176]; «*регенератор і сокирник*» [17, с. 34]; «через нетвердість мозку своїх провідників і *зверхників*» [17, с. 25]; «*очорнювач, цинічний висміювач найсвятіших понять*» [12, с. 134]; «знав кількох заложниць, проте переважно – *незаможниць*» [3, с. 223]; «*носійка автентичного волосся*» [17, с. 37]; «*сіячка смішного, безглузлого й аномального*» [17, с. 39]. Продуктивним є також творення okazіональних іменників, побудованих за моделями словоскладання: «Ось він, цей *дім-уламок, дім-інвалід*» [3, с. 158]; «невже *жінка-танк* не може сходити в солярій?» [13, с. 177]; «Євка йшла по дорозі й горлопанила *реггі-молитви* до всього сущого» [12, с. 63]. Подекуди фіксуємо префіксацію іменникових okazіоналізмів, але вона здебільшого має іншомовний характер: «*недо-місто* моє» [12, с. 184]; «це *напівтовариство*» [9, с. 17]; «*екс-денді*» [17, с. 35]; «постаті без облич, бо в *контражурі*» [12, с. 35]. Зазначимо, що конверсія виявилася малопродуктивним способом творення okazіональних лексем. Трапляються лише поодинокі випадки її вживання: «*безлісся*» [12, с. 58]; «*безголовість*» [17, с. 7].

Серед прикметників спостерігаємо активну суфіксацію: «Тополі – тополева, *топольна*. Липи – липова, *липна*» [2, с. 153]; «цю *грубосклову вітрину*» [5, с. 39] та словоскладання: «Весь із себе *молодий-талановитий*» [5, с. 143]; «із *вічно-масного* гнutoго алюмінію» [5, с. 61]; «ціла постава мінялася на *грандєсячу, старорежимно-величну*» [5, с. 241].

Кількість okazіональних дієслів невелика. Ці одиниці утворені переважно суфіксальним способом: «*доведеться бути затриманим і допитуваним, а потім, чого доброго, ще й копаним, печінкованим, попідрєбрюваним* тощо» [1, с. 93].

Зафіксовані нами okazіональні слова у текстах української постмодерної прози утворюються і за допомогою неморфологічних способів словотвору.

До морфологічно-синтаксичного способу належать похідні форми, що виникають у результаті зміни слів або форм однієї частини мови іншою: «мовчить, немає чого прощати немає мого *прощати?*» [11, с. 89].

Лексико-синтаксичний спосіб охоплює поєднання двоє чи більше слів, а в текстах постмодерністів навіть речення. Значення таких словотвірних поєднань виявляється шляхом змін синтаксичних ознак словосполучення і з'яви граматично оформленого слова, що належить до певної частини мови: іменника: «втупитися в прищаві щоки *якої-небудь-дівулі*» [8, с. 45] чи прикметника: «другого дня *не-в-спромозі-згадати-якого* місяця» [11, с. 234].

Зазначимо, що найпродуктивнішим серед неморфологічних способів словотвору є лексико-семантичний. Звукова оболонка твірного слова якого залишається незмінною, але набуває нового значення. Так автори надають своїм героям прізвища («це професор *Доктор* (бувають і такі прізвища в Галичині!)» [1, с. 35]), або створюють жартівливі назви населених пунктів («оскільки на перегоні міжстанціями *Дуна Середня і Дуна Верхня* на путях лежала корова» [1, с. 27]) та вдаються до персоніфікації («містер *Сульфазин* поки щоніж не виказує себе» [10, с. 118]).

Під час дослідження ми дійшли висновків, що в текстах української постмодерної прози феном оказіональності має широкий діапазон функціонування. Найпродуктивнішими способами творення індивідуально-авторських слів вважаємо морфологічну суфіксацію й словоскладання. Серед неморфологічних переважає лексико-семантичний спосіб словотворення. Аналіз частиномовної належності оказіоналізмів довів їх кількісну перевагу серед іменників та меншу частотність використання у прикметниковій і дієслівній лексико-граматичних системах.

Отже, спостереження над оказіональними словотвірними способами засвідчили: найбільш уживане слово, яке потрапляє у незвичний контекст, може розширювати свою лексико-семантичну поєднуваність, тим самим збільшуючи цю потенційну валентність та надаючи їй більшої експресивності.

Література

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів. 4-те вид. Київ : Критика, 2006. 275 с.
2. Андрухович Ю. Перверзія. Львів : ВНТЛ–Класика, 2004. 304 с.
3. Андрухович Ю. Рекреації. Київ : Час, 1997. 287 с.
4. Бойчук М. Параметризація поняття okazіоналізм. *Лінгвістичні студії*. 2011. № 23. С. 8–12.
5. Забужко О. Музей покинутих секретів. 2-е вид. Київ : Факт, 2012. 830 с.
6. Земська О. Словотворення як діяльність / ред. Д. Шмельов. 4-те вид. Москва : Либроком, 2009. 224 с.
7. Земська О. Словотворення. 8-е вид. Москва : Наука, 2013. 328 с.
8. Іздрік Ю. Воццек & воццекурґія. Львів : Кальварія, 2002. 204 с.
9. Іздрік Ю. Острів Крк та інші історії. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. 120 с.
10. Іздрік Ю. Подвійний Леон. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 204 с.
11. Іздрік Ю. Таке. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2009. 271 с.
12. Ірванець О. Рівне/Ровно (стіна): нібито роман. Львів : Кальварія, 2002. 189 с.
13. Карпа І. 50 хвилин трави. Львів: Кальварія, 2006. 238 с.
14. Карпіловська Є. Неузуальне словотворення: правила «гри без правил». *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2005. Т. 8, № 1. С. 106–117.
15. Колоїз Ж. Оказіональна деривація: теоретичний та функціонально-прагматичний аспекти : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2007. 40 с.
16. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація : монографія. Київ : Акцент, 2007. 311 с.
17. Матіос М. Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів. Львів : Піраміда, 2006. 136 с.
18. Попко Л. Неологізація мови як трансляція культурно-лінгвістичної національної ментальності : монографія. Київ : ГАРККиИ, 2007. 360 с.
19. Ревзіна О. Поетика okazіонального слова. Москва : Астрель, 1996. С. 303–308.
20. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.

Нивчик Зоряна

(Науковий керівник – Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, професор)

**ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ ОПИС НЕОЛОГІЗМІВ ДОБИ РОСІЙСЬКОЇ
АГРЕСІЇ 2014–2023 РОКІВ (словникові матеріали)**

У статті представлено лексикографічні матеріали для створення словника української неології 2014–2023 років. Матеріалом дослідження слугували опубліковані на паперових носіях та в соціальних мережах різножанрові тексти. Об'єктом лексикографічного опису стали власне мовні й індивідуально-авторські лексичні номінації

Ключові слова: *неологізм, лексикографія, неографія, неологія, українська мова XXI ст.*

The article presents materials for the dictionary of neologisms of the period of the Russian-Ukrainian war of 2014–2023, which members of the neographic laboratory "NEOLEX-Rivne" of the Rivne State Humanitarian University have been working on compiling since the beginning of the Russian invasion of Ukraine. The source base of the research was various texts published in magazines, newspapers and social networks. The object of the lexicographical description was the linguistic and individual-author lexical nominations.

Key words: *neologism, lexicography, neography, neology, Ukrainian language of the 21st century.*

Після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну неодноразово було помічено факти вияву мовної стихії в реаліях війни. Мовна реакція громадян України на все, пов'язане з російською агресією, не змусила довго на себе чекати. Від постів у соцмережах до масових демонстрацій та мітингів. Українці відкрили так званий мовний фронт, щоразу створюючи та

використовуючи нові слова, які відображають прагнення до свободи та ненависть до країни-агресора. Зрозумілою та виправданою є необхідність створення реєстру лексичних інновацій, у яких читається спротив наявному злу. Активна словотворчість українців триває, демонструючи потужний потенціал мови, її невичерпні дериваційні ресурси.

Першими, хто вирішив активно долучитися до створення словника неологічної лексики, були члени неографічної лабораторії «NEOLEX-Рівне» кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету (РДГУ) під керівництвом проф. Г. Вокальчук. Оскільки попереду збиравів лексичного матеріалу й укладачів майбутнього словника чекала велика та тяжка робота, не могли залишитись осторонь цієї справи магістранти та студенти РДГУ. Молодь активно долучилась до укладання словника, розуміючи, що його створення буде хоч і не значним, проте їхнім особистим внеском на шляху до перемоги.

Відбір фактичного матеріалу здійснювався згідно з сучасними вимогами до лексикографічного опису неологічної лексики [1], що сприяло поглибленню інформативності словникових статей. До словника включено різні частини мови.

Метою пропонованої статті є лексикографічний опис специфічного лексичного матеріалу – неологізмів, які виникли в реаліях російсько-української війни.

“Словник українського спротиву (неологія доби російської агресії 2014–2023 років)”

Список умовних скорочень і позначень, використаних у словнику

абр. – абрєвіатура	вulg. – вульгарний
амер. – американський	глузл. – глузливий
англ. – англійський	гол. – головний
архіт. – архітектурний	гром. – громадський
асоц. – асоціюватися	гуманіт. – гуманітарний
біл. – білоруський	давньогр. – давньогрецький
вваж. – вважатися	декор – декоративний
вжив. – вживатися	деп. – депутат

держ.– державний	дієсл. – дієслово
деформ. – деформація, деформований	доп. – допомога
див. – дивись	жарг. – жаргон, жаргонізм, жаргонний
дист. – дистанційний	жарт. – жартівливий
дієприкм. – дієприкметник	ж.р. – жіночий рід
запоз. – запозичений, запозичення	с.р. – середній рід
зн. – значення	ст. – сторіччя
зневажл. – зневажливе	суч. – сучасний
ім. – іменник	транскр. – транскрипція
ірон. – іронічний	трансформ. – трансформація, трансформований
італ. – італійський	тюрк. – тюркський
керув. – керування	уз. – узуальний
ком. – комуністичний	укр. – український
комерц. – комерційний	усн. – усний
культ. – культурний	філол. – філологічний
літер. – літературний	фонет. – фонетичний
мовл. – мовлення	част. – частина
модиф. – модифікація, модифікований	ч.р. – чоловічий рід
нар. – народний	
нац. – національний	
націоналіст. – націоналістичний	
невідм. – невідмінюване (слово)	
обл. – обласний	
озн. – означати	
орг. – організаційний	
осн. – основний	
політ. – політичний	
походж. – походження	
предик. – предикат	
презирл. – презирливе	
прикм. – прикметник	
прим. – примітка	
прізви. – прізвище	
рад. – радянський	
розм. – розмовний	
рос. – російський	
саркаст. – саркастичний	
скл. – складний	
скор. – скорочений, скорочення	
словосп. – словосполучення	
спец. – спеціальний	
специф. – специфічний	

* * *

< > – указівка на інформацію довідкового характеру, коментар щодо розкриття значення новотвору

/ – указівка на кінець віршового рядка

// – указівка на кінець строфи

/.../ – пропуск тексту в ілюстрації

[] – коментар укладача; указівка на наукове джерело

() – указівка на джерело ілюстративного матеріалу

азовець* (“азовець”*), ім., ч.р. <у зн. захисник металургійного комбінату „Азовсталь“ у Маріуполі>, *Ми пишаємося нашими героями-“кіборгами” – українськими військовими, які безстрашно захищали Донецький аеропорт. Так називають кожного оборонця за їх стійкість, жертовність і незламність, а саме поняття увійшло до літератури та світової історії, яке пов’язують виключно з народом України. Аналогічно до цього утвердилося слово “азовці” на позначення тих, хто героїчно тримає оборону Маріуполя та “Азовсталі”, зупинивши подальше просування окупаційних військ углиб країни (Креміль-22); Жодні умови – не переешкода: азовці показали спортивне життя на передовій. (YouTube. Azov Shorts. 24.07.2019); Азовці затримали мародерів у прифронтовому селі. (Азов. <https://azov.org.ua/maroderi>); <у назвах статей> *Нас тримали в Москві». Азовці розповіли нові деталі про полон (BBC.NEWS. Україна. 06.10.2022; <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63155942.amp>); «ГУР здійснює комунікацію з полоненими «азовцями»... (Укрінформ. 03.06.2022; <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3499351-gur-zdijsnue-komunikaciju-z-poloneni-azovcami-monastirskij.html>)**

асвабадітелі (“асвабадітелі”), ім., мн. <саркаст., від рос. *освободитель*; у зн. “Рашисти, які здійснюють “ваєнну операцію” по принужденню “братсьєв”-українцев к “дружбє” [Валентина. 07.04.2022; <http://myslovo.com/?dictionary=%D0%B0%D1%81%D0%B2%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%B4%D1%96%D1%82%D1%94%D0%BB%D1%96>)]>, АСВАБАДІТЕЛІ – (евфемізм) російські окупаційні війська, поневолювачі. (Кріт О. Влучнослові російсько-української

війни. СУРМА. 25.11.2022; <https://surma.com.ua/371-vluchnoslovy-rosiisko-ukrainskoi-viiny.html>) *«асвабадітєлі» російської армії, які катували, гвалтували та вбивали цивільне населення в Бучі, отримали почесне звання.* (Великий Київ. 18.04.2022; <https://bigkyiv.com.ua/asvabadityeli-rosijskoyi-armiyi-yaki-katuvaly-gvaltuvaly-ta-vbyvaly-czyvilne-naselennya-v-buchi-otrymaly-pochesne-zvannya/>); *Воюють буряти і якути! Які «асвабадітєлі» вбивають українців?* (YouTube. 24 Канал. Червень 2022; https://www.youtube.com/watch?v=_-BCN-Qc4Hw)

баво́вна* (“**баво́вна**”*), ім., ж.р. <вибухи на окупованій території України та на території Росії; походить від рос. хло́пок у зн. бавовна, хоча зазвичай ідеться про хлопо́к у зн. удар, стук, ляскіт>. *На жаль, поки що не можемо стверджувати, що сьогоднішня «бавовна» може примусити росіян відмовитись від ракетних обстрілів України.* (Що за «бензовоз» та «недопалок» сьогодні впали на аеродроми, звідки рашисти обстрілюють ракетами Україну. Defense Express. 05.12.2022; https://defence-ua.com/army_and_war/scho_za_benzovoz_ta_nedopalok_sogodni_vpali_na_aerodromi_zvidki_rashisti_obstriljujut_raketami_ukrajinu-9874.html); *Після «бавовни» на аеродромах Росія почала перекидати свої літаки на інші летовища. Керівник Центру військово-правових досліджень Олександр Мусієнко вважає, що тепер для РФ будуть складнощі у завданні ракетних ударів по Україні;* <у назвах статей> *Після «бавовни» на аеродромах Росія перебазовує авіацію: як це вплине на масовані атаки по Україні.* (Катерина Кузнецова. ТСН. 10.12.2022; <https://tsn.ua/ato/pislya-bavovni-na-aerodromah-rosiya-perebazovuye-aviaciyu-ekspert-poyasniv-yak-se-vpline-na-masovani-ataki-po-ukrayini-2219839.html>); *У Курській області пролунала «бавовна»: влучання по об'єкту енергопостачання.* (Юрій Лящук. Главком. 29.11.2022; <https://glavcom.ua/world/observe/u-kurskij-oblasti-prolunala-bavovna-vluchannja-po-objektu-enerhopostachannja-892274.html>); *У Белгородській області поруч з нафтобазою – “бавовна”: у небо здіймається густий чорний дим.* (Катерина

Кузнецова. ТСН. 21.10.2022; <https://tsn.ua/ukrayina/u-byelgorskiy-oblasti-poruch-z-naftobazoyu-bavovna-u-nebo-zdiymayetsya-gustiy-chorniy-dim-2184964.html>); *На Білгородщині – «бавовна», «дивні звуки» та «жорсткий гул»: деталі.* (Олена Бурдейна. 29.11.2022; <https://www.stopcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-na-bilgorodschini-bavovna-divni-zvuki-ta-zhorstkij-gul-detali-29-11-2022.html>); *«Бавовна» на коньячному заводі.* (Novakahovka.city. 01.12.2022; <https://novakahovka.city/articles/252967/bavovna-na-konyachnomu-zavodi>);

Чому в Росії буває “бавовна”: Подоляк назвав одну з головних причин. (Богдан Скаврон. 26.03.2023; <https://tsn.ua/ato/chomu-v-rosiyi-buyaye-bavovna-podolyak-nazvav-odnu-z-golovnih-prichin-2294284.html>) пор.: **Бавовня** ^тко

“бандер-автомобіль”, ім., ч.р. <від прізви. *Бандера* (Степан Андрійович Бандера — укр. політ. діяч, революціонер, один із радикальних та чільних ідеологів, практиків і теоретиків укр. націоналіст. руху ХХ ст.)>, *У Москві нібито наказали посилити наступ, але бояться «бандер-автомобілів».* (Українська правда. 26.02.2022. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/26/7326222>); *Російські загарбники бояться не так «джавелінів», як... «бандер-автомобілів»!* (Волинь. 27.02.2022. <https://www.volyn.com.ua/news/206854-rosiiski-zaharbnyky-boiatsia-ne-tak-dzhaveliniv-iaak-bander-avtomobili-video>);

пор.: **“бандеро-автомобіль”**, бандеромобіль (**“бандеромобіль”**)

“бандеро-автомобіль”, ім., ч.р. <див.: **“бандер-автомобіль”**>, *У Генштабі РФ розповіли про міфічні «бандеро-автомобілі», які використовують українські військові.* (OBOZREVATEL. 27.02.2022.

<https://news.obozrevatel.com/ukr/russia/u-genshtabi-rf-rozpovili-pro-mifichni-bandero-avtomobili-yaki-vikoristovuyut-ukrainski-vijskovi-video.htm>); пор.:

бандеромобіль (**“бандеромобіль”**)

бандеромобіль (**“бандеромобіль”**), ім., ч.р. <див.: **“бандер-автомобіль”**, від *Бандера* + *автомобіль*; укр. імпровізована бронемашина на основі ГАЗ-66, створена активістами з Ніжина під час війни на сході України; згодом слово стало позначати імпровізовані бронемашини загалом, а також озброєні

цивільні автівки [Вікіпедія]», *Страх в окупантів викликають наші “бандеромобілі” – бойові автомобілі ЗСУ, що мають підвищену прохідність, вони оснащені великокаліберним стрілецьким озброєнням і мінометами. І не тільки вони. Так, вороже навіювання породило образ українських гусей, які разносять віруси по світу. А ще вони вигадали “циганів-привидів” – українських циган, які роззброюють окупантів. (Кремільн-22); Незвичайні авто і сучасні тачанки українських військових ворог називав «бандеромобілями», «вундервафлями» (жартівливе від нім. Wunderwaffe – диво-зброя), «шушпанцерами». (Євген Руденко, Дмитро Ларін. Шушпанцери і бандеромобілі. Героїчна історія саморобних броньовиків у війні за український Донбас. (Українська правда. 04.06.2021; <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/06/4/7295978/>); БАНДЕРОМОБІЛЬ – бойовий автомобіль ЗСУ, що має підвищену прохідність, оснащений великокаліберним стрілецьким озброєнням і мінометами. (Кріт О. Влучнослови російсько-української війни. СУРМА. 25.11.2022; <https://surma.com.ua/371-vluchnoslovy-rosiisko-ukrainskoi-viiny.html>); <у назві відео>, Міноборони окупантів розповіло про страшні «бандеромобілі». (Цензор.Нет. 27.02.2022; https://web.archive.org/web/20220309212458/https://censor.net/ua/video_news/3319598/minoborony_okupantiv_rozpovilo_pro_strashni_banderomobili_video); <у назві статей>, Сотий бандеромобіль вирушає на передову. (АРМІЯІНФОРМ. 04.09.2022; <https://armyinform.com.ua/2022/09/04/sotyj-banderomobil-vyrushaye-na-peredovu/>); «Бандеромобіль, який нищить окупантів» – автор вірусного відео обіцяє невдовзі його доробити. (Тарас Міщенко. Mezha. 02.07.2022 <https://mezha.media/2022/07/02/banderomobil-nyshchyt-okupantiv/>) пор.: “бандер-автомобіль”, “бандеро-автомобіль”*

бібізянка*, ім., ж.р. <модиф. від рос. обезьянка – мавпочка; у зн. полонений>, *Наші хлопці чеченську бібізянку спіймали. Бібізянка плаче, кається і хоче*

додому до рамзанки дирова... (Фейсбук. ЗрадоСтоп-Антипопулист. 26.02.2022; <https://fb.watch/h9Qy3JZEfT/>)

біовоїн (Біовоїн), ім., ч.р., *Ще лякають ворогів наші біовоїни, від курей, гусей, голубів тікають в різні сторони.* (YouTube. Музика Українською. <https://youtu.be/PQ61HddyW0A>); *Привітання 3 Днем Вишиванки від мене і наших Біовоїнів.* (Instagram. Юрій Ткач. https://www.instagram.com/tv/Cdv1RITDl3M/?utm_source=ig_web_copy_link)

десвропеїзація, ім., ж.р. *Денацифікація неминуче буде й деукраїнізацією – відмовою від розпочатого ще радянською владою масштабного штучного роздмухування етнічного компонента самоідентифікації населення території історичних Малоросії та Новоросії. Дебандеризації буде самої по собі недостатньо для денацифікації – бандерівський елемент є лише виконавцем і ширмою, маскуванням для європейського проєкту нацистської України, тому денацифікація України – це її неминуча десвропеїзація.* (Ірина Батюк. Деукраїнізація, дебандеризація, десвропеїзація. Пропагандист – про плани РФ. [Ukraina.pl](http://ukraina.pl). 04.04. 2022); пор.: **дебандеризація, денацифікація, деукраїнізація**

деімбецилізація, ім., ж.р. <від імбецил – розм. розумово обмежена, тупа людина>, *А раша претендує на месію, / а у месії місія така – / деімбецилізація росії / і денацифікація совка.* (Ігор Деркач. 2018; <http://maysterni.com/publication.php?id=155866>)

денацифікація, ім., ж.р.; див.: десвропеїзація, деімбецилізація

денацифіковано, предик., див.: демілітаризовано

денацифікувати, дієсл. <у назві посту>, *Після падіння “Путінського рейху” доведеться денацифікувати мільйони росіян.* (YouTube. ТСН 11.04.2022)

кацапія (Кацапія), ім., ж.р. <див.: **каци***>, *А кацапія бажає слави / злої і дурної їй на зло, / поки окупує цю шалаву / те, що іменують – ху*ло.* (Ігор Деркач. 2018; <http://maysterni.com/publication.php?id=155866>); *Існують також різні похідні від слова **кацап**: Росію називають «Кацапією», «Кацапетовкою»,*

«Кацанурією», «Кацанплярдією» або «Кацанстаном». До речі, у літературі і фольклорі дуже часто можна зустріти слово "кацан". Ось, наприклад, українське прислів'я – "Бог створив цапа, а чорт кацана"... (Еспресо. 21.09.2014. https://espresso.tv/article/2014/09/21/prizvyska_rosiyan_u_sviti_vid_quottyblyquot_do_quotshuraviquot)

Кацанєтовка, ім., ж.р. <див.: **каци***; деформ. від рос. назви с. *Хацанєтовка*; перен., зневажл. – *глухе забите село*>, див.: **кацапія (Кацапія)**

Кацаплярдія, ім., ж.р. <див.: **каци***>, *Продовжуємо боротися проти кацаплярдії і допомагати ЗСУ*. (Інтернет Війська України. 26.09.2022; <https://www.facebook.com/ukrainian.internet.army/photos/a.104290292204408/160938919872878/?type=3>); <у текстовому супроводі до відео>. (Tiktok. @i_veronna. 05.05.2022); див. також: **кацапія (Кацапія)**

Кацапстан, ім., ч.р. <див.: **каци***>, див.: **кацапія (Кацапія)**

Кацапурія, ім., ж.р. <див.: **каци***>, див.: **кацапія (Кацапія)**

нацик¹, ім., ч.р. <жарг., у зн. *націоналіст*; у назві статті>, «*Ніякі вони не нацики*»: *Лукашенко зробив несподівану заяву стосовно українців*. (Олена Коваленко. 26.08.22; [**нацик²**, ім., ч.р., «*Нацики*» – *бійці Національної Гвардії України*. \(Марк-19\)](https://www.unian.ua/world/niyaki-voni-ne-naciki-lukashenko-zrobiv-nespodivanu-zayavu-pro-ukrajinciv-11955864.html?_gl=1*xirk5h*_ga*MjA5NDE1OTEyLjE2NTM1MDU2MTA.*_ga_JLSK4Y8K67*MTY2OTk5NDkzMi4yLjAuMTY2OTk5NDkzMi42MC4wLjA.*_ga_DENC12J6P3*MTY2OTk5NDkzMi4yLjAuMTY2OTk5NDkzMi42MC4wLjA.))</p>
</div>
<div data-bbox=)

орк*, ім., ч.р. <у знач. *російський окупант*; від *орки* – вигаданий вид або раса істот із фантастичних, переважно фентезійних творів. Зазвичай зображаються кремезними варварами зі звіриними рисами. Запроваджені Джоном Толкіном як злі істоти-ординці, подібні на людей [<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%BA%D0%B8>]; орки (росіяни) [[https://uk.wikipedia.org/wiki/Орки_\(росіяни\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Орки_(росіяни))]. “З моменту

вторгнення «руського миру» на Схід України у 2014 році, наш народ помітив схожість москалів з орками, але широко це не використовували. Аж після повномасштабного вторгнення росії в Україну орками стали називати окупантів не лише самі військові, але й все населення України». (Новини війни. Чому окупантів називають «орками», а росію – «Мордор». 21.03.2022; <https://www.dexpens.com/Article/17118/chomu-okupantiv-nazivayut-orkami-a-rosiyu-mordor>)>, *На Вінничині орки влаштували ракетний обстріл.* (YouTube. Новини. LIVE); *орки втратили танк на Миколаївщині* (YouTube. Новини. LIVE. 07.04.2022); *Орки стягують дуже багато техніки; Орки на Півдні до чогось готуються.* (Україна 24. Квітень 2022); *Орки втратили танк на Миколаївщині* (YouTube. Новини. LIVE); *Так і не побачив маленької крихітки: орки Путіна вбили воїна ЗСУ, поки дружина народжувала йому доньку.* (Втрати силових структур внаслідок російського вторгнення в Україну (січень–лютий 2022). 07.03.2022. <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0:%D0%9F%D0%BE%D1%88%D1%83%D0%BA&search=%D0%9E%D1%80%D0%BA%D0%B8+%28%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%8F%D0%BD%D0%B8%29&ns0=1&searchToken=c8dkkdt38u6a42xrotom9pbss>); *РФ хоче назбирати 150 тисяч орків.* (Фейсбук. 24 Канал. Квітень 2022); *15 квітня. Мінус 20000 орків, обстріл Києва, рф бомбить через “Москву”.* (YouTube. ВІНУS info. 15.04.2022); <у назві тексту> *«Сирени, Патрон, Джавеліни та орки»: Зеленський назвав слова повномасштабної війни.* (Суспільне. Новини. 03.06.2022. <https://suspilne.media/246553-e-tri-slova-zadla-akih-mi-boremos-zelenskij-zvernuvsa-do-ukrainciv-z-nagodi-100-dniv-vijni/>); *Орки зняли резерви – ми в Севері почали активно діяти.* (Twitter. Василь Стус. https://twitter.com/v_stus/status/1532763169357238275?s=21&t=vyrR3XCIYBJ-DvwIGikz-g); *На півдні – боремося з резервами орків, активно їх знищуємо.* (Twitter. Василь Стус. https://twitter.com/v_stus/status/1532648798484418560?s=21&t=vyrR3XCIYBJ-DvwIGikz-g); *Орки вдерлись до*

моєї домівки в Гостомелі, розграбували весь дім і ще й поналивали в чарки оливкову олію, думаючи, що то алкоголь. (<https://osvitoria.media/experience/10-neologizmiv-yaki-porodyla-vijna-rosiyi-protu-ukrayiny/>); А їх розкидано, розтерзано, розбито... / Жінок вкраїнських, і дітей, й батьків... / Їх не поховано! Їх підло вбито / Руками орків, нелюдів, катів! (С. Шабат-Савка. Така сумна й тужлива ця весна... – Фейсбук. Світлана Шабат-Савка); Вийди, руснявий орк, нашими зморений, хоч на хвилиночку в гай. (YouTube. UKR music. <https://youtu.be/mPyA5ftH8mc>); див. також: **ванька***, **YouTube-марафон**; пор. у прямому зн.: ...у ролику з'явилися військові армії Саурана – орки, які закликали усіх не називати так росіян: "Від імені світової діаспори орків я хочу звернутися з важливим проханням. Будь ласка, не називайте росіян орками. Нас це ображає! Багато століть ми не вдаємося до варварських методів боротьби. Орки не будуть цілити в жінок і дітей, красти пральні машинки й гадити на килими. Ми воїни, а не якийсь непотріб". (Поліна Горlach. Орки попросили не називати росіян орками у новому ролику Uanimals. Суспільне. Культура. 18.08.2022; https://lb.ua/world/2022/08/19/526752_orki_porposili_nazivati_rosiyan.html); пор. також: **орки-урки порохобот**, ім., ч.р. <від *Порох* (прізвисько екс-президента України П. Порошенка) + *бот*; у назві посту>, *Зрадофіли*, порохоботи та *журнашлюхи*. *Хроніки розпалення ворожнечі в українському Твіттері*. (21.05.2019. https://texty.org.ua/articles/93921/Zradofily_porohoboty_ta_zhurnashluhy_Khroniky_rozpalenna_vorozhnechi-93921); *Появу слова "порохобот" в українському інфопросторі часто пов'язують з давнім радником російського президента Володимира Путіна, а нині американським емігрантом і частим гостем українських ефірів – Андрієм Ілларіоновим. У 2015, як розповідають прихильники Порошенка, він нібито вперше сказав це слово і закликав боротися з порохоботами, провівши паралель з російськими троями з Ольгино. Але, як вихваляються самі порохоботи: "Ми це слово використали на свою користь!". Насправді ж слово "порохобот" уже в 2014*

році ходило між штабами Порошенка-Тимошенко, у Фейсбуці та Твіттері. А згодом, за час президентства Порошенка, на виборах 2019-го і після них – виринали у дослідженнях, чистках Фейсбуку і навіть свідченнях у Конгресі США – в значенні алгоритму чи людини, що лишає потрібні коментарі на користь Порошенка в потрібному місці. (Кириленко О. УКРАЇНСЬКА ПРАВДА. 06.07.2021; <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2021/07/6/7299537>); Порохобот Бригинець вимагає смерті захисників Маріуполя. (YouTube.18.05.2022. ISLND.TV; <https://youtu.be/LIEQS0quWSs>)

“правосек”, ім., ч.р. <від *“Правий сектор”* – громадський та військово-політичний рух в Україні та за кордоном, який у своїй структурі об'єднує громадську організацію “Правий сектор”, політ. партію “Правий сектор”, Добровольчий Український Корпус “Правий сектор” та молодіжну громадську організацію “Права Молодь” [Вікіпедія]; у назві тексту>, Як *“правосек”* вижив у російській в'язниці. Політв'язень Шумков повернувся з Росії (BBC News Україна. 25.12.2020. В. Шрамович, О. Барановський; <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55446540>); А з того боку барикад і поребрика ніби в унісон клепають ролики, як спецпризначенці СБУ під прикриттям бронетехніки штурмують базу *«правосеків»*, особливо акцентуючи увагу на їхньому бандерівському походженні. (ZAXID.NET. 03.03.2018. https://zaxid.net/statti_tag50974).

пропагандонський, прикм. <див.: **пропагандон**>, Закенселила мембершип нетфлікса, всіх закликаю зробити те саме, так як вони планують показувати російські пропагандонські телеканали. (Twitter. <https://twitter.com/urNPwasmaxedout/status/1498282308662706176>); Щобільше росія сподівається, що вступ НАТО у війну розв'яже їй руки, підтвердить ті пропагандонські наративи, якими вони годували з усіх телеканалів своє населення. (Facebook. <https://ne-np.facebook.com/vtprostir/photos/%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B5%D0%B1%D0%BE-%D1%87%D0%B8-%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B0>

пост зробив *Потан* – він придумав казочку про Путлера, який вже давно вивчив, куди йому треба йти (це ми про напрямок "руського корабля"). (https://lux.fm/potap-rozpoviv-gnivnu-kazochku-pro-putina-i-vona-zvuchit-nemov-proroctvo_n117445); 29 березня в Белгородській області місцеві зняли відео, як горить склад з боєприпасами. Звичайно, це чергова провокація від "путлера", до якої армія України немає ніякого відношення; Давайте не будемо їм казати, що це прикол, підготовлений президентом "путлером". (https://lux.fm/soldati-rf-vlashtovali-provokaciyu-i-teper-u-miscevih-pidgoraye-vid-komentariv-ukrayinciv_n118228); Коли звичайна пропаганда не працює, "путлер" пускає в хід талант актора Сергія Безрукова, який частенько грає в кіно роль звичайного російського Ваньки. (https://lux.fm/potap-napisav-virsh-dlya-sergiya-bezrukova-yakij-pidtrimuye-putlyera_n118216)

рабсія, ім., ж.р. <від раб + росія; у назві статті>, ПАРЄ схвалила резолюцію, в якій рабсія названа країною-терористом. (ВАГОМО. 13.10.2022; <https://vagomo.com/parye-shvalyla-rezolyucziyu-v-yakij-rabsiya-nazvana-krayinoyu-terorystom.html>); пор.: **рабсіянин**

рабсіянин, ім., ч.р. <від раб + росіянин; "те саме, що росіянин. Слово підкреслює рабську сутність цього народу" [Сандра. 07.06.2022; <http://myslovo.com/?dictionary=%D0%B0%D1%81%D0%B2%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%B4%D1%96%D1%82%D1%94%D0%BB%D1%96>)]>, Звільнені від російських військ північні райони України показали всьому світу звірячу сутність рабсіян. (Там само); пор.: **рабсія**

рашка (Рашка), ім., ж.р. <у зн. *Росія*>, Нарешті, суд через майже через дев'ять років визнав рашку та її посіпак винними у збитті Малазійського боїнгу. (Ютуб. Aleksey Durnev. Нове розкіштя для ЗСУ. 05:57; https://www.youtube.com/watch?v=E0DmUqhvrwx&t=286s&ab_channel=AlekseyDurnev); див.також: **банде'рівці***; **ІТ-івка**; **Мордор***; пор.: **Раша**, «**Рашка-гавняшка**», **терраша**

«**Рашка-гавняшка**», ім., ж.р., *Міністерство культури вказало на справжнього автора фрази «Раишка-гавняшка»* (<https://meduza.io/shapito/2014/12/10/ministerstvo-kultury-ukazalo-na-nastoyaschego-avtora-frazy-rashka-govnyashka>); див.: **рашка (Рашка)**

РВК, абр.<від «*Російський військовий кораблю, іди нахуй*»>, «*Російський військовий кораблю, іди нахуй*» – фраза-відповідь українських солдатів з острова Зміїний, яку під час російського вторгнення в Україну 2022 року почув у відповідь російський крейсер «Москва» на пропозицію здатись.*(https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D1%8C,_%D0%B8%D0%B4%D0%B8_%D0%BD%D0%B0_%D1%85%D1%83%D0%B9)*

руснявий, прикм. <від оказ. зб. *русня*>, *І його редактори вважають за прийнятне і навіть потрібне кликати до себе в ефір руснявих «лібералів».* (Instagram. Kraina.united. 13.08.2022; https://www.instagram.com/p/ChLgDFagram.Ko7l/?utm_source=ig_web_copy_link); *Суд вирішив, що руснявий камуфляж може створити дискомфорт для місцевих жителів і вимушено переміщених українців* (24 канал. “Емоційний зрив сімейства Сімоньян / Космічні звітяги Лаврова”. @Vestiii». 25.01.2023, 10.00 хв.; <https://www.youtube.com/watch?v=Y8XiL-CmsiQ>); див. також: орк*; пор.:

русня, руслявий

свинособака, ім., ч.р., *Діти росії закликають в’язати оркам шкарпетки, та краще постіль для труни свинособакам шийте.* (Telegram. Боже, яке кончене! 24.10.2022; <https://t.me/bozhejakekonchene/7984>); *І ось личинка свинособаки вже розповідає яка вона патріотка. Але їй доведеться ще багато працювати, щоб змити цю ганьбу.* (Невідомий Патріот. 21.01.2021; <https://www.facebook.com/NVPatriot/posts/852426781995273/>); *В багатьох культурах свиня є брудною твариною, як і собака – як істота, яка їсть власні*

екскременти. Тому називати росіян свинособаками – теж саме, що називати їх гівноїдами. Образа давня і втратила більшість тих смислів, які мала колись, але коли прийшла сюди сьогодні, то чітко закріпилася за руснею. (Капустинська Тетяна. 28.04.2022; <https://platfor.ma/topic/svynosobaky-rashysty-katsapy-zvidky-vzualysya-znevazhlyvi-prizvyska-dlya-voroga/>); <у назвах статей> Свинособаки, рашисти, кацати: звідки взялися зневажливі прізвиська для ворога. (Там само); Орки, рускіє Ваньки та свинособаки. Чому ми не називаємо ворога Росією і наскільки це ОК. (Ліга.Life. 14.04.2022; <https://life.liga.net/poyasnennya/news/orki-russkie-vanki-i-svynosobaki-pochemu-mi-ne-nazyvaem-vraga-rossiey-i-naskolko-eto-ok>); «Свинособаки, ласкаво просимо до пекла» (City-News. 02.03.2022; <https://city-news.ck.ua/2022/03/02/u-cherkasakh-budut-rozvishuvaty-po-mistu-banery-z-antyvoiennumu-napysamy/>); Протягом доби було демілітаризовано 2 склади БК і 3 бази свинособак. (Telegram. Коментарі О. Мурки); <у назві відео> «Свинособаки запустили ракету прямо в себе» (Youtube. Телеканал Конкурент TV. <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=7Yzps9SkpE0>); СВИНОСОБАКА (калька з нім. *Schweinehund*) – сволота, негідник, нікчема (про російських зайд). (Кріт О. Влучнослови російсько-української війни. СУРМА. 25.11.2022; <https://surma.com.ua/371-vluchnoslovy-rosiisko-ukrainskoi-viiny.html>); див. також: **ванька***; пор.: **свинонос, свинособака-мародер, свинособака-мародер**, ім., ч.р., Львівський художник Василь Паляниця влучно зобразив російського солдата у вигляді свинособаки-мародера. (Ліщенко Юлія. Свинособака. 20.04.2022; <https://wz.lviv.ua/cartoon/456320-svynosobaka>); пор.: **свинособака**

свинособа́ча, прикм., субст. <презирл. про рос. мову>, *Завдання на знання свинособачої*. (Telegram. Український наступ.07.12.2022)

тероборонівець, ім., ч.р. <від територіальна оборона; у назві статей>, *Волинський тероборонівець на сході з автомата збив дрон*. (Богдана Шевчук. Суспільне. Новини. 12.03.2023; <https://suspihne.media/411462-volinskij-teroboronivets-na-shodi-z-avtomata-zbiv-dron/>), *Тероборонівці знищили склад боєприпасів російських окупантів*. (Віра Перун. 02.12.2022; https://lb.ua/society/2022/12/02/537879_teroboronivtsi_znishchili_sklad.html)

терораша, ім., ж.р. <від терор(ист) + раша (від англ. *Russia* “Раша” (*Росія*))>, *ТЕРОРАША – російська федерація як держава-терорист*. (Кріт О. Влучнослови російсько-української війни. СУРМА. 25.11.2022; <https://surma.com.ua/371-vluchnoslovu-rosiisko-ukrainskoi-viiny.html>); *А що ж рашисти будуть їсти, коли Фінляндія поверне собі Карелію, а вся терораша розпадеться на незалежні республіки?* (Катарина Христина, Близнюк Марія. ЧОРНИЙ РИНОК ПРОКЛАДОК, БОЇ ЗА ЦУКОР І ТЮРМА ЗА РЕКЛАМУ В ІНСТАГРАМІ: ЯК ЖИВЕТЬСЯ НА МОСКОВІЇ. "5 канал". 24.03.2022; <https://www.5.ua/amp/suspilstvo/chornyi-rynok-prokladok-boi-za-tsukor-i-tiurma-za-reklamu-v-instahrami-iaak-zhyvetsia-na-moskovii-272307.html>)

укр, ім., ч.р. <скор. від *українець / українці*>, *Це звична і цинічна брехня, спрямована виключно на спробу посіяти паніку і розпач серед самих жителів Донецька, розповідаючи через свої пропагандонські ЗМІ про «жорстоких, кровожерливих і нещадних укрів...* (iPress. 03.02.2017; https://ipress.ua/news/okupanty_pidirvaly_svoyu_vantazhivku_z_boieprypasamy_shchob_zvynuvatyty_ukrainu_198077.html); *Про те, що Укри – не хохли*. (Facebook. <https://www.facebook.com/weukr/>); див. також: **укроп***

чмобік (“чмобік”), ім., ч.р. <від рос. чмо – *человек морально опустившийся*; у зн. *упосліджена, принижувана, слабодуха особа* + мобілізований; про рос. громадян, мобілізованих унаслідок проведення часткової мобілізації в росії у вересні 2022 р.; у назві статті> *Російські чмобіки вже здаються у полон:*

«друга армія світу» пиячить і ховається. (ТСН. 04.10.2022; <https://tsn.ua/video/video-novini/rosiyski-chmobiki-vzhe-zdayutsya-u-polon-druga-armiya-svitu-piyachit-i-hovayetsya.html>); <у назві відео> «Чмобіки» масово телефонують в Україну: цікавляться, як здатися в полон. (Телеканал «Конкурент TV». 16.10.2022; <https://www.youtube.com/watch?v=ZhOGStEai9g>); Сватово. Чмобіки. Ситуація. (Telegram. Євген Карась. 07.11.2022; https://t.me/KARAS_EVGEN/7173); П'яні російські «чмобіки» побилися на ринку в Омську» (Вголос. 06.11.2022; https://vgholos.ua/news/p-yani-rosiyski-chmobiki-pobilisya-na-rinku-v-omsku_1429631.html); пор.: **мобік; чмоня** (“чмоня”, **Чмоня**, “Чмоня”)

Література

1. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. Рівне : Науково-видав. центр «Перспектива», 2004. 524 с.

Савицька Катерина

(Науковий керівник – Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, професор)

**СЛОВОТВОРЧІСТЬ ВАЛЕНТИНИ ЛЮЛІЧ ТА НАТАЛІЇ ДЕМЕДЮК
ДОБИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014–2023 РР.
(ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)**

У статті здійснено комплексний аналіз лексичних новотворів представників сучасного історико-літературного контексту Рівненщини. Проаналізовано частотність уживання неологізмів різних частин мови. Описано засади створення словника новотворів й укладено словник-реєстр індивідуально-авторських неологізмів Валентини Люліч та Наталії Демедюк.

Ключові слова: *авторський лексичний новотвір, експресивне забарвлення, неографія, неолексема, неологія, okazionalizm, словотворчість, словник.*

The article carries out a comprehensive analysis of lexical innovations of representatives of the modern historical and literary context of the Rivne region. The frequency of use of neologisms of different parts of the language is analyzed. The principles of creating a dictionary of innovations are described, and a dictionary-register of individually authored neologisms of Valentina Lyulich and Natalia Demediuk is compiled.

Key words: *author's lexical innovation, expressive coloring, neography, neolexema, neology, occasionalism, word creation, dictionary.*

У неології нові мовленнєві одиниці, які знайшли своє функційно-семантичне вираження, зокрема в художніх текстах, називають

оказіоналізмами. Вони своєрідно увиразнюють мовлення та експресивно забарвлюють текст.

Помітний внесок до розвитку літературної мови, насамперед поетичного лексикону, здійснюють також сучасні письменники Рівненщини, поетичні тексти яких відображають світобачення та мовлення мешканців українського Полісся.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що творча діяльність Валентини Люліч та Наталії Демедюк представлена значною кількістю новотворів в українській поезії XXI ст. та ще не обиралася об'єктом наукових досліджень, зокрема в лексикографічному аспекті. Ґрунтовний аналіз АЛН сучасних поетів Рівненщини дасть змогу з'ясувати вплив інтра- й екстралінгвальних чинників на конструювання новотворів як специфічних репрезентантів локальної мовно-поетичної картини світу, схарактеризувати роль словотворчості рівненських авторів в еволюції індивідуально-авторської номінації в українській поезії у період російської агресії й оцінити їхній внесок у збагачення поетичного лексикону.

Дослідженням питання різновидів індивідуально-авторських словотворень займались українські та закордонні мовознавці (Г. М. Вокальчук, Ж. В. Колоїз, О. А. Стишов та ін.). У широкому значенні нові слова учені розподіляють на дві неологічні групи: мовні, що перебувають в активному вжитку широким колом носій, та індивідуально-авторські, що набувають незвичного семантичного значення у контексті автора [1; 9–11, с. 77].

Оскільки процес творення нових слів – невпинний, то питання типології авторських новотворів є центральним об'єктом дослідження лінгвістичних студій. Для з'ясування природи okazіональних слів науковці передусім враховують словотвірну модель і лексико-семантичне наповнення. Відтак єдиної загальноприйнятої систематики АЛН у неології поки не існує, серед основних причин – різні підходи науковців до вивчення й опису

новостворених одиниць та використання автором нових словотвірних моделей.

У словотворчій практиці Валентини Люліч виявлено 115 новотворів, відмінних за лексико-граматичним рівнем. Найбільше поетеса вдається до формування іменників – 85 лексем (*веселун-ведмідь, дотиконезалежність, ніжнопір'їнохмара*), значним за обсягом є творення прикметників – 13 лексем (*неопрадавній, холодно-сивий*) та дієприслівників – 9 лексем (*самозалишивши, самовідродивши*). Незначними за кількістю є творення дієслів – 4 лексеми (*звідоснити, лоскотати-хотіти*), прислівників – 4 лексеми (*щожиття, тотемно*), поодиноким є творення дієприкметників – 1 лексема (*долезболений*).

Подібне за чисельністю генерування неолексем спостерігається у словотворчості Наталії Демедюк. У творчому доробку поетеси виявлено 45 неологізмів, з-поміж них найбільше іменників – 25 одиниць (*біль-біда, люди-моноліти*) та прикметників – 12 одиниць (*нон-стоп-божsevільний, осінньо-привітний*), значно меншим за кількістю є творення дієслів – 6 одиниць (*застигати-завмерти, згоріти-спалахнути*) та прислівників – 2 одиниці (*приречено-щемно*).

На сучасному етапі розвитку неології та неографії практикують упорядкування загальних словників, які демонструють лексику, яка притаманна носіям визначеного періоду або місцевості, напр., «Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття», укладений Г. М. Вокальчук (2004), «Короткий словник авторських лексичних новотворів поетів Рівненщини» В. В. Максимчука (2007) та ін.

Актуальним наразі постає укладання загального словника неологізмів сучасних письменників, поетичне мовлення яких збагачує систему мову новими лексемами, до складу словника входять також інновації рівненських авторів – Валентини Люліч та Наталії Демедюк, поетична спадщина яких

демонструє розмаїття нових слів, напр.: *вінчально-білий, люди-поезії, поглядобезкінечність, спільножиттєдотичність, холодно-сивий* та ін.

Однією з перших спроб залучення неологізмів сучасних поетів Рівненщини до мовознавчого аналізу та словникового представлення є «Словник авторських лексичних новотворів Валентини Люліч та Наталії Демедюк». У словнику представлено 160 неологізмів.

Словник укладений згідно з сучасними вимогами до лексикографічного опису авторських неологізмів, який увійде до електронного ресурсу зведеного «Словника авторських лексичних новотворів в українській поезії ХІХ–ХХІ сторіч» та підготовкою до друку персональних словників авторських неологізмів.

До реєстру словника увійшли неологізми різних частин мови. Реєстрові слова наведені в початкових формах, традиційних для певних частин мови. Так, іменникові новотвори подано в називному відмінку однини, у множині зафіксовано лише складені найменування, форма однини яких зумовлює зміну значення слова, напр.: *люди-романи, дотики-слова, люди-моноліти, очі-оазиси*.

Прикметникові й дієприкметникові інновації зафіксовані в називному відмінку чоловічого роду, напр. **Недóспано-осі́нньо-ті́хий**, прикм., *Нехай голосять журавлями зрання / Недоспано-осінньо-тихі ночі*. Дієслівні неологізми наведені в неозначеній формі зі збереженням категорії виду, напр. **Звiдноснiти**, дієсл., *Звідноснило все у відносному світі...* Прислівникові й дієприслівникові АЛН зафіксовані в традиційній незмінній формі, напр.: **Тiхо-бóсо**, присл., *Ходить вересень тихо-босо, / де не стань – там усе стерня*. (НД1:17 # ~2017).

Отже, неологізми в поетичному мовленні Валентини Люліч та Наталії Демедюк поєднують у собі хвилю думок, почуттів, асоціацій і збагачують словниковий склад української мови новими високохудожніми словами, що потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Література

1. Вокальчук Г. М. Оказіональні лексичні новотвори в українській поезії ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2009. 40 с.
2. Вокальчук Г. М. Українська індивідуально-авторська неографія: стан і перспективи [Електронний ресурс]. *Вісник Дніпропетровського ун-ту. Серія «Мовознавство»*. Дніпропетровськ, 2011. Вип. 17, т. 1. URL : http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/vdpu/Movozn/2011_17_1/article/5.pdf.
3. Колоїз Ж. В. Основні підходи до систематизації неологічного матеріалу. *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : материалы IV Международной научной конференции (Днепропетровск, 9–10 апреля 2009 г.)* / [сост. Т. С. Пристайко]. Днепропетровск : Пороги, 2009. С. 17–21.
4. Максимчук В. В. Словотворчість сучасних поетів Рівненщини : монографія / за ред. Г. М. Вокальчук. Острог : Вид-во Нац. уні-ту «Острозька академія», 2015. 386 с. (Лексикографічна серія “Українська індивідуально-авторська неографія” ; вип. 7).

Розділ 4
МОВНА ОСВІТА Й КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

Коваль Марина

(Науковий керівник – Подлевська Н. В., кандидат педагогічних наук, доцент)

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розглянуто та проаналізовано найефективніші інтернет-технології, які перетворюють застарілий спосіб навчання на більш гнучкий та інтерактивний курс оволодіння як і новими знаннями, так і їх повторення, під час формування соціокультурної компетентності.

Ключові слова: *соціокультурна компетентність, інтернет-технології, інтернеткомунікація, блог, подкаст, kahoot, learningapps, quizlet.*

The article examines and analyzes the most effective Internet technologies that transform an outdated way of learning into a more flexible and interactive course of mastering both new knowledge and its repetition, during the formation of sociocultural competence.

Key words: *sociocultural competence, Internet technologies, Internet communication, blog, podcast, kahoot, learningapps, quizlet.*

На допомогу сучасному вчителю прийшли інтернет-технології, які позитивно вплинули на трансформацію освіти і науки, створили нові умови та вимоги до освітньої системи, відповідно до яких відбулося злиття інформаційних та освітніх засобів навчання. В основі реалізації соціокультурної компетентності покладено сучасні інтерактивні технології, які надають можливість під час навчальної діяльності відтворювати соціокультурні реалії суспільства. Саме завдяки інтернет-технологіям можна вивчати різні соціокультурні ситуації та отримувати бажанні результати, адже

вони містять відповідні матеріали для всезагальної соціокультурної обізнаності.

Для організації ефективного впливу на формування соціокультурної компетентності варто визначити найефективніші інтернет-технології, які перетворюють застарілий спосіб навчання на більш гнучкий та інтерактивний курс оволодіння як і новими знаннями, так і їх повторення.

Інтернеткомунікація відіграє одну із важливіших ролей формування соціокультурної компетентності, бо забезпечує безперешкодне спілкування носіїв мови за допомогою глобальної інформаційної мережі Інтернет.

Серед молоді великим попитом користується блог, що ґрунтується на спілкуванні, є одним із сучасних засобів комунікації, який доцільно використовувати і під час навчання задля формування соціокультурної компетентності.

Активно використовуються практичні матеріали, які знаходяться в онлайн підручниках, довідниках, словниках, енциклопедіях, які активно доповнюються, оновлюються новою інформацією, онлайн бібліотеки, навчальні наочні матеріали у вигляді відео-, аудіозаписів тощо. Електронні технології відповідають вимогам сучасної освіти та вподобанням молодого покоління.

Для формування соціокультурної компетентності варто визначити інтернет-технологію «подкаст». Подкаст використовується для позначення цифрового запису радіопрограми або подібних файлів, що розміщені в мережі Інтернет як MP3 файли, які можна завантажувати або розсилати. Їх варто використовувати як додатковий матеріал для обговорення відповідної теми заняття, закріплення лексико-граматичного матеріалу. На освітніх порталах подкасти забезпечуються транскриптами з добором письмових вправ до них, таким чином охоплюючи читання і письмо [4, с. 70].

Подкасти забезпечують переборення мовних бар'єрів та страху робити помилки. Вони зацікавлюють своїми матеріалами, адже вони не лише

актуальні, а й містять різногалузеву інформацію, яка доповнення країнознавчими фото та відеороликами, розвивають соціокультурну компетентність, формують навички та вміння розуміти мовлення на слух, вдосконалюють слухо-вимовні навички, розширюють та збагачують лексичний словник, вдосконалюють граматичні навички усного та писемного мовлення [4, с. 72].

Інтернет-технології значно розширюють можливості вчителів та викладачів, сприяють індивідуалізації навчання, активізації пізнавальної діяльності студентів, адаптують процес навчання до індивідуальних особливостей учнів та студентів.

Серед сучасних інтерактивних технологій з використанням комп'ютерно-орієнтованих засобів у галузі освіти все активніше розробляється безліч навчальних комп'ютерних та смартфонних програм, які працюють за умови наявності мережі Інтернет.

Один із найпопулярніших та безкоштовних є онлайн сервіс Kahoot, який надає можливість організувати та реалізувати різнопланові тестування, опитування, турніри чи змагання між командами, дискусії, отримати зворотній зв'язок, провести формуюче оцінювання за наявності гаджета та мережі Інтернет. Це дієвий спосіб підвищення активності учнів чи студентів на заняттях. Kahoot сприяє соціалізації та культурі навчання, адже завдання можна виконуватися не лише самостійно, а й в командах, де кожен зможе проявити свої знання.

Науковці Н. Білоус та Н. Чала у своєму дослідженні «Платформа kahoot як інструмент моделі «перевернутого навчання» при викладанні іноземної мови» зазначають основні переваги сервісу, зокрема простота використання, оригінальність оцінювання, можливість виконання завдань учнями чи студентами в аудиторний, позааурочний час, зміна виду діяльності під час заняття, що пожвавлює та активізує увагу студентів [1, с. 13].

LearningApps.org – це онлайн сервіс, який дозволяє в інтерактивному режимі формувати компетентності в галузі іноземної мови за допомогою інтерактивних вправ. За допомогою програми можна розробити різноманітні завдання для виконання і на уроках, на заняття, у поза навчальний час. Learningapps є додатком Web 2.0, який здійснює підтримку освітніх процесів у навчальних закладах різних типів, призначений для розроблення, зберігання інтерактивних завдань із різних предметних дисциплін, за допомогою яких учні, студенти можуть перевірити і закріпити свої знання в ігровій формі, що сприяє формуванню їх пізнавального інтересу. Серед переваг сервісу варто визначити продуктивність, гнучкість, ефективність, легкість організації повторення та закріплення вивченого матеріалу, можливість обміну інтерактивними завданнями, саморозвиток та самоосвіта [2, с. 115].

Оволодіння соціокультурною компетентністю здійснюється і за допомогою інтернет-технологією Quizlet, яка вбачає у своїй програмі створення та застосування двосторонніх флеш-карток та навчальних ігор у різних категоріях із будь-яких предметів із використанням візуальної, текстової та звукової опори [3, с. 2]. У програмі можна працювати як індивідуально, так і колективно. Найефективнішим засобом задля формування соціокультурної є використання дидактичних флеш-карток.

Варто зазначити, що використання інтернет-технологій під час формування соціокультурної компетентності мають свої переваги, адже вони сприяють розвитку пізнавальної мотивації, що сприяє ефективному засвоєнню знань соціокультурного спрямування і результативності їх формування.

Література

1. Білоус Н. П., Чала Н. М. Платформа kahoot як інструмент моделі «перевернутого навчання» при викладанні іноземної мови. Київ, 2018. С. 11–13.

2. Киливник В. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в системі педагогічного коледжу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Вінниця, 2019. 290 с.
3. Методичні рекомендації «Сервіс Quizlet та мобільний додаток». URL : https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-servis-quizlet-ta-mobilniy-dodatok-111731.html#_=_ (дата звернення: 15.05.2023).
4. Шехавцова С. О. Соціокультурні технології викладання іноземних мов: навч.-метод. посіб. для магістрантів закладів вищої освіти. Полтава : Вид-во ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», 2018. 117 с.

Колеснікова Юлія

(Науковий керівник – Войталюк С. В., старший викладач кафедри слов'янської філології гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету)

МОВНА ОСВІТА І КУЛЬТУРА МОВИ ЯК СКЛАДОВІ КУЛЬТУРНОЇ ДЕОКУПАЦІЇ ДОНБАСУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Стаття висвітлює особливості культурної деокупації Донбасу в контексті мовної освіти та культури мови. У статті розглядаються потенційні проблеми інтеграції мешканців окупованих територій після їх звільнення. Також пропонуються певні шляхи вирішення цих проблем. Однак наголошується, що головними дійовими особами в цьому інтеграційному процесі є освітяни, а відтак – саме на освітянську спільноту покладаються надії на ефективне подолання мовних викривлень, адже збереження чистоти, унікальності та автентичності мови є запорукою існування нації.

Ключові слова: окуповані території, деокупація, мовна освіта, культура мови, інтеграція, деформація, історичний процес.

The article tells about the peculiarities of the cultural deoccupation of Donbas in the context of language education and language culture. The article considers the potential problems of integration of residents of the occupied territories after their liberation. Certain ways of solving these problems are also proposed. However, it is emphasized that the main actors in this integration process are educators, and therefore it is the educational community that hopes for the effective overcoming of language distortions are placed, because the preservation of the purity, uniqueness and authenticity of the language is the key to the existence of the nation.

Key words: *occupied territories, de-occupation, language education, language culture, integration, deformation, historical process.*

Мовна освіта і культура мови завжди були актуальними питаннями мовознавчого розрізу української лінгводидактики. Треба зазначити, що поняття «культура мови» вживається у двох значеннях: як наука і як рівень сформованості літературної мови. Як мовознавча наука, культура мови формує критерії усвідомленого ставлення до мови, закріплює механізми нормування і кодифікації (введення у словники і в активну мовну практику), і робить це на основі даних всіх розділів мовознавства, зокрема, лексики, фонетики, граматики, стилістики тощо.

Культура мови – явище інтегроване, не відокремлене від об'єктивної дійсності, а відтак – перебуває у тісному зв'язку з іншими галузями знань: літературознавством (значення мовних засобів у формуванні індивідуального стилю); педагогікою (мовне виховання); риторикою (оволодіння технікою публічного виступу); психологією (психологічні особливості мовця); логікою (логічність мовлення); соціолінгвістикою (вплив на мовну поведінку соціальних чинників) тощо [8, с. 16–18]. Такий тісний інтегрований взаємозв'язок робить явище культури мови однією з передумов соціалізації особистості. Особливо важливого значення це набуває в умовах сучасного інформаційного суспільства, в якому все більше зростають вимоги до якості освіти загалом і філологічної зокрема. У зв'язку з цим сучасна освітянська спільнота потребує вчителів-філологів, які здатні продуктивно працювати в умовах збільшення обсягів різнопланової та багатожанрової інформації, є носіями кращих зразків українського мовлення, дбають про формування належного рівня культури мовлення юних громадян України [3, с. 11–12].

Однак не слід забувати, що мовна освіта і культура мови, поряд з їх перспективною спрямованістю (виробляти механізми нормування і кодифікації для нинішнього та подальшого їх використання), є історично

обумовленими категоріями, а відтак – є носіями відбитків тих змін, що відбулися в процесі конкретного історичного розвитку певної території або географічної спільноти. У зв'язку з цим історичний розвиток українських земель став тим чинником, який зумовив більшість мовних та мовленнєвих норм – як кодифікованих, так і тих, що тільки формуються. Історія українського народу – це історія незламної нації, яка попри всі перешкоди і навмисні утиски зберегла свою національну ідентичність, автентичні традиції, прагнення та здатність до відновлення і удосконалення. В історії України ці позитивні процеси систематично переривалися агресивною зовнішньою політикою країн (або народів)-сусідів, які зазіхали на наші землі, прагнули їх колонізувати і впроваджували в активну політичну практику принципи окупації [5, с. 4]. Це стосується і нинішньої ситуації, пов'язаної з початком повномасштабної війни Росії проти України, розв'язаної у лютому 2022 року. Історія свідчить, що окупаційні періоди згубно впливають на мовний склад української мови, здійснюючи невідворотні трансформації на лексичному, фонетичному та граматичному рівнях (згадаймо вимушене «збагачення» української мови словами з лексики Золотої Орди, з часів мадяризації Закарпаття періоду інкорпорації українських земель Пізнього Середньовіччя, в татарську епоху, мовні зміни періоду імперського «довгого» ХІХ ст. з його онімечуванням і русифікацією, радянської епохи тощо). У зв'язку з цим варто вже зараз порушувати питання про культурну деокупацію територій України. Особливо актуально це питання звучить щодо територій Донбасу, окупація яких була здійснена 8 років тому, задовго до початку активних бойових дій на всій території нашої країни. Варто уявити собі тих учасників освітнього процесу (педагоги, учні, батьки), що весь цей час перебувають під окупацією: за 8 років вони представляють собою не тільки ментально деформовану спільноту, відірвану від власного національного коріння і політично та соціально не інтегрованих до нового географічного ареалу. Мешканці цих територій в силу своєї різновікової приналежності стали представниками

викривленої мовної групи, яка, з одного боку, стовідсотково не втратила мовних традицій українства, а з іншого боку – увібрала мовленнєву специфіку мови країни-агресора.

Після здобуття Україною перемоги та звільнення раніше окупованих територій Донбасу постануть нагальні питання, з-поміж яких варто звернути увагу на наступні:

- 1) мовна інтеграція цієї деформованої спільноти у культурницький простір незалежної України. Варто уявити собі ситуацію, коли ментально деструктуровані мешканці звільнених територій міграційними хвилями розселяться різними регіонами України, несучи при цьому своє викривлене світобачення, зокрема мовне, а відтак – деформуючи мовний простір країни, який в ході історичного розвитку і без того систематично зазнавав хибних впливів і деформацій;
- 2) патріотично активні кола української громадськості, військові, які боронять нашу землю ціною неймовірних зусиль і відтак чекатимуть після перемоги на абсолютну перевагу української мови в суспільстві, стикнуться з мігрантами з деокупованих територій, схильними в силу звички та переконань до вживання російської мови або з їх невдалими спробами нашвидкуруч пристосувати свій мовленнєвий апарат до української вимови, можуть з точки зору моралі відреагувати на це правильно і справедливо, а з точки зору правопорядку та законності – руйнівним чином;
- 3) молодь шкільного віку, вихована роками на догматах країни-агресора, може потенційно понести ці викривлені постулати в маси, зацікавлюючи психологічно нестійких підлітків ідеями агресії та реваншизму, презентуючи їх відповідними мовними засобами.

Однак в умовах чинної демократії, дієвості загальнолюдських цінностей буде абсолютно неправильним територіально відокремити мешканців раніше окупованих територій з метою запобігти їх потенційному впливу на нове

оточення, адже будь-яка сегрегація є порушенням прав людини, норм законодавства і традицій моралі.

Варто зазначити, що шляхи ймовірного вирішення цієї ситуації слід шукати вже зараз, слід вже сьогодні виробляти стратегії майбутньої соціалізації мешканців тих регіонів, а також будувати новий тип взаємовідносин з ними в усіх дотичних галузях – у галузі права і закону, моралі і духовності, мови і культури. Особливо це стосується мовної освіти та культури мови, оскільки через мовну приналежність відбувається соціалізація особистості, збереження національної автентичності та державницька дотичність народу до політично затвердженого географічного ареалу.

Ймовірні шляхи вирішення культурницької деокупації Донбасу в галузі мовної освіти та культури мови силами освітянської спільноти варто спрямувати в наступні сторони:

- 1) створення багатовекторного контенту з мовної освіти і культурологічної обізнаності, пристосованого до потреб деокупованої спільноти, здатного ефективно вирішити накопичені проблеми;
- 2) формування мобільних груп (або бригад) із впровадження створеного контенту в умовах навчання і виховання мешканців звільнених територій;
- 3) створення моніторингових груп, які будуть досліджувати ефективність впровадження мовно-культурологічного контенту та скеровувати подальшу діяльність згідно з отриманими даними.

Але важливою при цьому є злагоджена робота та спільна зацікавленість у належному результаті всіх, хто не тільки буде дотичним до такої спеціалізованої діяльності, але і всього українського громадянського суспільства, яке нині прагне до перемоги та розуміє згубні наслідки зовнішньої агресії XXI століття. І відкривати цей шлях подолання наслідків війни судилося освітянам – як тим, хто здатен лікувати заблукалі душі, виправляти скривджену мораль та виховувати в подальшому свідоме покоління справжніх громадян своєї держави. Тільки тоді все дійсно буде Україна!

Література

1. Ажнюк Б. М. Етнозахисна функція мови як наукова проблема (від Потебні до сучасності). О. О. Потебня й актуальні питання мови і культури. 2004. С. 50–57.
2. Алексєєва-Вовк М. І. Мовленнєва культура вчителя в контексті його педагогічної майстерності. *Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна* : [зб. наук. праць]. Х. : Основа, 2002. Вип. 8. С. 3–9.
3. Возняк Л. С. Психологічні особливості професійної підготовки майбутніх спеціалістів до управлінської діяльності : автореферат дис. ... канд. психол. наук. К., 2000. 19 с.
4. Захарчук-Дуке О. О. Проблема культури мовлення у науковому полі сучасної лінгводидактики. *Українська мова і література в школах України*: щомісячний науково-методичний та літературно-мистецький журнал. №2 (131) лютий 2014. С. 19 – 25.
5. Лазаренко Л. О. Досвід мовних політик світу й українська перспектива (інформаційно-аналітичний огляд). *Українська мова*. 2003. № 4. С. 3–22.
6. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : навч. посібник. Київ : Либідь, 1999. 240 с.
7. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг : Соціальна диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. – 464 с.
8. Українська мова за професійним спрямуванням (для студентів технічних спеціальностей) : навч. посібн. для студ. тех. спец. / Л. Ш. Динікова. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 137 с.
9. Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. 328 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Адах Наталія, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету.

Бортнік Віра, учениця 11 класу Сарненського ліцею № 5 Сарненської міської ради.

Веремчук Ольга, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету.

Власюк Іванна, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Вокальчук Євген, кандидат педагогічних наук, доцент Рівненського економіко-технічного фахового коледжу Національного університету водного господарства та природокористування.

Володько Анастасія, учениця 11 класу Сарненського ліцею № 5 Сарненської міської ради.

Волос Наталія, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету.

Воробієвська Яна, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Гаврилюк Наталія, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету.

Гуменюк Яніна, здобувач ступеня в/о «Бакалавр» гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету.

Дрегель Тетяна, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Дубенчук Аліна, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Дячук Вікторія, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Коваль Марина, здобувач ступеня в/о PhD, асистент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

Колеснікова Юлія, здобувач ступеня в/о «Магістр» гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету.

Котович Мар'яна, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Кравець Євгенія, учениця 9 класу Володимирецького ліцею «Колегіум».

Кузьмич Оксана, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету.

Кулик Ірина, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Лобач Валерія, учениця 11 класу Володимирецького ліцею «Колегіум».

Лясковська Аліна, здобувач ступеня в/о «Магістр» гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету.

Мельник Наталія, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Муляр Тетяна, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Нагорна Юлія, здобувач ступеня в/о «Магістр» Херсонського державного університету.

Нивчик Зоряна, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Парницька Ірина, здобувач ступеня в/о «Бакалавр» Рівненського економіко-технічного фахового коледжу Національного університету водного господарства та природокористування.

Ричагівська Юлія, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету.

Савицька Катерина, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Саджайя Діана, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Сачковська Юлія, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Совтис Наталія, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету.

Стельмах Антоніна, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Хом'якова Марта, здобувач ступеня в/о «Бакалавр» Рівненського економіко-технічного фахового коледжу Національного університету водного господарства та природокористування.

Цапук Ангеліна, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Шершун Богдана, здобувач ступеня в/о «Магістр» філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Шкарбан Тамара, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ДИНАМІКА ГРАМАТИЧНОГО ЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ ТА
ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

- Волос Наталія, Воробієвська Яна. ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНО-СТИЛІСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МОВИ ТВОРІВ ІРЕНИ КАРПИ..... 4
- Гуменюк Яніна. ЗВЕРТАННЯ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ГІРНИКА.....13
- Дубенчук Аліна, Мельник Наталія. СКЛАДНОПІРЯДНЕ РЕЧЕННЯ В МОВОСТИЛІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА.....21
- Саджайя Діана. ПОВТОР ЯК СИНТАКСИЧНО-СТИЛІСТИЧНА ДОМІНАНТА В ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СТУСА.....27
- Шкарбан Тамара, Сачковська Юлія. СИНТАКСИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПРОЗИ ДАРИ КОРНІЙ.....34

РОЗДІЛ 2

ЛЕКСИЧНА СИСТЕМА МОВИ В ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКАХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ
ВИЯВАХ

- Бортнік Віра. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ НАЗВ ОСІБ ЧОЛОВІЧОЇ І ЖІНОЧОЇ СТАТІ В МОВІ СУЧАСНИХ МЕДІА.....44
- Веремчук Ольга. ОСОБЛИВОСТІ СТИЛІСТИЧНОЇ ТРАНСПОЗИЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ.....49
- Власюк Іванна. АНАЛІЗ ІСТОРІЇ БЛІНГВІЗМУ В УКРАЇНІ ТА ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ НА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ.....56
- Володько Анастасія. МЕТАФОРА В ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ АНДРІЯ КУЗЬМЕНКА.....64
- Дячук Вікторія, Шкарбан Тамара. ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНА ЛЕКСИКА ЯК ОЗНАКА ІДЮСТИЛЮ ОКСАНИ ЗАБУЖКО.....70
- Кравець Євгенія. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКОГО СТИЛЮ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТЕЙ «СІРОМАНЕЦЬ», «ПЕРВІНКА», «КІНЬ НА ВЕЧІРНІЙ ЗОРІ»).....76
- Кузьмич Оксана, Муляр Тетяна. СТИЛЕТВІРНА Й ТЕКСТОТВІРНА РОЛЬ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ В РОМАНІ В. ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА».....83
- Лясковська Аліна. ПЕРЕКЛАДИ ТВОРІВ С. ЛЕМА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ....92

Ричагівська Юлія, Захарчук Ольга. ХУДОЖНІ ФУНКЦІЇ ДІАЛЕКТИЗМІВ У РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ТРОЩА».....100

Совтис Наталія, Цапук Ангеліна. ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ» У ХУДОЖНЬОМУ ОСМИСЛЕННІ ТЕМИ ВІЙНИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО).....105

Стельмах Антоніна. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ ЯК НАУКИ.....117

Шершун Богдана. ХУДОЖНІСТЬ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ ЯК ДЖЕРЕЛО СТИЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....124

РОЗДІЛ 3

НЕОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИЙ І ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

Адах Наталія, Котович Мар'яна. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ ІМЕННИКІВ ПАВЛА ВОЛЬВАЧА.....139

Вокальчук Євген, Парницька Ірина, Хом'якова Марта. МАТЕРІАЛИ ДО «СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОГО СПРОТИВУ (НЕОЛОГІЯ ДОБИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014–2023 РОКІВ)».....147

Дрегель Тетяна. НЕОЛОГІЗМИ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ І КЛАСИФІКАЦІЇ.....156

Кулик Ірина. НЕОЛОГІЯ СУЧАСНИХ ПОЕТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ.....163

Лобач Валерія. НЕОЛОГІЗМИ ДОБИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014–2023 РОКІВ...169

Нагорна Юлія. СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ НОВОТВОРІВ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПОСТМОДЕРНОЇ ПРОЗИ.....179

Нивчик Зоряна. ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ ОПИС НЕОЛОГІЗМІВ ДОБИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014–2023 РОКІВ (словникові матеріали).....186

Савицька Катерина. СЛОВОТВОРЧІСТЬ ВАЛЕНТИНИ ЛЮЛІЧ ТА НАТАЛІЇ ДЕМЕДЮК ДОБИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014-2023 РР. (ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ).....204

РОЗДІЛ 4

МОВНА ОСВІТА Й КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

Коваль Марина. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....210

Колеснікова Юлія. МОВНА ОСВІТА І КУЛЬТУРА МОВИ ЯК СКЛАДОВІ КУЛЬТУРНОЇ ДЕОКУПАЦІЇ ДОНБАСУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....	215
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	221
ЗМІСТ.....	223

Наукове видання

ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ

Збірник наукових праць «Лінгвістичні студії молодих дослідників»

Випуск 13

Головний редактор *Волос Н. П.*

Заступники головного редактора *Адах Н. А., Гаврилюк Н. В., Ричагівська Ю. Є.*

Відповідальна за випуск *Волос Н. П.*

У дизайні обкладинки використано портрет професора К. Ф. Шульжука (автор – О. Г. Сорока)

Лінгвістичні студії молодих дослідників: Збірник наукових праць. Рівне : РДГУ. Вип. 13. 2023. 226 с.

Linguistic Studies of Young Researchers: A Collection of Scientific Works. Rivne : RSHU. Vol. 13. 2023. p.226.

The collection includes articles of students and masters, postgraduates, candidates and doctors of philological sciences. The works dealt with topical issues of the grammar of the modern Ukrainian language, lexicology, neology, linguocultural and comparative studies.

It is intended for teachers, postgraduates, students of philology, schoolchildren.

Адреса редколегії:

кафедра української мови імені професора К. Ф. Шульжука
Рівненського державного гуманітарного університету, вул. Пластова, 31, м. Рівне, 33000.